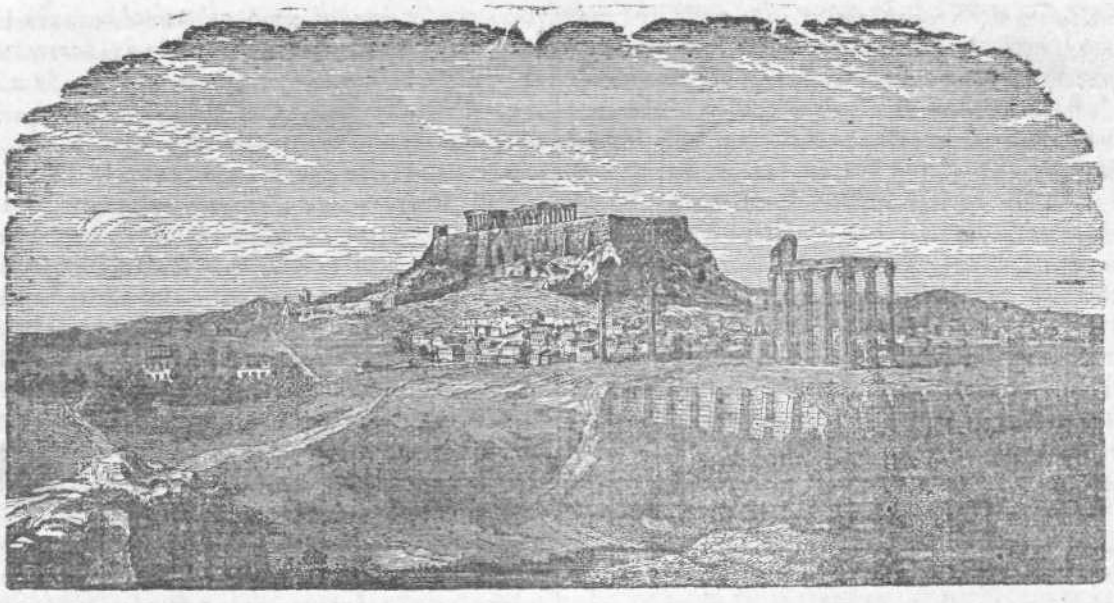

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, 1859. ΤΟΜΟΣ Γ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 231.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β',

—ooo—

Γραφεῖσα ἐκ Πόρου πρός τινα ἐν Ἀθήναις οἰκοῦντα φίλον.

(Συνέχ. καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 208 καὶ 230).

Γενική τις ἐπικρατεῖ οὐ μόνον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις ἰδέα, ὅτι τὸ ναυτικὸν τῶν ἀρχαίων καὶ αἱ ναυμαχίαι αὐτῶν ἦσαν πράγματα γελοῖα καὶ εὐτελῆ, ἀπέναντι τοῦ κολοσσιαίου ναυτικοῦ τῶν σημερινῶν ναυτικῶν ἐθνῶν, καὶ ὅτι ἡ τριήρης, ἥτις ἦν παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις τὸ σύνηθες πολεμικὸν πλοῖον, δὲν ἦτο πολὺ διάφορος τινὸς σημερινοῦ ἡμετέρου π.χ. τρεχαντηρίου. Βαθεῖα, φίλτατε, τῶν τοιούτων ἡ πλάνη καὶ ἡ ἀμάθεια. Ἡ τριήρης τῶν ἀρχαίων, ὡς ἡ λέξις αὐτὴ ἐμφαίνει, εἶχε τρεῖς τάξεις κωπῶν, πρῶτον τὰς κώπας θρανίτιδας ἢ θρανιτικάς, δεύτερον τὰς κώπας ζυγίας, καὶ τρίτον τὰς θαλαμίας ἢ θαλαμιαίας. Ἡ ἀληθὴς καὶ πραγματικὴ σχέσις τῶν τριῶν τούτων σειρῶν τῶν κωπῶν παρέσχε πάντοτε τοῖς ἀρχαιολογοῦσι πολλὰς δυσκολίας. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι πρῶτον, ὅτι αἱ κῶπαι ἐξετείνοντο ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέχρι τοῦ ἄλλου ἄκρου τοῦ πλοίου, καὶ ἵσταντο ἡ μία ὑπὸ τὴν ἄλλην, ὡς ἀποδεικνύουσιν ἐναργέστατα αἱ ἀπεικονίσεις τῶν ἀρχαίων πλοίων ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Τραϊανοῦ, ἐπὶ τοῦ παρὰ Οὐϊλκενμάνῳ Πραινεστίνου μαρμάρου, ἐπὶ ἀγγείων, καὶ ἄλλων ἀρχαίων μνημείων, οἷς κατάταξον εἰ βούλει, καὶ τὸν ἡμέτερον Ἀριστοφάνην ἐν τοῖς βατράχοις αὐτοῦ, οὗ τὴν μαρτυρίαν, ἀποδεικτικωτάτην ἄλλως τε, ἀνάγνωθι κατὰ μόνας· δεύτερον δὲ, ὅτι μίαν κώπην εἷς καὶ μόνος ναύτης ἐκίνει· ὅσαι ἄρα κῶπαι, τοσοῦτοι καὶ ἐρέται ἢ ναῦται. Ἐκ τῶν ἡμετέρων δὲ ἐπιγραφῶν ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι ἔν τινι συνήθει τριήρει αἱ μὲν κῶπαι θρανίτιδες ἦσαν τουλάχιστον 62, αἱ δὲ ζύγιαι 54, καὶ αἱ θαλάμιαι 54. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἀναφέρονται ἔτι καὶ κῶπαι περίνεω τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν, αἷς ἐχρῶντο οἱ περίνεω, ἤτοι οἱ περιττοὶ ἐν τῇ νηῒ ἐπιβάται. Τὸ ὅλον ἄρα ἐν ἑκάστῃ τριήρει κῶπαι καὶ ναῦται 200. Ὁ ἀριθμὸς δὲ οὗτος τῶν ναυτῶν ἐσχημάτιζε τὸ κυρίως καλούμενον πλήρωμα μιᾶς ταχείας ἤτοι μαχίμου τριήρους. Ἀλλ' αἱ μάχιμοι τριήρεις, ἐκτὸς τοῦ ναυτικοῦ πληρώματος, εἶχον ἔτι καὶ τοὺς καλουμένους ἐπιβάτας κατὰ τὴν στενωτέραν τῆς λέξεως σημασίαν, ἤτοι θαλασσίους στρατιώτας, ἀνήκοντας εἰς τὸ πλοῖον αὐτὸ, διαφόρους τῶν ναυτῶν καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν, οἷον πελταστῶν, ὁπλιτῶν, καὶ ἱππέων· ἔργον δ' αὐτῶν ἀποκλειστικῶς ἦν τὸ μάχεσθαι ἀπὸ τῆς νηός. Τούτων δὲ ἔτι διάφοροι ἦσαν οἱ ἐν τῇ νηῒ ἄνδρες τῆς τέχνης, οἷον ὁ κυβερνητὴρ, ὁ πρωρεὺς, ὁ κελευστὴς, ὁ τριηραύλης, οἱ τοίχαρχοι, οἱ διόποι, καὶ ὁ ἐσχαρεὺς, οἷς προσθετέοι ἔτι καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες πεντηκόνταρχοι ἐν ἑκάστῃ τριήρει. Ὁρᾷς λοιπὸν ἐκ τούτων ἁπάντων, φίλτατε, ὅτι ἡ εὐτελὴς αὕτη τριήρης εἶχε πλήρωμα ἐν ὅλῳ σχεδὸν κατὰ ἓν καὶ ἥμισυ μεῖζον τοῦ μεγίστου ἡμῶν καὶ μαχιμωτάτου τὴν σήμερον πλοίου τῆς Ἀριάδνης. Ἀλλὰ τὸ

πλήρωμα τοῦτο ἦν πλήρωμα μιᾶς συνήθους τριήρους· ὁποῖον δὲ ἦν τὸ τῆς τετρήρους, πεντήρους, ἑξήρους, ὀκτήρους καὶ καθεξῆς μέχρι τῆς τερατώδους τεσσαρακοντήρους Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος! Ὁ Πολύβιος εἰς πᾶσαν ῥωμαϊκὴν καὶ καρχηδονίαν πεντήρη ἀριθμεῖ 300 ναύτας καὶ 120 ἐπιβάτας στρατιώτας. Προστιθεμένων δὲ τούτοις καὶ πεντήκοντα τοὐλάχιστον ἑτέρων ἀνδρῶν μηχανικῶν καὶ τεχνητῶν, ἡ πεντήρης εἶχε πλήρωμα τοὐλάχιστον 470 ἀνδρῶν. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Καλλιγούλα μία πεντήρης κατὰ τὸν Πλίνιον εἶχε μόνον ναύτας 400. Μία ὀκτήρης τοῦ Λυσιμάχου εἶχε ναύτας 1600. Τὸ δὲ πλήρωμα τῆς τεσσαρακοντήρους τοῦ Πτολεμαίου ἦν ὑπὲρ τοὺς 4000 ναύτας! Τῆς πεντήρους λοιπὸν, ἥτις εἶχε συνήθως 500 ἄνδρας, λαμβανομένης ὡς βάσεως ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τοῦ πληρώματος, καὶ προστιθεμένων εἰς ἕκαστον πλοῖον ἀνωτέρας τάξεως τοὐλάχιστον 100 ἀνδρῶν· τότε ὁ στόλος Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου περιέχων τριακοντήρεις δύο, εἰκοσήρη μίαν, τρισκαιδεκήρεις τέσσαρας, δωδεκήρεις δύο, ἑνδεκήρεις δεκατέσσαρας, ἐννήρεις τριάκοντα, ἑπτήρεις τριάκοντα ἑπτά, ἑξήρεις πέντε, πεντήρεις δεκαεπτά, τετρήρεις καὶ τριήρεις ὑπὲρ τὰς διακοσίας, ὁ στόλος λέγω τοῦ βασιλέως Φιλαδέλφου συνίστατο ἐξ 155300 ναυτῶν (α). Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ ταῦτα· διότι ὁ Ἀθήναιος λέγει ῥητῶς ἔτι, ὅτι « τὰ δ' ἐλάσσονα πλοῖα εἰς τὰς νήσους πεμπόμενα καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, ὧν ἦρχε, καὶ τὴν Λιβύην, πλείονα ἦν τῶν τετρακισχιλίων. » ! Ἡ δὲ ὑπερφυὴς Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος ναῦς, μέγα μαρτύριον τῆς τε ἐξόχου τέχνης τῶν ἀρχαίων ναυπηγῶν, καὶ τοῦ πλούτου τῶν Ἑλλήνων βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, περιγραφεῖσα ἀκριβῶς ὑπὸ Φιλοξένου, μῆκος μὲν εἶχε πηχῶν διακοσίων ὀγδοήκοντα· (ὁ πῆχυς εἶχε μῆκος ἑνὸς καὶ ἡμίσεως ποδὸς, ἄρα εἶχε μῆκος 320 ποδῶν, ἦν δηλαδὴ μακροτέρα τῶν μεγίστων σημερινῶν καταφράκτων πλοίων, ἤτοι τριακοτόρων τῶν 120 πυροβόλων, κατὰ διακοσίους εἴκοσι πέντε εἰσέτι πόδας! (β) Τὸ δὲ ὕψος αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἀκροστολίου ἦν τεσσαράκοντα ὀκτὼ πηχῶν· ἄρα ὑπερέβαινεν ἐν τῇ πρώρᾳ τὸ ὕψος τοῦ σημερινοῦ ναυπηγικοῦ τῆς Εὐρώπης τέρατος, τοῦ Λεβιαθὰν, κατὰ 12 ἔτι πόδας! Ἀπὸ δὲ τῶν πρυμνηστικῶν ἀφλάστων ἕως τὸ πρὸς τῇ θαλάσσῃ μέρος, τὸ ὕψος αὐτῆς ἦν πήχεις πεντήκοντα τρεῖς, ἤτοι πόδας 79 1/2· ἄρα ἡ τεσσαρακοντήρης τοῦ Πτολεμαίου κατὰ τὴν πρύμναν ἦν ὑψηλοτέρα τοῦ Λεβιαθὰν κατὰ 19 καὶ 1/2 πόδας! Πηδάλια εἶχε τέσσαρα τριακονταπήχη· τὸ μῆκος τῶν θρανιτικῶν κωπῶν ἦν πηχῶν τριάκοντα ὀκτώ. Καί τοι δὲ ἔχουσαι τοιοῦτον ἄπιστον μῆκος αἱ κῶπαι (57 ποδῶν), ἦσαν ὅμως λίαν εὐκίνητοι καὶ εὐήρεις· διότι εἶχον μόλυβδον ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις, καθιστάντα αὐτὰς εἴσω λίαν βαρείας κατὰ τὴν ζύγωσιν. Ἦν δὲ δίπρωρος καὶ δίπρυμνος, ἔχουσα ἔμβολα ἑπτὰ, ἓν μὲν ἡγούμενον, ἕτερα δὲ ὑποστέλλοντα, τρία δὲ κατὰ τὰς ἐπωτίδας. Οἱ ἐρέται ἤτοι οἱ κυρίως ναῦται ἦσαν πλείους τῶν τετρακισχιλίων, οἱ δὲ εἰς τὰς διαφόρους ἐσωτερικὰς τεταγμένοι ὑπηρεσίας τοῦ πλοίου, τετρακόσιοι· πείρας δὲ γενομένης ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἐδέξατο ἐπιβάτας στρατιώτας δύο χιλιάδας ὀκτακοσίους πεντήκοντα. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὑπὸ τὰ ζύγια πλῆθος ἕτερον ὑπῆρχεν ἀνθρώπων, καὶ ὁ ἀνάλογος πάντων τούτων ἐπισιτισμός. Τοιοῦτον δὲ ἔχουσα κολοσσιαῖον ὄγκον, « εὔρυθμος (λέγει ὁ Φιλόξενος) ἦν καθ' ὑπερβολήν· θαυμαστὸς δ' ἦν καὶ ὁ ἄλλος κόσμος τῆς νεώς. Ζῶα μὲν γὰρ εἶχεν οὐκ ἐλάττω δώδεκα πηχῶν κατὰ πρύμναν τε καὶ πρώραν, καὶ πᾶς τόπος αὐτῆς κηρογραφίᾳ καταπεποίκιλτο, τὸ δ' ἔγκωπον ἅπαν μέχρι τῆς τρόπεως κυσσίνην φυλλάδα καὶ θύρσους εἶχε περιξ. Πολὺς δ' ἦν καὶ ὁ τῶν ὅπλων κόσμος. Ἀνεπλήρου δὲ τὰ προσδεόμενα τῆς νεὼς μέρη. » Καὶ ὁ τρόπος δὲ τῆς καθολκῆς αὐτοῦ εἶναι ὡσαύτως λίαν περίεργος, διότι ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ δεξαμεναὶ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν δὲν εἶναι ἴδιον αὐτῶν ἐπινόημα. Μέχρι μέν τινος δηλονότι τὸ πλοῖον κατήγετο ὑπὸ ὄχλου μετὰ βοῆς καὶ σαλπίγγων, ὕστερον δὲ, λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς, « τῶν ἀπὸ Φοινίκης τις ἐπενόησε τὴν καθολκὴν, τάφρον ὑποστησάμενος, ἴσην τῇ νηῒ κατὰ μῆκος, ἣν πλησίον τοῦ λιμένος ὤρυξε. Ταύτῃ δὲ τοὺς θεμελίους κατῳκοδόμησε λίθῳ στερεῷ πρὸς πέντε πήχεις τὸ βάθος, καὶ διὰ τούτων φάλαγγας ἐπικαρσίας κατὰ πλάτος τῆς τάφρου διώσας συνεχεῖς, τετράπηχον εἰς βάθος τόπον, ἀπολιπούσας. Καὶ ποιήσας εἴρουν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐνέπλησεν αὐτῆς πάντα τὸν ὀρυχθέντα τόπον, εἰς ὃν ῥαδίως ἀπὸ τῶν τυχόντων ἀνδρῶν εἰσήγαγε τὴν ναῦν . . . . . » Ὁ αὐτὸς δὲ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ κατεσκεύασε καὶ ποτάμιόν τι κολοσσιαῖον πλοῖον τὴν καλουμένην θαλαμηγὸν, ἥτις ἦν ἀριστούργημα κομψότητος καὶ πολυτελείας. Ἡ θαλαμηγὸς αὕτη τοῦ Πτολεμαίου εἶχε μῆκος ἡμισυ στάδιον ἤτοι πόδας 303 1/2, πλάτος δὲ τριάκοντα πήχεις, τὸ δὲ ὕψος αὐτῆς ἦν πήχεις περίπου τεσσαράκοντα. Ἦν δὲ ἀληθῶς τὸ πλοῖον τοῦτο θαυμαστὸν, ἐκτὸς τοῦ μεγέθους, καὶ διὰ τὸν ἐν αὐτῷ

(α) Τὸ πλήρωμα σήμερον τοῦ μεγίστου καταφράκτου ἤτοι τριακοτόρου τῶν 120 πυροβόλων σύγκειται ἐξ ἀνδρῶν 1091· τοῦ τῆς β' τάξεως ἤτοι τῶν 100 πυροβόλων ἐξ 919 ἀνδρῶν· τοῦ τῆς γ' τάξεως ἤτοι τῶν 90 πυροβόλων ἐξ 864 ἀνδρῶν· τοῦ τῆς δ' τάξεως ἤτοι τῶν 80 πυροβόλων ἐξ 721 ἀνδρῶν. Τὰ δὲ μονόκροτα (fregates) τῆς α. τάξεως ἔχουσιν ἄνδρας 515· καὶ πυροβ. 60. τῆς β' τάξεως 444, καὶ πυροβ. 50· τῆς δὲ τρίτης ἄνδρας 330· καὶ πυροβόλα 40. Ὅθεν μόναι αἱ δεκατέσσαρες ἐνδεκήρεις τοῦ Πτολεμαίου ἔφερον ὅσους ἄνδρας φέρουσι νῦν δεκατέσσαρα τρίκροτα τῶν 120 πυροβόλων· διότι πᾶσα ἰνδεκήρης εἶχε πλήρωμα 1100 ἀνδρῶν! Ἡ δὲ συνήθης πεντήρης εἶναι μείζων ὡς πρὸς τὸ πλήρωμα ἑνὸς μονοκρότου (fregate) τῆς β' τάξεως, ἤτοι τῶν 50 πυροβόλων, κατὰ 56 ἄνδρας.

(β) Οἱ ναῦται τὴν σήμερον διαιροῦσι τὰ πολεμικὰ πλοῖα εἰς τέσσαρας τάξεις, ἤτοι εἰς κατάφρακτα, κατὰ τὸ ναυτικὸν ὀνομαστικὸν (Vaisseaux), μονόκροτα (Frégates), δρόμονας (corvettes), καὶ εἰς πάρονας (Brigs). Καὶ τὰ μὲν κατάφρακτα διαιροῦσιν εἰς τρεῖς τάξεις· τῆς πρώτης τάξεως τὸ κατάφρακτον ἔχει μῆκος μέτρ. 62 καὶ 81. ἑκατοστῶν, ἤτοι ποδῶν 192 περίπου· (τὸ μέτρον ἐστὶν ἴσον πρὸς 3 πόδας, 11 γραμμὰς καὶ 296 χιλιοστὰ τῶν ἀρχαιοτέρων· ἡ δὲ γραμμὴ τὸ 1/12 τοῦ δακτύλου, τὸ 1/148 τοῦ ποδὸς, τὸ 1/443 τοῦ μέτρου.)· τὸ τῆς δευτέρας 62 καὶ 50· τὸ τῆς γ' 55 καὶ 90. Τὰ δὲ μονόκροτα τῆς α τάξεως 54 καὶ 40, τῆς β'. 52 45. τῆς γ'. 47. Οἱ δὲ δρόμονες τῆς α. τάξεως 42 καὶ 30· τῆς β'. 38 καὶ 95. Οἱ δὲ πάρονες ἐν γένει 34 καὶ 15.

κατεσπαρμένον πλοῦτον, τὴν πανταχοῦ ἐνυπάρχουσαν λαμπρότητα, καὶ τὰς παντοειδεῖς ἀναπαύσεις, οἷον οἴκους, περιπάτους, κοιτῶνας περιφανεῖς, συμπόσια περίπτερα πολυτελέστατα, προπύλαια ἐξ ἐλέφαντος καὶ πολυτελεστάτης ὕλης κατεσκευασμένα, θολοειδεῖς ναοὺς τῆς Ἀφροδίτης, οἴκους βακχικοὺς, ἄντρα, κλίμακας ἑλικτὰς φερούσας πρὸς τοὺς κρυπτοὺς περιπάτους, καὶ ἄλλα ὄντως θαυμαστὰ ἔργα. Πανταχοῦ δὲ ἤστραπτεν ὁ χρυσὸς, καὶ τὰ πάντα ἦσαν κατεσκευασμένα δι' ἐλέφαντος, ἀλαβάστρου, λίθων ἰνδικῶν, ἀλουργίδων, γλυφῶν ἐκφαινουσῶν κάλυκας λωτῶν ποταμίων, καὶ καρπούς ἀρτιβλάστων φοινίκων, καὶ ἄλλα μύρια ἄνθη. Πρὸς δὲ τούτοις τὰ πλεῖστα μέρη αὐτῆς κατεσκευάσθησαν ἀπὸ κέδρου σχιστῆς, καὶ κυπαρίσσου Μιλησίας, καὶ θυΐνων σανίδων. Τοιαύτη ἦν ἡ ἀληθῶς ἐξαισία αὕτη θαλαμηγὸς ναῦς τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου! Καὶ τρίτον δέ τι κολοσσιαῖον ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἕλλησι πλοῖον, ἡ ναῦς τοῦ Ἱέρωνος, ἡ Συρακοσία, κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ μεγάλου Ἀρχιμήδους. Περὶ ταύτης δὲ Μοσχίων τις ἐξέδωκεν ἴδιον σύγγραμμα, ἐν ᾧ μεταξὺ ἄλλων περιεργοτάτων ἱστορεῖτο ὡσαύτως, ὅτι ἡ ξυλεία τῆς νηὸς ταύτης ἦν ἴση πρὸς ἑξήκοντα τριηρικὰ σκάφη· τριακόσιοι δὲ ἄνδρες χωρὶς τῶν ὑπηρετούντων εἰργάζοντο ἐν αὐτῇ ὡς ἀρχιτεχνῖται. Οἱ συνήθεις ἥλοι αὐτῆς ἦσαν χαλκοῖ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δεκάμνοοι, ἤτοι βάρους πλέον τῶν τριῶν καθ' ἡμᾶς ὀκάδων· πᾶσα δὲ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἦν ἀπεστεγασμένη διὰ μολυβδίνων κεραμίδων. Περιεῖχε δὲ ἡ ναῦς αὕτη ἐκτὸς τῶν πολυαρίθμων κλινῶν καὶ τῶν ἀπείρων σκευῶν τῶν δισχιλίων αὐτῆς τοὐλάχιστον ναυτῶν, καὶ τῶν στρατιωτῶν ἐπιβατῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἐν αὐτῇ ναυκλήρων, μηχανικῶν, τεχνιτῶν, ὑπηρετῶν καὶ λοιπῶν, περιπάτους, κήπους, σκηνὰς κισσοῦ λευκοῦ καὶ ἀμπέλων σκιαζούσας τοὺς περιπάτους, σχολαστήρια, βιβλιοθήκας, γυμνάσια, βαλανεῖα, ἱππῶνας, ὑδροθήκας μεγίστας, ἰχθυοτροφεῖα, ξυλοθήκας, κριβάνους, ὀπτάνια, καὶ μύλους. Τὰ πάντα δ' ἐν αὐτῇ ἦσαν πολυτελῶς κατειργασμένα· « ταῦτα δὲ πάντα (ἱστορεῖ ὁ Μοσχίων) δάπεδον εἶχεν ἐν ἀβακίσκοις συγκείμενον ἐκ παντοίων λίθων, ἐν οἷς ἦν κατεσκευασμένος πᾶς ὁ περὶ τὴν Ἰλιάδα μῦθος θαυμασίως . . . . . ἐξῆς δὲ τούτων Ἀφροδίσιον κατεσκεύαστο τρίκλινον, δάπεδον ἔχον ἐκ λίθων ἀχατῶν τε καὶ ἄλλων χαριεστάτων, ὅσοι κατὰ τὴν νῆσον ἦσαν· τοὺς τοίχους δ' εἶχε καὶ τὴν ὀροφὴν κυπαρίσσου, τὰς δὲ θύρας ἐλέφαντος καὶ θύου· γραφαῖς δὲ καὶ ἀγάλμασιν, ἔτι δὲ ποτηρίων κατασκευαῖς ὑπερβαλλόντως κατεσκεύαστο . . . . . Ἡ δὲ ναῦς πᾶσα οἰκείαις γραφαῖς ἐπεπόνητο ». Ἵσταντο δ' ἔτι ἐπ' αὐτῆς πύργοι ὀκτὼ, δύο μὲν κατὰ πρύμναν ἴσοι δὲ κατὰ πρώραν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς νηός. Πᾶν δὲ τὸ ἐντὸς τῶν πύργων ἦν πλῆρες λίθων καὶ βελῶν. Ἦν δ' ἐπ' αὐτῆς κατεσκευασμένον καὶ τεῖχος ἔχον ἐπάλξεις καὶ καταστρώματα, ἔργον Ἀρχιμήδους, ἐφ' οὗ ἵστατο μηχανὴ λιθοβόλος ἀφιεῖσα λίθους τριταλάντους (72 ὀκάδων), καὶ βέλη δωδεκαπήχη, βάλλοντα ἐπὶ στάδιον, ἤτοι 607 πόδας μακράν. Ἐκτὸς δὲ τούτων κύκλῳ τῆς νηὸς ἦσαν γάρακες σιδηροῖ, ἵνα ἐμποδίζωσι τὴν ἀνάβασιν, καὶ κόρακες ἵνα συλλαμβάνωσι τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα. Εἰς ἑκάτερον δὲ τῶν τοίχων ἵσταντο ἑξήκοντα ὁπλῖται, ἴσοι δὲ τούτοις περὶ τοὺς ἱστοὺς καὶ τὰς λιθοφόρους κεραίας. Τριῶν δὲ ὑπερμεγέθων ἱστῶν ὑπαρχόντων, ὧν ὁ μέγιστος μόλις εὑρέθη ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς Βρεττίας, ἐξ ἑκάστου ἐξήρτηντο δύο λιθοφόροι κεραῖαι, ἐξ ὧν διὰ μηχανῶν ἠφίεντο ἐπὶ τοὺς ἐπιτιθεμένους ἅρπαγες καὶ πλίνθοι μολίβου. Ἄγκυραι δὲ ἦσαν σιδηραῖ ὀκτὼ καὶ ξύλιναι τέσσαρες. Ἡ δὲ ἀντλία καίπερ ἔχουσα ὑπερβάλλον βάθος, ὑφ' ἑνὸς μόνου ἀνδρὸς ἐξηντλεῖτο διὰ κοχλίου, ὃν ὁ Ἀρχιμήδης ἐξεῦρε. Ἐφόλκια δὲ εἶχεν ἡ Συρακοσία τὸ μὲν πρῶτον καὶ μέγιστον τὸν Κέρκουρον δυνάμενον βαστάσαι τρισχίλια τάλαντα, ἤτοι 72000 ὀκάδ. βάρος. Μετὰ δὲ τοῦτον ἦσαν πολλαὶ ἄλλαι ἀλιάδες καὶ σκάφαι, βαστάζουσαι ἑκάστη χίλια πεντακόσια τάλαντα, ἤτοι 36000 ὀκάδας. Ἡ ναῦς αὕτη ἦν τῇ κατασκευῇ εἰκόσορος· ἄρα δύο χιλιάδες ἄνδρες ἦν τὸ τακτικὸν αὐτῆς πλήρωμα τῶν ναυτῶν. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων καὶ τῶν ἄλλων ἤδη ἀνωτέρω μνημονευθέντων, παρὰ τὴν πρώραν ἵσταντο ἔτι ἑξακόσιοι ἄνδρες ἐπιτηροῦντες τὰ παραγγελλόμενα. Καί τοι δὲ ἡ ναῦς αὕτη ἦν ἐξόχως πολεμικὴ, ὅμως ἐνεβάλλοντο ἔτι ἐν αὐτῇ, ἑξήκοντα χιλιάδες μεδίμνων σίτου, δέκα χιλιάδες κεράμια (βαρέλια) τυρίχων σικελικῶν, εἴκοσι χιλιάδες τάλαντα ἐρεῶν (480000 ὀκάδες μαλλί), καὶ ἕτεραι εἴκοσι χιλιάδες τάλαντα διαφόρων φορτίων. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἁπάντων ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ πλήρης καὶ ὁ ἐπισιτισμὸς πάντων τῶν ἐμπλεόντων! Ὁ δὲ Ἱέρων ἐπειδὴ ἤκουεν, ὅτι πάντες οἱ ἐν Μεσογείῳ λιμένες, οἱ μὲν ἦσαν ἀδύνατοι νὰ δεχθῶσι τὸν ἀρχαῖον τοῦτον Λεβιαθὰν, οἱ δὲ καὶ ἐπικίνδυνοι, ἀπέστειλεν αὐτὸν δῶρον τῷ βασιλεῖ Πτολεμαίῳ μετονομάσας αὐτὴν ἀπὸ Συρακοσίας Ἀλεξάνδρειαν. Τοιαύτη καὶ τηλικαύτη ἦν καὶ ἡ ναῦς τοῦ Ἱέρωνος, εἰς ἣν τὸ ἑξῆς ὡραῖον ἐπίγραμμα ἐποίησεν ὁ ἐπιγραμματοποιὸς ποιητὴς Ἀρχίμηλος.

Τίς τόδε εἶλας πίλωρον ἐπὶ χθονὸς εἵσατο; ποῖος
κοίρανος ἀκαμάτοις πείσμασιν ἠγάγετο;
πῶς δὲ κατὰ δρυόχων ἐπάγη σανίς; ἢ τίνι γόμφοι
τμηθέντες πελέκει τοῦτ' ἔκαμον τὸ κύτος,
ἢ κορυφαῖς Αἴτνας παρισούμενον, ἢ τινι νάσων,
ἃς Αἰγαῖον ὕδωρ Κυκλάδας ἐνδίδεται,
τοίχοις ἀμφοτέρωθεν ἰσοπλατές; Ἥρα Γίγαντες
τοῦτο πρὸς οὐρανίας ἔξεσαν ἀτραπιτούς.
Ἄστρων γὰρ ψαύει καρχήσια, καὶ τριλίχτους
θώρακας μεγάλων ἐντὸς ἔχει νεφέων.
Πείσμασιν ἀγκύρας ἀπερείδεται, οἷσιν Ἀβύδου
Ξέρξης καὶ Σηστοῦ δισσὸν ἔδησε πόρον.
Μανύει στιβαρᾶς κατ' ἐπωμίδος ἀρτιχάρακτον
γράμμα, τίς ἐκ χέρσου τάνδ' ἐκύλισε τρόπιν·
φατὶ γάρ, ὡς Ἱέρων Ἱεροκλέος Ἑλλάδα πᾶσα
καὶ νάσους καρπῶν πίονα δορυφόρον
Σικελίας σκαπτοῦχος ὁ Δωρικός. Ἀλλὰ, Πόσειδον,
σῶζε κατὰ γλαυκῶν εἶλμα τόδε ῥοθίων.

Ὅτι δὲ καὶ ἡ ναυτικὴ τῶν ἀρχαίων τέχνη δὲν ἦτον ὥς τινες τὴν φανταζόνται σήμερον, μαρτυρεῖ πρὸς

τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν ναυτικὸν ὀνομαστικόν, (οὐχὶ ὀνοματολόγιον ὡς ἀνύπαρκτον, ἀλλ' οὐδὲ λεξικὸν ὡς μὴ συντεταγμένον κατὰ στοιχεῖον), ἐν ᾧ τὰ πλεῖστα καὶ ἐπιτυχέστατα ὡς πρός τε τὸ σκάφος τοῦ πλοίου, καὶ τὴν διασκευὴν, τὴν διαίρεσιν, τὴν στοιβασίαν, τὰ σχοινία, τοὺς ἱστοὺς, τὰ ἱστία, τὸν ἐξαρτισμὸν, τὸν χειρισμὸν τῶν ἁρμένων, τὰς κινήσεις, τὸ προσωπικὸν, τὰ κελεύσματα, τὴν τακτικὴν ναυτικὴν, τὴν ναυπηγικὴν, καὶ αὐτὰ τὰ ἐφόλκια, ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐλήφθησαν, ὧν τοὺς ναυτικοὺς ὅρους, σημειωτέον, γινώσκομεν σήμερον οὐχὶ ἐκ συγγραμμάτων ἀρχαίων ἐπιστημονικῶν περὶ ναυτικῆς, ἀλλ' ἐκ διεσπαρμένων τῇδε κακεῖσε λέξεων παρὰ τοῖς διασωθεῖσι συγγραφεῦσι· καὶ ὅμως ὁπόσαι ἀρχαῖαι ναυτικαὶ λέξεις λείπονται ἔτι ἐν αὐτῷ, ὡς φέρ' εἰπεῖν, τὸ ἴκριον, ὁ καταπειρατὴρ, ἡ ζύγωσις, τὰ ζυγὰ (ἐν ἄλλῃ ἢ ἐν τῷ ὀνομαστικῷ σημασίᾳ) ὁ ζυγὸς, τὸ διατόναιον, τὰ ζύγια, ὁ κάλαθος, τὰ καρχήσια, αἱ κῶπαι μεσόνεοι ἢ καὶ ζύγιαι, οἱ περίνεῳ, (ἀντὶ τοῦ κοινοῦ ὑπεράριθμοι) τὸ προεμβόλιον, ἡ ἐμβολὴ, τὰ κόρυμβα, ὁ χηνίσκος, ὁ τράφηξ, ἡ πτυχὶς, τὰ τοπεῖα, τὰ τρήματα (ἄλλως ἢ ἐν τῷ ὀνομαστικῷ) ὁ τριηραύλης ἀντὶ τοῦ κακοφώνου νιγλαριστὴς, καὶ αὐλὸς ἀντὶ τοῦ νίγλαρος, καί τοι ὁμολογητέον κυριολεκτικὸν τοῦτο, κτλ. κτλ. Ἀλλὰ ταῦτα, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσωσι κατ' οὐδὲν τὴν ἀξίαν τοῦ ναυτικοῦ ὀνομαστικοῦ, ἀποδεικνύουσι μόνον τὴν ἄκραν τοῦ ἔργου δυσχέρειαν, ἣν μόνοι γινώσκουσιν, ὅσοι ποτε ἐνέκυψάν πως εἰς τὰ τοιαῦτα. Πλείστων ἄρα ἐπαίνων ἄξιοι εἰσὶν οἱ ναυτικοὶ ὀνοματοθέται, καταβαλόντες ἤδη τοῦ μέλλοντος ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ λεξικοῦ τὸν πρῶτον θεμέλιον, ἐφ' οὗ μέλλει ἵνα στηριχθῇ εἰς τὸ μετὰ ταῦτα τὸ ὅλον ναυτικὸν ἐπιστημονικὸν οἰκοδόμημα. Ἀλλ' ἵνα τὸ ναυτικὸν ὀνομαστικὸν μὴ μένῃ καὶ τοῦτο χάρτης ἁπλοῦς γεγραμμένος, ἀπαιτεῖται φροντὶς, καὶ πρόνοια, καὶ τοιαύτη τῶν ναυτῶν καὶ ἀξιωματικῶν καὶ δοκίμων διάθεσις καὶ διάταξις, ὥστε νὰ βιασθῶσιν ἐκ τῆς ἀνάγκης ἑκόντες ἄκοντες νὰ ἐφαρμόσωσι τὰς νέας ἑλληνικὰς λέξεις ἀντὶ τῶν συνήθων βαρβαρικῶν. Τοῦτο δὲ μόνον δύναται νὰ συμβῇ ἂν πρῶτον τὰ πληρώματα τῶν πλοίων τουλάχιστον μέχρι τινὸς συγκροτῶνται ἀναμὶξ ἐξ ἁπάντων Ἑλλήνων. Ἡ τοιαύτη τῶν πληρωμάτων διάταξις οὐ μόνον κατ' ἀνάγκην θέλει εἰσαγάγει εἰς τὸν στόλον ἡμῶν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πειθαρχίαν ἐντὸς ὀλίγου θέλει ἐνισχύσει ἐπαισθητῶς, τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων μὴ συνδεομένων ὡς νῦν πρὸς ἀλλήλους διὰ ποικίλων δεσμῶν συγγενείας, καὶ κηδεστίας, καὶ ἀναδοχῶν, καὶ κοινῆς ἰδιαζούσης καταγωγῆς, καὶ ἄλλων ἔτι πολλῶν παραλυόντων τὴν τυφλὴν ὑπακοὴν τῶν κατωτέρων πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, καὶ ἀφαιρούντων ὡς εἰκὸς τὸ σέβας τῶν ἀρχομένων πρὸς τοὺς ἄρχοντὰς αὐτῶν, ὅταν μάλιστα ἐν γένει οὐδὲ κοινωνικὴ τάξις, οὐδ' ἐπιστήμη, οὐδὲ πλοῦτος, οὐδ' ἄλλο τι ἔξοχον πλεονέκτημα διακρίνῃ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων· δεύτερον δὲ, ὅπερ εὐχερέστατον, ἂν αὐτοὶ πρῶτον οἱ συντάκται τοῦ ὀνομαστικοῦ, θελήσωσι νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ χρήσιμον διὰ τῆς ἀπὸ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἄγνωστα μεταβάσεως, καὶ τῆς τροποποιήσεως αὐτοῦ ἀπὸ ὀνομαστικοῦ κυρίως εἰς λεξικόν.

Ὡς δὲ τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν τῶν ἀρχαίων ἦν πλείστου ἄξιον λόγου, οὕτω καὶ τὸ ἐμπορικὸν, ὡς τοιοῦτο, δὲν ἦτο ποσῶς ἐκείνου κατώτερον. Ὁ Λουκιανὸς ἔν τινι συγγραμματίῳ αὐτοῦ, ἐπιγραφομένῳ *πλοῖον ἢ εὐχαί*, περιγράφει μέγα τι πλοῖον σιτηγὸν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου πλεόντων εἰς Ἰταλίαν, Ἶσις ἐπικαλούμενον, καταπλεῦσαν εἰς Πειραιᾶ. Ἓν δὲ τῶν τοῦ διαλόγου προσώπων, ὁ Σάμιππος, θεώμενος τὴν ναῦν ἐκφωνεῖ· «Ἡλίκη ναῦς! Εἴκοσι καὶ ἑκατὸν πήχεων ἔλεγεν ὁ ναυπηγὸς τὸ μῆκος (ἦν ἄρα τὸ μῆκος τοῦ ἐμπορικοῦ τούτου σιτηγοῦ πλοίου, ἴσον τρικρότου τῆς πρώτης τάξεως) εὖρος δὲ ὑπὲρ τὸ τέταρτον μάλιστα τούτου· καὶ ἀπὸ τοῦ καταστρώματος εἰς τὸν πυθμένα, ᾗ βαθύτατον κατὰ τὸν ἄντλον, ἐννέα πρὸς τοῖς εἴκοσι. Τὰ δ' ἄλλα ἡλίκος μὲν ὁ ἱστός! ὅσην δὲ ἀνέχει τὴν κεραίαν! οἷῳ δὲ προτόνῳ συνέχεται! ὡς δὲ ἡ πρύμνα μὲν ἐπανέστηκεν ἠρέμα καμπύλη, χρυσοῦν χηνίσκον ἐπικειμένη, καταντικρὺ δὲ ἀνάλογον ἡ πρῴρα ὑπερβέβηκεν, εἰς τὰ πρόσω ἀπομηκυνομένη, τὴν ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα τὴν Ἶσιν ἑκατέρωθεν. Ὁ μὲν γὰρ ἄλλος κόσμος, αἱ γραφαὶ, καὶ τοῦ ἱστίου τὸ παράσειον πυραυγὲς, καὶ πρὸ τούτων αἱ ἄγκυραι, καὶ στροφεῖα, καὶ περιαγωγεῖς καὶ αἱ μετὰ τὴν πρύμνην οἰκήσεις, θαυμάσια πάντα μοι ἔδοξε. Καὶ τὸ τῶν ναυτῶν πλῆθος στρατοπέδῳ ἄν τις εἰκάσειεν. Ἐλέγετο δὲ καὶ τοσοῦτον ἄγειν σῖτον, ὡς ἱκανὸν εἶναι πᾶσι τοῖς ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐνιαύσιον πρὸς τροφήν. Κἀκεῖνα πάντα μικρός τις ἀνθρωπίσκος γέρων ἤδη ἔσωζεν, ὑπὸ λεπτῇ κάμακι τὰ τηλικαῦτα πηδάλια περιστρέφων. » Ἕτερον δέ τι πλοῖον ἐμπορικὸν συνήθους μεγέθους ἀναφερόμενον παρὰ Δημοσθένει κατὰ Φορμίωνος ἐκτὸς τοῦ φορτίου αὐτοῦ, τῶν δούλων, καὶ τοῦ πληρώματος, ἔφερεν ἔτι ἐντὸς καὶ 300 ἐπιβάτας μετὰ πάντων τῶν σκευῶν αὐτῶν. Καὶ ὡς πρὸς τὴν ταχυπλοΐαν ἐπίσης τὰ πλοῖα τῶν ἀρχαίων δὲν ἦσαν κατώτερα τῶν ἡμετέρων ταχυτάτων ἱστιοφόρων. Δὲν ἦτο δηλονότι σπάνιον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὁ ἀπὸ Βυζαντίου ἐν τρισὶν ἡμέραις κατάπλους εἰς Πειραιᾶ, ὡς ἐκ τῶν ἑξῆς ἐν τῷ *Ζωγράφῳ* καταφαίνεται στίχων·

Ἀλλ' ἕτερος εἰςπέπλευκεν ἐκ Βυζαντίου
Τριταῖος, ἀπαθὴς, εὐπορηκώς, περιχαρὴς
Εἰς δέκ' ἐπὶ τῇ μνᾷ γεγονέναι καὶ δώδεκα,
Δαλῶν τὰ ναῦλα καὶ δάνει' ἐρυγγάνων.

Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ναυμαχίαι τῶν ἀρχαίων, καί τοι ἐστεροῦντο τοῦ καταπληκτικοῦ κρότου τῶν πυροβόλων, καὶ τῶν ζοφερῶν νεφῶν τοῦ καπνοῦ, οὐχ ἧττον ὅμως ἦσαν φοβεραὶ καὶ φονικαί· τολμῶ δ' εἰπεῖν ὅτι αἱ σημεριναὶ πολύκροτοι ναυμαχίαι δὲν δύνανται ποσῶς νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς ἀρχαίας, ὡς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν παρατασσομένων εἰς μάχην ἀνδρῶν, καὶ τὰς ἐπερχομένας καταστροφάς.

Περίεργον δ' ἐνταῦθα φαινόμενον εἶναι τὸ ἑξῆς, ὅτι ἡ διὰ τοῦ ἀτμοῦ ὑπερτάτη ἀνάπτυξις τῆς ναυ-

τικῆς δυνάμεως ἐπαναφέρει τὸν νῆτην πόλεμον εἰς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἀρχαιότατον σημεῖον. Καθότι, τοῦθ' ὅπερ ὁ Θουκυδίδης θεωρεῖ ὡς ἀπειρίαν τῆς ναυτικῆς ἐπιστήμης, τὸ οἱονεὶ ἐν θαλάσσῃ πεζομαχεῖν, ἄνευ *διάπλων* καὶ *ἀναστροφῶν*, εἰς τοῦτ' αὐτὸ σήμερον μετὰ τοσαύτας ἑκατονταετηρίδας διὰ τοῦ ἀτμοῦ ἐπανάγεται ἡ ναυμαχία, δύο τινὰ νῦν ὡς ἔοικε κυρίως προτιθεμένη, τὸν εἰς ἐμβολὴν ἐπίπλουν καὶ τὴν ἔφοδον. Δὲν εἶναι δὲ ποσῶς ἀπίθανον μὴ εἰς τὸ μέλλον εἰσαγάγωσιν αὖθις καὶ τὰς ἅρπαγας τῶν ἀρχαίων καὶ τοὺς κόρακας καὶ τὰς σιδηρᾶς χεῖρας. Ὅθεν ὅ,τι ποτὲ ὁ Ἀγησίλαος ἐξεφώνησεν, ὅτε ἤκουσε τὴν ἐν ταῖς ναυμαχίαις χρῆσιν τῶν καταπελτικῶν βελῶν, « Ἀπόλωλεν ἀνδρὸς ἀρετὰ, » τοῦτο δυνάμεθα φρονῶ καὶ ἡμεῖς σήμερον νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐπὶ τῆς παρούσης τάσεως τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, καθ' ἣν ἐλαχίστην ἕξει ῥοπὴν ἐν ταῖς μελλούσαις ναυμαχίαις, ἡ κυρίως καλουμένη ναυτικὴ τέχνη καὶ ἐμπειρία, δι' ἣν ὡς ἐπιτοπολὺ ἐνίκων μέχρι τοῦδε τοὺς ἀπειροτέρους τὰ τέκνα τῆς Ἀλβίωνος. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ ἀνωτέρω λόγου, ὅτι ὑπερέβαινον αἱ ναυμαχίαι τῶν ἀρχαίων τὰς καθ' ἡμᾶς ὡς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν παρατασσομένων ἀνδρῶν, ἐξέστω ἡμῖν ἐν συντόμῳ νὰ ὑπομνήσωμεν τὰς κατὰ θάλασσαν πρώτας τῶν Ῥωμαίων ἀποπείρας, ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῶν πρὸς τοὺς Καρχηδονίους πολέμῳ, ἐξ ὧν δύναταί τις εἰκάσαι τὰ μετὰ ταῦτα. Οἱ Ῥωμαῖοι ὡς φύσει χερσαῖοι, πρὸ τῶν διενέξεων αὐτῶν πρὸς τοὺς θαλασσοκρατοῦντας Καρχηδονίους « οὐδ' ἀφορμὰς ἔσχον καθάπαξ οὐδ' ἐπίνοιαν οὐδέποτε ἐποιήσαντο τῆς θαλάσσης », ὡς λέγει ὁ κριτικώτατος Πολύβιος. Συγχρόνως δὲ ἤρξαντο καὶ νὰ σκέπτωνται περὶ θαλασσίας δυνάμεως, καὶ παρασκευάζωνται ἵν' ἀγωνισθῶσι πρὸς τοὺς ἐκ προγόνων ἔχοντας τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν ἀδήριτον. Ἡ τύχη δὲ ὤθησε τὸ πρῶτον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πεντήρη τινὰ Καρχηδονίαν, ναυαγήσασαν κατὰ τὰ παράλια τῆς Βρεττίας, ἣν συλλαβόντες ἐχρήσαντο ὡς τύπῳ καὶ ὑποδείγματι πρὸς ναυπήγησιν τοῦ μέλλοντος στόλου αὐτῶν. Κατὰ ταύτην λοιπὸν ἐναυπηγήθησαν τὸ 485 κ. Ρ. ἐν μεγίστῃ σπουδῇ ἑκατὸν τριάκοντα ὀκτὼ πεντήρεις, φέρουσαι κατ' ἐλάχιστον ὅρον 30000 ἄνδρας. Ἡ ναυτικὴ δὲ αὕτη καθ' ἑαυτὴν μεγίστη παρασκευὴ ἦν ἁπλοῦν προοίμιον μειζόνων ἔτι καὶ καταπληκτικωτέρων ἀγώνων, καθότι μετ' οὐ πολὺ τὸ ἔτος 489—490 τριακόσιαι πριάκοντα πεντήρεις ἔχουσαι πλήρωμα ναυτικὸν 99000 ἄνδρας, καὶ φέρουσαι πρὸς τούτοις 40000 στρατὸν, ἐξέπλευσαν πρὸς τὴν Ἀφρικὴν κατὰ τῆς Καρχηδόνος. Ταύταις δὲ ἀπήντησαν κατὰ θάλασσαν 350 πεντήρεις τῶν Καρχηδονίων φέρουσαι ἐν ἑαυταῖς 150000 ἄνδρας ναύτας καὶ στρατιώτας, « ἐφ' οἷς (λέγει αὖθις ὁ Πολύβιος) οὐχ οἷον ἄν τις παρὼν καὶ θεώμενος ὑπὸ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ κἂν ἀκούων καταπλαγεὶς τὸ τοῦ κινδύνου μέγεθος καὶ τὴν τῶν πολιτευμάτων ἀμφοτέρων μεγαλομερίαν καὶ δύναμιν, στοχαζόμενος ἐκ τοῦ τῶν ἀνδρῶν καὶ τοῦ τῶν νεῶν πλήθους. » Διακόσιαι ἐννενήκοντα ἄρα χιλιάδες μαχηταὶ συμπεσόντες τότε εἰς ἓν ἠγωνίζοντο ἐν θαλάσσῃ! Ἡ γιγάντειος δὲ αὕτη πάλη, ἡ μεγίστη, ἣν μέχρι τοῦδε ἡ ἀρχαιότης διηγωνίσατο, ἔλαβε χώραν ὑπὸ τὸ Ἔκνομον ὄρος τῆς Σικελίας, ἐν ᾧ ἦν τὸ ἐπὶ βασάνοις διαβόητον φρούριον τοῦ Φαλάριδος, καὶ ὁ ἔτι μᾶλλον διαβεβοημένος χαλκοῦς τοῦ τυράννου ταῦρος. Καταστραφέντος δὲ μετ' οὐ πολὺ σύμπαντος τοῦ ῥωμαϊκοῦ στόλου ὑπὸ τρικυμίας φρικαλέας παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Καμαρίνης, διὰ τὴν ἀπειρίαν αὐτῶν ἐν θαλάσσῃ, καὶ τῶν Καρχηδονίων παρασκευαζομένων τότε μάλιστα προθυμότερον, ἐντὸς τριῶν μηνῶν κατώρθωσαν ἵνα καταρτίσωσι νέον στόλον οἱ Ῥωμαῖοι ἐκ διακοσίων εἴκοσι πλοίων συγκείμενον, καὶ ἀνήχθησαν εἰς Σικελίαν τὸ ἔτος 497. Προσθέντες δὲ μετ' οὐ πολὺ ἕτερα 40 πλοῖα, τὸ ἐπιὸν ἔτος μετέβησαν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἐν τῇ ἐπιστροφῇ δὲ τοῦ στόλου τούτου παρὰ τὸ Πολύνουρον ἀκρωτήριον, περιπεσόντες χειμῶνι δεινῷ ἀπώλεσαν πλέον τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα πλοίων. Αἱ ἐπανειλημμέναι δὲ αὗται μεγάλαι καταστροφαὶ καὶ ἀπώλειαι ἀνδρῶν τε καὶ πλοίων, μαρτυροῦσαι τρανώτατα τὴν ἀλήθειαν, ὅτι στόλος καὶ ναῦται δὲν αὐτοσχεδιάζονται, ἔκαμψαν πρὸς στιγμὴν τὸ ἀγέρωχον τῶν Ῥωμαίων, περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ὁποίων ὁ σοφὸς ἱστορικὸς λέγει ἐνταῦθα καὶ τάδε, σχέσιν ἄμεσον ἔχοντα πρὸς τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν. « Καθόλου δὲ Ῥωμαῖοι πρὸς πάντα χρώμενοι τῇ βίᾳ, καὶ τὸ προτεθὲν οἰόμενοι δεῖν κατ' ἀνάγκην ἐπιτελεῖν, καὶ μηδὲν ἀδύνατον εἶναι τῶν σφίσι ἅπαξ δοξάντων ἐν πολλοῖς μὲν κατορθοῦσι διὰ τὴν τοιαύτην ὁρμὴν, ἔν τισι δὲ προφανῶς σφάλλονται, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κατὰ θάλασσαν· ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς γῆς, πρὸς ἀνθρώπους καὶ τὰ τούτων ἔργα ποιούμενοι τὰς ἐπιβολὰς, τὰ μὲν πολλὰ κατορθοῦσι, διὰ τὸ πρὸς τὰς παραπλησίους δυνάμεις χρῆσθαι τῇ βίᾳ· ποτὲ δὲ καὶ σπανίως ἀποτυγχάνουσι· πρὸς δὲ τὴν θάλατταν καὶ πρὸς τὸ περιέχον ὅταν παραβάλωνται καὶ βιαιομαχῶσι, μεγάλοις ἐλαττώμασι περιπίπτουσι, ὃ καὶ τότε καὶ πλεονάκις αὐτοῖς ἤδη συνέβη, καὶ συμβήσεται πάσχειν ἕως ἄν ποτε διορθώσονται τὴν τοιαύτην τόλμην καὶ βίαν, καθ' ἣν οἴονται δεῖν αὐτοῖς πάντα καιρὸν εἶναι πλωτὸν καὶ πορευτόν ». Πλὴν μόλις ἐνίκησαν τὴν κατὰ γῆν ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας νίκην, καταργήσαντες τὸν νόμον, καθ' ὃν ἔμελλον τοῦ λοιποῦ νὰ ἔχωσι μόνον 60 πλοῖα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐν Σικελίᾳ στρατοῦ, πάλιν κατεσκεύασαν εὐθὺς τὸ ἔτος 496 στόλον ἐκ διακοσίων πεντήρων, εἰς ἃς ἐπιβιβάσαντες καὶ τέσσαρας λεγεῶνας, ἤτοι 24000 στρατὸν, ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν τῆς Σικελίας Λιλύβαιον. Οὗτος ὅμως ὁ νέος στόλος μετ' αὐτῶν τῶν πληρωμάτων κατεστράφη τὸ ἐπόμενον ἔτος ναυμαχῶν πρὸς Καρχηδονίους, πρῶτον μὲν περὶ Δρέπανα, εἶτα δὲ ἐνώπιον τοῦ Λιλυβαίου. Τέλος δὲ νέα τις τρικυμία ἐξ ὁλοκλήρου κατεπόντισεν ὅ,τι ἐκ νέου οἱ Ῥωμαῖοι δι' ἀκαταλογίστων ἀγώνων συνήνεγκον εἰς τὴν θάλασσαν, ὥστε ἐξ ἑκατονπεντήκοντα νέων ἄλλων πλοίων δύο

μόνον ἐσώθησαν. Νῦν δὲ τὸ δεύτερον αὖθις ἐψηφίσαντο ἵνα οἱ Ῥωμαῖοι οὐδένα τοῦ λοιποῦ κατασκευάσωσι στόλον. Ἀλλ' εἰς τὸ ἔπακρον τῆς ὀργῆς ἀχθέντες ὑπὸ τῆς ὕβρεως τῶν Καρχηδονίων, πᾶσαν δῃούντων καὶ κατερημούντων τὴν ἰταλικὴν παραλίαν, ἔτι ἅπαξ ἀπεπειράθησαν τὴν τύχην αὐτῶν εἰς τὴν θάλασσαν· ὅθεν ἀνελπίστως αὖθις ἐναυπήγησαν 200 πεντήρεις, δι' ὧν ἐπὶ τέλους μετὰ θυσίας ἀνηκούστους καὶ ἀγῶνας ὑπερανθρωπίνους εἰκοσιτεσσάρων ὅλων ἐτῶν, κατώρθωσαν τὸ ἔτος 513 τὴν πρώτην τοῦ Λιβυκοῦ πολέμου ἀνακωχὴν, ἀπολέσαντες πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς ἐκτὸς τοῦ πεζοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πολυαρίθμων φορτηγῶν πλοίων, 700 πεντήρεις καὶ 200000 ναύτας! Οὕτω κτῶνται οἱ ἄνθρωποι τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τοιαύτας θυσίας ἀπαιτεῖ ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ δόξα!

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν θλιβερῶν τούτων σκέψεων περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν ἀγώνων τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν μεγαλείου, αἴφνης ἠγέρθη ἡ καταβεβλημένη διάνοια ἐκ τοῦ κρότου ἀλύσεως ἀγκυροβολοῦντος τινὸς οὐ μακρὰν ἀτμοκινήτου πλοίου. Χαρὰ δὲ καὶ ἐλπὶς αὖθις διεχύθη εἰς τὴν ψυχήν μου, ὅτε ἀποβάντων τῶν πρώτων ναυτῶν εἰς τὴν παραλίαν, ἀνέγνων ἐπὶ τῆς μελαίνης ταινίας τῶν σκιαδίων αὐτῶν τὴν λέξιν *Σαλαμινία*! Σκεπτόμεθα ἄρα, φίλτατε, ἵνα ἐπαναφέρωμεν τὴν πατρίδα εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς Σαλαμινομάχον δόξαν, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τῶν ἱερῶν πλοίων τῶν προγόνων ἡμῶν; Ἡ Σαλαμινία ναῦς καὶ ἡ Πάραλος ἦσαν δύο ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων πλοῖα, οἷς ἐχρῶντο πρὸς τὰς δημοσίους χρείας· ὥφελεν ὅμως ὁ εὐτυχὴς ὀνοματοθέτης ἵνα προσθέσῃ εἰς ταῦτα, ἀντὶ ἑτέρου τινὸς ὡς ἤκουσα τῆς Πανόπης, ἥτις οὐδὲν ἔχει τὸ ἔνδοξον ἢ ἱστορικόν, εἰ μὴ ὅτι ἦν τις αὕτη ἐκ τῶν πολλῶν Νηρηΐδων, ἃς προσεκάλεσεν ἐκ τοῦ βάθους τῶν θαλασσῶν ἡ Θέτις, ἡ μήτηρ τοῦ Ἀχιλλέως, ὀδυρομένου τὸν θάνατον τοῦ φίλου αὐτοῦ Πατρόκλου, ἵνα μετ' αὐτοῦ συνθρηνήσωσι·

Σμερδαλέον δ' ᾤμωξεν· ἄκουσε δὲ πότνια μήτηρ
ἡμένη ἐν βένθεσσιν ἁλὸς παρὰ πατρὶ γέροντι
κώκυσεν τ' ἄρ ἔπειτα· Θεαὶ δέ μιν ἀμφαγέροντο
πᾶσαι ὅσαι κατὰ βένθος ἁλὸς Νηρηΐδες ἦσαν
Δωρὶς καὶ Πανόπη καὶ ἀγακλειτὴ Γαλάτεια, κλ.

ὤφειλε, λέγω, καταλείπων εἰς τὸ βένθος τῆς ἁλὸς τὴν Πανόπην ν' ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν ζωὴν τὴν Δηλίαν ἢ Δηλιάδα, ἥτις ἀναμιμνήσκει ἡμῖν καὶ τὸν Θησέα ἐπ' αὐτῆς εἰς Κρήτην ἐκπλεύσαντα, καὶ τὰς τελευταίας ἐν δεσμωτηρίῳ στιγμὰς τοῦ Σωκράτους, καὶ τὰς ὑψίστας περὶ ἀθανασίας ψυχῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ Φαίδωνι. Τοιοῦτον δὲ σέβας ἔφερον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὸ ἀρχαιότατον τοῦτο λείψανον τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῶν ἱστορίας, ὥστε οὐ μόνον ἐπὶ τῶν σωκρατικῶν ἔτι χρόνων διετηρεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἄχρι Δημητρίου τοῦ Φαληρέως οἱ Ἀθηναῖοι διεφύλασσον αὐτό, τὰ μὲν παλαιὰ τῶν ξύλων ὑφαιροῦντες, ἄλλα δὲ ἀντὶ τῶν πονούντων ἰσχυρὰ ἐμβάλλοντες καὶ συμπηγνύντες. Ἔχομεν δὲ σήμερον ἔτι καὶ ἡμεῖς τοιαύτην τινὰ θεωρὶν καὶ ἱερὰν τριήρη, τὸ μόνον ἔτι σωζόμενον λείψανον τοῦ θαλασσίου ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, τὴν γηραιὰν Ἀθηνᾶν, ἣν ὀφείλομεν πάντως, εἴ τι ὑπολείπεται ἔτι ἐν ἡμῖν ἐλάχιστον σέβας πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν καὶ τὰ ἔνδοξα αὐτῶν ἔργα, ἵνα διαιωνίσωμεν διηνεκῶς ἀνακαινίζοντες αὐτὴν, καὶ λαμπρύνοντες, καὶ κατακοσμοῦντες, καὶ λέγοντες πρὸς τὰ τέκνα τῶν τέκνων ἡμῶν· Ἴδε οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν αὐτῇ « ἐβάλοντο φαεινὰν κρηπῖδα ἐλευθερίας »! ἀπὸ τῶν ἀφλάστων καὶ ἀκροστολίων αὐτῆς ἠκούετο πανταχοῦ ἡ λαμπρὰ καὶ μεγάλη βοὴ

Ὦ Παῖδες Ἑλλήνων ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδα, ἐλευθεροῦτε δὲ
Παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρώων ἕδη,
θήκας τε προγόνων, νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.

Ἦν ποτε γενικὴ ἰδέα, ὅτι δύο μόνον ὑπῆρχον αἱ ἱεραὶ τῶν Ἀθηναίων τριήρεις· ἀλλὰ νεώτεραι ἔρευναι ἀπέδειξαν, ὅτι ἐκτὸς τῆς Σαλαμινίας καὶ τῆς Παράλου ὑπῆρχεν ἔτι καὶ ἡ ῥηθεῖσα Δηλιάς· ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, προσετέθη καὶ τετάρτη ἱερὰ τριήρης ἡ Ἀμωνὶς ἢ Ἀμωνιὰς, καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἕτεραι τρεῖς ὠνομάσθησαν ἱεραί, ἡ Ἀντιγονὶς, ἡ Δημητριὰς καὶ ἡ Πτολεμαΐς. Ὅπως δὲ καὶ ἂν ἔχῃ τὸ περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν τριῶν τελευταίων τούτων πλοίων ἐποχῆς μεταγενεστέρας, ἐν γένει τὰ ὀνόματα, ἃ ἔφερον τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ κλασικῇ καὶ δημοκρατικῇ ἐποχῇ, ἦσαν προσφυέστατα καὶ καταλληλότατα, λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, εἴτε ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ πλοίου, εἴτε ἐκ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῶν ἐλπίδων αὐτοῦ. Οὕτως αἱ ἐν Πειραιεῖ ἀνακαλυφθεῖσαι πολύτιμοι ἐπιγραφαί, παρέχουσιν ἡμῖν ἐν ἄλλοις πολλοῖς καὶ τὰ ἑξῆς ὡραῖα ἀττικῶν τριήρων ὀνόματα, π. χ. Ἀνδραγαθία, Ἀμώμητος, Ἀμιλλα, Ἀμυνομένη, Παρθένος, Ἀξιονίκη, Ἀπόβασις, Αὔρα, Ἀκτὶς, Αἰχμὴ, Δελφινία, Βοήθεια, Δημοκρατία, Ἐλευθερία, Νίκη, Πετομένη, Προθυμία, Σωζομένη, Σώζουσα, Φερενίκη, Σώτειρα, Νικαρίστη κτλ.

Νῦν δὲ τέλος, φίλων μοι ἄριστε, καιρὸς ἵνα διακόψωμεν πρὸς ὥραν τὴν διὰ γραφῆς ἡμῶν ταύτην διάλεξιν· διότι ἡ μὲν ἐμὴ μνήμη ἤδη ἀπέκαμε, τὴν σὴν δὲ ὑπομονὴν δὲν θέλω νὰ ἐξαντλήσω. Σύγγνωθί μοι ὅμως τὴν μακρηγορίαν ταύτην, διότι ἴσως ἡ παροῦσα ἐπιστολὴ εἶναι καὶ ἡ τελευταία ἀπὸ ταύτης τῆς νήσου. Τίς οἶδε τὰς τύχας καὶ τὰς περιπετείας ἡμῶν ἐν τῷ μέλλοντι; Ἴσως δὲ ἢν Θεὸς διδῷ, καὶ ἄλλων τόπων φυσικὰς καλλονὰς, καὶ ἄλλων ἀνθρώπων ἤθη καὶ βίους προσεχῶς περιγράψομεν. « Ἀτέκμαρτος δὲ ὁ πᾶς βίος, οὐδὲν ἔχων πιστὸν πλανᾶται συντυχίαις· ἐλπὶς δὲ φρένας παραθαρσύνει, τὸ δὲ μέλλον ἀκριβῶς οἶδεν οὐδείς. Θεὸς δὲ πάντας ἐν κινδύνοις θνατοὺς κυβερνᾷ. » (α).

Ἐν Πόρῳ, τὴν 20 Αὐγούστου 1859.

Ἐρῶσο

Κ. ΦΡΕΑΡΙΤΗΣ.

(α) Ἐν σελίδ. 417, στήλῃ ά, στίχῳ προτελευταίῳ τοῦ προηγουμένου φυλλαδίου ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου ὑμῖν ἀνάγνωθι ἡμῖν.

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΕΝ ΡΩΣΣΙΑ.

—ooo—

Δύο μεγάλας ναυμαχίας ἀναφέρει ἡ νεωτέρα Ἱστορία, καθ' ἃς πανστρατιᾷ σχεδὸν ἡ Χριστιανωσύνη συνέρχεται κατὰ Μωαμεθανῶν· ἡ ἐν Ἐπάκτῳ πρώτη καὶ πολυθρύλλητος ταπεινοῖ κατὰ θάλατταν τὴν αὐθάδειαν τοῦ Τούρκου, ἑκατὸν εἴκοσιν ἔτη περίπου μετὰ τὴν ἅλωσιν Κωνσταντινουπόλεως· ἡ δευτέρα, ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Νεοκάστρου συγκροτηθεῖσα, ἐπισφραγίζει τὴν ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν εἰς τὰς ἡμέρας μας. Καὶ σύμπτωσις ἀξιοσημείωτος! Ἀμφότεροι οἱ κατὰ βαρβαρότητος ἱεροὶ ἀγῶνες οὗτοι τοῦ πολιτισμοῦ τελοῦνται εἰς τὰ ὕδατα τῆς Πελοποννήσου, ὁ μὲν οὐ μακρὰν τῶν Δελφῶν, τοῦ μαντείου ὅπερ τὸ πάλαι προεμήνυσε τοῦ Ξέρξου τὴν ἐντροπὴν, ὁ δὲ εἰς ἔποψιν τῶν ὀρέων, ὅπου πρό τινος ὁ Τζαβέλλας, ὁ Καρατάσος, ὁ Καραϊσκάκης ἔστησαν τρόπαια ἡρωϊκῆς καρτερίας, παρὰ τὴν νῆσον αὐτὴν, ἔνθα κεῖται τὸ σῶμα τοῦ Τσαμαδοῦ.

Τὴν ἐν Ἐπάκτῳ ναυμαχίαν τίς τῶν τότε συγχρόνων δὲν ἐχαιρέτισεν ὡς πρόδρομον ἀνεπισχέτου καταλύσεως τῶν Ὀθωμανῶν; Ἐπανηγύρισαν αὐτὴν ὁμοθυμαδὸν πάντα τὰ φῦλα τῆς Εὐρώπης, Ἰταλοί τε καὶ Ἱσπανοί, καὶ Γάλλοι, καὶ Ἄγγλοι, καὶ Γερμανοὶ καὶ Ῥῶσσοι· ἐξύμνησεν αὐτὴν πᾶν γένος καὶ δόγμα χριστιανικὸν, ἀπὸ Λιβανίου ὄρους καὶ Γεωργίας ἄχρι τῶν ἀποικιῶν τῆς πρὸ ὀλίγου ἀνακαλυφθείσης Ἀμερικῆς. Πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐνδόξου νίκης, ἡ Ἐνετία ἀνύψωσεν ἀνδριάντας καὶ ναούς· ἡ Νεάπολις, εἰς τιμὴν τοῦ ναυάρχου της, συνέστησεν ἐνιαυσίους ἱππικοὺς ἀγῶνας· ἡ Μαδρίτη, ὡς πρωταγωνίστρια, ὑπεδέξατο βασιλικῇ τῇ πομπῇ τὸν τουρκομάχον ἡγεμονόπαιδά της, ὁ δὲ Πάπας συνέταξεν ἐπίτηδες ὕμνον εὐχαριστήριον ὑπὲρ τῆς τελείας τῶν Μωαμεθανῶν καταστροφῆς, ὃν ἐπέβαλεν εἰς πάσας τὰς Ἐκκλησίας τῆς δικαιοδοσίας του. Ἡρόδοτοι τοῦ αἰῶνος μεγαλορρήμονες περιέγραψαν λεπτομερῶς τῆς ναυμαχίας ἕκαστον περιστατικόν· ποιήματα παντοίου εἴδους ἐμεγέθυνον τοῦ Σταυροῦ τὰ νικητήρια· ἐνὶ λόγῳ, ἀγαλλίασις, καὶ χειροκροτήματα, καὶ εὐφημήσεις ἀντήχησαν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τοῦ ἐξηυγενισμένου κόσμου εἰς δόξαν καὶ κραταίωσιν Χριστοῦ.

Ἀλλ' ἐνῷ ἡ Εὐρώπη ἄρροντις ἐσκίρτα εἰς τὴν λάμψιν τοῦ καιομένου στόλου τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ κατεγίνετο πλέκουσα στεφάνους πρὸς τοὺς κατὰ τὴν μάχην ἀριστεύσαντας, ἡ τύχη τῶν ταλαιπώρων χριστιανῶν ἐν Ἀνατολῇ προέβαινεν ἐπὶ τὸ χεῖρον. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐβράδυνον νὰ μάθωσιν ὅτι, μεταξὺ τῶν ἐν Ἐπάκτῳ συναθλησάντων, οἱ τολμηρότεροι, καί τοι μηδεμιᾶς μετασχόντες ἀμοιβῆς, ἦσαν Ἕλληνες, Κρῆτες, Ἑπτανήσιοι, Ἠπειρῶται καὶ Πελοποννήσιοι κατὰ μέγα μέρος, ὑπὸ τὰ σύμβολα τοῦ Ἁγίου Μάρκου συνδραμόντες ὡς ἐθελονταί. Ἐντεῦθεν, τὸ Διβάνιον ὤμοσεν ὅρκους τρομεροὺς κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος· ἡ λύσσα τῶν κατακτητῶν ἐξετραχύνθη σφόδρα· πάλιν ἡ ὕπαρξις τῆς ἀπίστου μερίδος τῶν ὑπηκόων ἀπέβη, ὡς ἐπὶ Βαγιαζίτου, προβληματική. Inde lacrymœ! Ἄρχεται τὸ νέον τῆς Ἑλλάδος μαρτυρολόγιον.

Τίς ὁ μὴ ὀρίττων ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν ὠμῶν ἐκείνων διωγμῶν, οἵτινες οὕτω μαστίζουσιν ἐπὶ Σελὴμ Β' τὸ ὑπήκοον, ὥστε φαίνονται ἐπαπειλοῦντες τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τὴν σωτηρίαν; Εἰς τὰς ἀποφράδας ἐκείνας ἡμέρας, ἃς ἐξεικόνισε μὲν ἐπιτετηδευμένως ὁ φιλότουρκος Λαμαρτῖνος, ἀλλ' ὧν τὸ πένθος εἰσέτι δὲν κατέδειξεν αὐτοπαθὴς κάλαμος ἑλληνικὸς, ζωὴ, τιμὴ, ἐλευθερία, περιουσία, τέκνα παντὸς ὑπηκόου, μὴ ὁμολογοῦντος τὸν Μωάμεθ, ἀρέθησαν εἰς λεηλασίας πειρατῶν, εἰς τὴν ὀργὴν θρησκομανῶν βεζυρῶν, εἰς τὴν ἁπληστίαν τῶν πασσάδων, εἰς τὴν θηριωδίαν Ἰανισσάρων, οἵτινες, πλὴν τῆς μορφῆς, οὐδὲν εἶχον ἀνθρώπινον· παρεδόθησαν ἀδιακρίτως, τῇ μαρτυρίᾳ αὐτῶν τῶν παρεπιδημούντων πρέσβεων, εἰς τὴν διάθεσιν φρενόπληγος συρφετοῦ. Οὐαὶ τότε πρὸς ὅν τινα δὲν προσεποιήθη δυσμένειαν κατὰ τῶν Φράγκων, ἀλλ' ἀπετόλμησε νὰ φαιδρύνῃ τὴν ὄψιν ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς νίκης αὐτῶν! Ἡ ὑπόκρισις, μετὰ δὲ τῆς ὑποκρίσεως ἡ ἀναπόφευκτος τοῦ ἤθους χαμέρπεια, ἐβύθισαν ἔκτοτε μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῆς βασιλευούσης εἰς τὴν δουλοπρέπειαν, διότι ἐνταῦθα μάλιστα ἐξερράγη φόβος καὶ τρόμος. Ἐπίσκοποι καὶ προῦχοντες ἐκαρατομήθησαν εἰς τὰς φυλακὰς, πλῆθος ὑπόπτων, ἄνευ διαταγῆς ἀνωτέρας, ἐσφάγησαν ἐν ταῖς οἰκίαις των, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων οὐκ ὀλίγοι, πρὸς ἀποφυγὴν θανάτου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξομώσωσι τὰ πάτρια, ὁσάκις δὲν προέφθασαν νὰ δραπετεύσωσι πανοικεὶ, οἱ μὲν εἰς τὰς ἀπωτέρας τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ δὲ εἰς Οὐγγρίαν, ἢ Αεχίαν, ἢ Μόσχαν.

Ἀλλὰ τραχύτερος ἔτι προβαίνει ἐπὶ Ἀμουράτ Γ' ὁ διωγμός. Προτροπῇ τοῦ μουφτῆ, τοῦ χότσα καὶ τῶν καδιασκέρων, ὁ Σουλτάνος διατάσσει νὰ μεταβληθῶσιν εἰς τζαμία πάντες οἱ ναοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὀρθόδοξοί τε ἅμα καὶ λατινικοί. Ἤρξατο δὲ ὁ ἀλιτήριος τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου του ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ πατριαρχείου, προφασισθεὶς, ὅτι τὰ παρὰ τοῦ κατακτητοῦ παραχωρηθέντα τοῖς Ἕλλησι δικαιώματα ἤρμοζον μὲν εἰς χρόνους, ὅτε ἡ πρωτεύουσα, ἔρημος οὖσα διὰ τὴν ἀπόδρασιν τῶν ἐγκατοίκων, εἶχε χρείαν πληθυσμοῦ, νῦν δὲ, τῆς μωαμεθανικῆς μερίδος ἤδη πολλαπλασιασθείσης, προνόμια τοιαῦτα ἀπέβαινον περιττά, εἰ μὴ καὶ ἐπιζήμια. Τῇ αὐτῇ βεβηλώσει κατεδικάσθησαν καὶ τρεῖς ναοὶ λατινικοί, ὁ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου εἰς Γαλατᾶν, ὁ τῆς Ἁγίας Ἄννης, καὶ ὁ τοῦ ἁγίου Σεβαστιανοῦ, ἐωσοῦ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας δωροδοκήσας τὸν μουφτῆν, διὰ χρυσῆς κλειδὸς πάλιν ἤνοιξεν αὐτούς. Τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ σφετερισμοῦ Κυριακὴν, ὁ πρεσβευτὴς, ὑφ' ἁπάντων τῶν ὁμογενῶν του παρακολουθούμενος, ἦλθεν ἔμπροσθεν

τῆς ἔτι κεκλεισμένης ἐκκλησίας, καὶ κρούσας τὰς θύρας, ἀνέκραξε τὸ ἱερὸν *Ἄρατε πύλας ἄδου!* Αἱ πύλαι ἀνεῴχθησαν, χλευαζόντων ὅμως καὶ καγχαζόντων τῶν περιεστώτων Ὀθωμανῶν.

Ταραχθεὶς ὁ ἀπροστάτευτος κλῆρος τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐπὶ τοιαύτῃ αὐτοκρατορικῇ διαταγῇ, καὶ τὰ χείρονα ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας κατὰ τοῦ ποιμνίου προαισθανόμενος, ἔσπευσε νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν μεσιτείαν τῶν δύο πρέσβεων τῆς Γαλλίας καὶ Αὐστρίας, προϋποσχόμενος οἱανδήποτε θυσίαν χρηματικὴν, ἂν ἡ διατεταγμένη βεβήλωσις ἀνεστέλλετο. Ἀλλ' οὗτοι, ἐπιδιώκοντες ἄλλα συμφέροντα, μᾶλλον ἴσως ἐπεικτικὰ, καὶ πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἐντολὴν συμφωνότερα, ἀπεποιήθησαν νὰ προσφέρωσι τῷ Πατριάρχῃ τὴν παραμικρὰν συνδρομήν. Εἰς τίνος φίλου τὴν μεσιτείαν ὀφείλεται ἡ ἀναστολή; Τοῦτο μένει ἄγνωστον. Σημειοῦμεν ὅμως περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην δύο ἐκτάκτους ῥωσσικὰς πρεσβείας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔτι δὲ τὴν μετάβασιν ἐπισκόπου τινὸς Ἕλληνος ἀπὸ Πελοποννήσου εἰς Μόσχαν παρὰ τῷ Τσάρῳ, πρὸς συλλογὴν δῆθεν ἐλεῶν. Ἴσως ὑποκινηθεὶς ὁ ὁμόδοξος μονάρχης διὰ μυστικῆς ἀποστολῆς, καὶ προϊδὼν τὸν ἐπικείμενον ὄλεθρον τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, ᾧ συνηρμόζετο καὶ ἡ σωτηρία τῆς ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας, ἐτάχυνε νὰ πέμψῃ ἱκεσίας πρὸς τὸν Σουλτάνον ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν προτέρων ψηφισμάτων τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ ὑπόθεσις θέλει φανῆ πιθανωτέρα ὅταν προσθέσωμεν, ὅτι μεσολαβήσει τοῦ Τσάρου, βέβαια ἐπί τινι προσδοκωμένῃ ἀνταμοιβῇ χαριζομένου πρὸς τὸν Ἀμουράτην, οἱ Τάρταροι τῆς Κριμαίας δὲν ἔλαβον τότε μέρος ὑπὲρ τῶν Περσῶν εἰς τὸν τῆς Τουρκίας πόλεμον· ἔτι δὲ μᾶλλον ἐνισχύει τὴν εἰκασίαν μας ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος πρεσβεία προηγεῖτο ὀλίγων τινῶν μηνῶν τῆς ἀναστολῆς, ἥτις, ἐὰν δὲν ἀπατώμεθα, συνέβη μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἱερεμίου, καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Μητροφάνους Καισαρείας, ἐν ἔτει 1581.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος μεγάλαι καὶ πολυδάπανοι ἑτοιμασίαι ἐγένοντο εἰς τὸ τῆς βασιλευούσης Ἱπποδρόμιον. Προτιθέμενος ὁ Ἀμουρὰτ νὰ τελέσῃ τοῦ διαδόχου του τὴν περιτομὴν, ἐφιλοτιμήθη νὰ ὑπερβῇ εἰς ἀνατολικὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ αὐτὰ τὰ παραδοξώτερα πλάσματα τῆς ἀραβικῆς φαντασίας. Ἂν ὁ ματαιόσπουδος ἐπέτυχε ν' ἀμαυρώσῃ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοὺς μύθους τῆς Χαλιμᾶς, περιγράφοντας τὰ τεράστια τῆς αὐλῆς τῶν Καλιφῶν, τοῦτο πρὸς ἡμᾶς ἀδιάφορον. Οἱ πολυπραγμονοῦντες τῶν ἀναγνωστῶν μας ἂς διατρέξωσι τὴν διεξοδικὴν τῆς τελετῆς ἐκείνης σκηνογραφίαν ἐν τῷ ΛΘ' βιβλίῳ τῆς ὀθωμανικῆς ἱστορίας τοῦ Χαμμέρου, καὶ ἂς θαυμάσωσιν ἐν αὐτῇ τὸ δημιουργικὸν καὶ φιλόκαλον τοῦ Τούρκου. Τό δε μόνον στενάζοντες ὀφείλομεν, τὸ καθ' ἡμᾶς, ν' ἀναφέρωμεν ἐξ ὅλου τοῦ δράματος ἐκείνου, ὅτι ἡ πανήγυρις διήρκεσεν ἐπὶ πεντήκοντα δύο ἡμέρας, καὶ ὅτι καθ' ἑκάστην, πρὸς ἀπαρτισμὸν καὶ συμπλήρωσιν τῆς ἑορτῆς, Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ, ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν, ἑκόντες ἄκοντες παρεδέξαντο τὸν Ἰσλαμισμὸν, ἀποκαλύψαντες τὴν κεφαλὴν, καὶ ἀνυψώσαντες τὸν δείκτην, ὡς ἂν ἐζήτουν, οὕτω πράττοντες, νὰ συμμεθέξωσι τῆς τοῦ βασιλόπαιδος περιτομῆς. Μαρτυροῦσι τὸ γεγονὸς πλεῖστοι ὅσοι Πίνδαροι τιαροφόροι τῆς ἐποχῆς, διαδραματίσαντες τὰ τῆς πανηγύρεως. Ὥστε, ἐὰν αἱ πηγαὶ, ἔνθα ἤντλησεν ὁ γερμανὸς ἱστορικὸς τὴν ὕλην τῆς περιγραφῆς, ἦναι ἀξιόπιστοι, ἐξακισχίλιοι περίπου ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ ἐτούρκευσαν κατὰ μόνην ταύτην τὴν περίστασιν, εἰς ἐπικόσμησιν τῆς περιτομῆς τοῦ διαδόχου.

Παρευρέθησαν ἐν τῇ ἑορτῇ προσκεκλημένοι οἱ πληρεξούσιοι πάντων τῶν ὑποτελῶν ἡγεμόνων, οἱ τῶν Βοϊβοδῶν τῆς Μολδαυΐας καὶ Βλαχίας, οἱ τοῦ Φὲς, τοῦ Μαρόκου, τῆς Τύνιδος, καὶ ἑτέρων ἀντιβασιλειῶν· ἀλλὰ, τὸ σκανδαλῶδες, ἐσέμνωσαν διὰ τῆς παρουσίας των τὴν βαρβαρικὴν τελετὴν καὶ πρέσβεις χριστιανικῶν πολιτειῶν, οἷον ὁ τῆς Λεχίας, ὁ τῆς Αὐστρίας, καὶ ὁ τῆς Ῥαγούζης, οἵτινες, ὡς ἔθος ἦν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα δώρων βαρυτίμων, προσέφερον τῷ Σουλτάνῳ τὸν παρὰ τούτου προσδοκώμενον φόρον. Τρεῖς μόνοι τῶν Εὐρωπαίων ἡγεμόνων ἀντιπρόσωποι δὲν παρευρέθησαν· ὁ τῆς Γαλλίας, προφασισθεὶς ἀναξιοπρεπῆ τινα ἀνωμαλίαν ἐν τῇ προσδιωρισμένῃ ἐθιμοταξίᾳ τῆς πομπῆς· ὁ τῆς Ἀγγλίας, καθόσον ἡ πολιτεία αὕτη δὲν εἶχεν εἰσέτι τακτικὸν πληρεξούσιον παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ Ῥωσσία, ἥτις, ὡς φαίνεται, εὔλογον δὲν ἔκρινε νὰ τιμήσῃ ἐπισήμως διὰ τοῦ πρέσβεώς της τὰς ἀνιέρους πράξεις μωαμεθανικῆς τελετῆς.

Τὸ ἀπερικάλυπτον καὶ ἐπιδεικτικὸν τοῦ προσηλυτισμοῦ, ἐκτελεσθὲν μετὰ θεατρικῆς πομπῆς ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ αὐτῷ, ὅπου δύο προηγούμενοι πολιτισμοὶ συνῆλθον καὶ συνεμάχησαν πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος, τὸ δὲ βαρύτερον, ἐκτελεσθὲν ἐν τῇ παρουσίᾳ τῆς περιβοήτου Σουλτάνας Βάρας, Ἰταλίδος τὸ γένος, καὶ εὐνοουμένης τοῦ Ἀμουράτ, ἥτις ἐν πολλαῖς περιστάσεσιν ὑπερησπίσθη τοὺς ὁμοθρήσκους της χριστιανοὺς, ἔτι δὲ εἰς ἔπωψιν τριῶν πληρεξουσίων, πρεσβευόντων τὸ δόγμα τὸ λατινικὸν, τὸ ἀπερικάλυπτον, λέγομεν, τοιούτου προσηλυτισμοῦ κατεταράξεν, ὡς εἰκὸς ἦν, πᾶσαν ὀρθόδοξον καρδίαν, ἐνέπλησε τρόμου τὴν Ἐκκλησίαν μας. Ἄδηλον τί συνεβουλεύθησαν ἐν ἀκμῇ τοιαύτῃ οἱ ἱεράρχαι μας, καὶ τίνα ἔλαβον μέτρα μυστικὰ πρὸς περιστολὴν τῆς συμφορᾶς, διότι βεβαίως δὲν ἐμειναν ἄπρακτοι. Ἐν τούτοις ἀναγινώσκομεν, ὅτι μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων μηνῶν ἀπὸ τῆς περιτομῆς τοῦ Ἰβραὴμ καὶ τῆς ὑποκινηθείσης ἀποστασίας, ἤγουν τὸ 1584, εἶτα δὲ καὶ τὸ 1585, δύο ῥωσσικαὶ διαπρεσβεύσεις ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν μετ' ἐπιστολῶν καὶ δώρων πρὸς τὸν Σουλτάνον, παρὰ τοῦ τότε ἡγεμονεύοντος Θεοδώρου ἐξαποσταλεῖσαι. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος τῶν πληρεξουσίων τοῦ Τσάρου, ὁ Βλαχὼδ, διήγγειλεν, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἀπεποιεῖτο νὰ πέμψῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν τὰς ἐπικουρίας, ἃς οὗτος κατὰ Τούρκων ἐπιμόνως ἐζήτει, ἐξέφρασε δὲ συγχρόνως τὴν ἐπιθυμίαν, κ' ἔλαβε τὴν ἄδειαν, νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἵνα ἐρευνήσῃ ποῦ καὶ πῶς ὁ πατριάρχης ἐδαπάνα τὰ ἐλέη τῆς πατρίδος του.

Ὁ δὲ δεύτερος τῶν πρέσβεων ἦλθε παρὰ τῷ Ἀμουράτῃ ἐντεταλμένος σπουδαιοτέραν ἄλλην τινὰ ἐντολήν. Περὶ ταύτης θέλομεν πραγματευθῆ ἀνέτως παρακατιόντες· ἐπειδὴ, ἐκτὸς ὅτι ἡ δευτέρα τῶν ἀναφερομένων τούτων διαπρεσβεύσεων παρέχει τὴν κυρίαν ἀφορμὴν εἰς τὴν δε τὴν διατριβὴν, ἀλλὰ, πρὸς κρείττονα τῶν ἑπομένων εὐκρίνειαν, ἐπάναγκες κρίνομεν ἔτι νὰ προτάξωμεν σύντομον ἔκθεσιν τῶν ἐν Μόσχᾳ συγχρόνως διατρεχόντων, τὴν ὕλην, (ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὴν ῥάσιν), ἐρανιζόμενοι ἐκ τῆς ῥωσσικῆς ἱστορίας τοῦ Καραμψίνου, ἣν νεωστὶ μετήνεγκεν εἰς τὴν ἡμετέραν ὁ Κ. Κροκιδᾶς (α).

Ἡ ἱστορία τῆς Ῥωσσίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι θυελλώδης καὶ ἄστατος. Ἐν τῷ ὑποκειμένῳ χρόνῳ Ἰωάννης ὁ *Τύραννος*, ἢ κατ' ἄλλους ὁ *Τρομερὸς* ἀπεβίου, παρασκευάζων τοὺς πεσσοὺς, ὅπως παίξῃ τὸ ζατρίκιον· ἀνέβαινε δὲ εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, ἀνὴρ εὐσεβέστατος μὲν, ἴσως δὲ καὶ φιλόπατρις, ὅμως καχεκτικὸς τὴν φύσιν, ἀσθενὴς δὲ τὸ ἦθος, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν ἀσθενέστερος, διὸ μᾶλλον ἐνησχολημένος εἰς τὰς πνευματικὰς ἀσκήσεις, καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἢ εἰς τὰς πολυπλόκους φροντίδας τῆς διοικήσεως, ἣν ἐνόμισε παιδιόθεν δευτερεύουσαν ἀσχολίαν. Ὁ Θεόδωρος, ὃν αὐτὸς ὁ πατήρ του εἴωθε ν' ἀποκαλῇ *ἀσθενῆ τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν*, διῆγε βίον ὅλως μοναστικὸν, βίον ἄξιον τῶν μεσαιωνικῶν Συναξαρίων. Τὸ ἡμερολόγιόν του εἶναι ἀρκετὰ περίεργον. Ἐγειρόμενος πάντοτε τὴν τετάρτην ὥραν τῆς πρωΐας, ἀνέμενε τὸν πνευματικὸν εἰς τὸν κοιτῶνα, μεστὸν εἰκονισμάτων, καὶ νυχθήμερον ὑπὸ λαμπάδων περιαυγαζόμενον. Ὁ πνευματικὸς ἐπορεύετο μετὰ Σταυροῦ, εὐλογίας καὶ ἡγιασμένου ὕδατος, ἔτι δὲ μετὰ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου, ὃν ἐπανηγύριζεν ἡ ἐκκλησία τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ὁ κυριάρχης προσεκύνει μέχρις ἐδάφους, προσηύχετο μεγαλοφώνως ὑπὲρ τὰ δέκα λεπτὰ, εἶτα δὲ μετέβαινεν εἰς τὸ δωμάτιον τῆς συζύγου, ὅπως ἀπέλθῃ μετ' αὐτῆς εἰς τὸν ὄρθρον· ἐπανελθὼν δὲ, ἐκάθητο ἐπ' ἀνακλίντρου ἔν τινι δωματίῳ μεγάλῳ, ὅπου οἱ οἰκειότεροι τῶν αὐλικῶν καὶ μοναχῶν ἐχαιρέτιζον αὐτόν· τὴν δὲ ἐννάτην ὥραν ἀπήρχετο εἰς τὴν λειτουργίαν, καὶ τὴν ἑνδεκάτην ἠρίστα. Μετὰ ταῦτα ἐκάθευδεν ἐπὶ τρεῖς ὥρας, ἔπειτα ἀπήρχετο εἰς τὸν ἑσπερινὸν, πάντα δὲ τὸν ἐπίλοιπον χρόνον μέχρι δείπνου, διῆγε μετὰ τῆς Τσαρίνης, τῶν γελωτοποιῶν καὶ νάνων, τερπόμενος εἰς τὰς σχηματοποιΐας των, ἢ ἀκούων ᾄσματα, ἢ ἐνίοτε θαυμάζων τὰ ἔργα τῶν λιθοπωλῶν, τῶν χρυσοχόων, τῶν ποικιλτῶν καὶ ζωγράφων. Τὴν νύκτα, παρασκευαζόμενος εἰς ὕπνον, πάλιν προσηύχετο μετὰ τοῦ πνευματικοῦ, καὶ δὲν κατεκλίνετο ἢ λαβὼν τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ. Πλὴν δὲ τούτων, ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος ἐπεσκέπτετο τὰ περὶ τὴν πρωτεύουσαν μοναστήρια, καὶ μόνον κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας ἐξήρχετο ἐπὶ θήραν ἄρκτων. Τότε, οἱ ἔχοντες ἀναφορὰς νὰ ἐγχειρίσωσιν αὐτῷ ἔσπευδον εἰς ἀπάντησίν του· ἀλλ' οὗτος, ἀποφεύγων *τὴν κοσμικὴν ματαιότητα καὶ ἀνησυχίαν*, ἀπέστρεφε τὸ πρόσωπον, καὶ παρέπεμπε τοὺς ἱκέτας πρὸς τὸν γυναικάδελφόν του.

Οὐδὲν ἐπιτηδειότερον τοῦ ἡμερολογίου τούτου πρὸς εἰκονογράφησιν καὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Θεοδώρου συγχρόνως. Ὁ μαλακογνώμων υἱὸς τοῦ τυράννου, διηγεῖται ὁ ἔξοχος τῆς Ῥωσσίας ἱστορικὸς, βαρυνόμενος τὴν ἀρχὴν, ἔντρομος δ' ἐκ τῆς στάσεως, καὶ συνορῶν τὴν ἀνάγκην αὐστηρότητος πρὸς τὴν κοινὴν εὐημερίαν, ἀλλὰ στερούμενος ἀγχινοίας καὶ σταθερότητος, ἐζήτησε πλέον τι τοῦ συμβούλου, ἢ τοῦ βοηθοῦ· ἐπεθύμησεν ἄνδρα ἱκανὸν, πρὸς ὃν ν' ἀναθέσῃ ἅπαν τὸ βάρος τῆς κυβερνήσεως . . . . Προσανετέθη τῷ σπουδάρχῃ Βορίσῃ, ἀδελφῷ τῆς ἀγαπητῆς γυναικός . . . . . Ὁ ἐπιφανὴς οὗτος ἀνὴρ ἤκμαζε τότε κατὰ τὰς φυσικὰς καὶ ψυχικὰς δυνάμεις, ἄγων τὸ τριακοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας· καὶ ὑπερέβαλλε μὲν πάντας τοὺς μεγιστᾶνας κατὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἰδέαν, τὸ προστακτικὸν ἦθος, τὴν ὀξύνοιαν, βαθύνοιαν καὶ εὐγλωττίαν, ὅμως ἐστερεῖτο ἀρετῆς. Ἐπεθύμει κ' ἐγίνωσκε νὰ εὐεργετῇ, ἀλλὰ μόνον ἐκ φιλοδοξίας καὶ φιλαρχίας· ἔβλεπε δὲ τὴν ἀρετὴν οὐχὶ ὡς σκοπὸν, ἀλλὰ μόνον ὡς μέσον ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ. Εἰ ἐγεννᾶτο ἐπὶ θρόνου, κατελέγετο ἐν τοῖς ἀρίστοις βασιλεῦσιν, ἀλλ' ἐγεννήθη ὑπήκοος μετὰ πάθους ἀχαλινώτου πρὸς τὸ δεσπόζειν, καὶ ἀνίκανος νὰ ὑπερνικήσῃ τοὺς πειρασμοὺς, ὅπου τὸ κακὸν ἐφαίνετο ὠφέλιμον. «Διὸ ἡ κατάρα τῶν αἰώνων κατασιγᾷ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν εὐδοξίαν τοῦ Βορίσῃ Γοδουνόβ.»

Εἴ τις προὐτίθετό ποτε νὰ παραλληλίσῃ τὰ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ συντόμως μὲν, ἀλλ' εὐρώστῳ τῇ χειρὶ διαζωγραφούμενα πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὰ ἤθη ἄλλου τινὸς γένους καὶ ἄλλης χώρας, δυσκόλως ἤθελεν εὑρεῖ διὰ τὴν παραβολὴν Αὐλὴν καταλληλοτέραν τῆς βυζαντινῆς, ἀπὸ Σταυροφόρων καὶ μετέπειτα, καθόσον μάλιστα ἡ Αὐλὴ τῆς Μόσχας, ἀπὸ ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι Πέτρου τοῦ μεγάλου, οὐδὲν ἄλλο φαίνεται, ἢ συνέχεια φυσικὴ, καὶ οἱωνεὶ μετάθεσις τῆς τῶν Παλαιολόγων αὐλῆς. Ἡ μοναρχία τοῦ Κωνσταντίνου ἐγένετο πρὸς τὸ γένος τῶν Ῥουρίκων τύπος καὶ ὑπογραμμός. Καὶ τῷ ὄντι, ὁποία ὁμοιότης ἐθίμων, πράξεων, θεσμῶν, πολιτικῆς διαγωγῆς! Τριῶν ἑκατονταετηρίδων ἀπόστασις δὲν ἐπιφέρει τὴν ἐλαχίστην διάκρισιν ἀναμέσον δύο προσώπων ἑτεροεθνῶν, ὡσαύτως θορυβησάντων καὶ τὴν πατρίδα των, καὶ τὸν αἰῶνα, ἐν ᾧ ἔζησαν, τοῦ Γοδουνόβ, δηλαδὴ, καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ, καθιδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ αὐτὴ παρ' ἀμφοτέροις ἀκόρεστος σπουδαρχία καὶ φιλοδοξία, συνηρμοσμέναι πρὸς θαυμασίας ἀρετὰς, πρὸς ἔξοχον ἀνδρίαν, πρὸς ἦθος γενναῖον καὶ μεγαλεπή-

(α) Ἤμαρτεν ὁ Χαμμέρος γράψας ὅτι εὐδαιμιαῖ τῶν δύο τούτων πρεσβειῶν γίνεται μνεία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Καραμψίνου. Ὅρα Τ. 10. σ. 52, ἔκδ. Νικολαΐδου.

βολον· ἡ αὐτὴ κρυψίνοια καὶ ψευδοευλάβεια περὶ τὸν μακρομηκάνευτον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας σφετερισμόν· αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ στυγερὰ ἐγκλήματα πρὸ τῆς ἀναβάσεως, αὐταὶ δ' ὡσαύτως αἱ μετάνοιαι καὶ πάνδημοι συντριβαὶ μετὰ τὴν στέψιν. Φύσεις ἀμφότεραι, δυσδιορίστως συγκεκραμέναι χαμερπείᾳ καὶ μεγαλοφυΐᾳ, συμπεφυρμέναι παραδόξως πως αὐταπαρνήσει τε καὶ ἐγωϊσμῷ, τὰς ὁποίας ἡ στάθμη τῶν νεωτέρων ἐπαναστάσεων ἀπέβαλεν ἤδη τῆς πολιτικῆς σκηνῆς, καὶ ἐξώρισεν ὡς ἀνωμαλίας, ἀσυμβιβάστους πλέον πρὸς τὰ καθεστῶτα, εἰς τὴν τρικυμιώδη τοῦ παρελθόντος θάλασσαν· ἄνδρες αἰνιγματώδεις, ζημιώσαντες μὲν τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν, λαμπρύναντες ὅμως τὸν θρόνον, ὃν ἐξιδιάσθησαν, ἄνδρες, ἑνὶ λόγῳ, τοὺς ὁποίους ἡ ἱστορία ἀγνοεῖ πῶς νὰ παραστήσῃ, μόνη δὲ ἡ θεία δίκη θέλει ἐξελέγξει ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Ἱστορία! Ὀν σχετικὸν, οὐχὶ ἀπόλυτον, καθὸ δὲ τοιοῦτο, ὑποκείμενον καὶ αὐτὸ μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνθρωπίνων εἰς τὸ ἄστατον τῶν προλήψεων. Μετροῦμεν συνήθως τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῷ κοινῷ καὶ χυδαίῳ πήχει τῆς ἠθικῆς· ἀλλὰ, καθ' ἡμᾶς, οἱ ἔξοχοι νόες, οἱ ἀναμορφωταὶ ἐθνῶν, οἱ διάσημοι νομοθέται, ἢ σοφοὶ, ἢ στρατηγοὶ, ὅσοι, ἑνὶ λόγῳ, τὴν ἑαυτῶν πατρίδα προβιβάσαντες, ἤγειρον ὑπεράνω τοῦ πλήθους τὴν κεφαλὴν, οὗτοι τυχόντες ἀναστήματος προφεροῦς, εἰς ἄλλα προφερέστερα μέτρα δικαιωματικῶς ὑπάγονται. Ἄλλως, ἡ ἱστοριογραφία, θρέμμα φιλοσοφίας, στενουμένη ἐν τῇ βασάνῳ τῆς πραγματικότητος, ἀποβάλλει τὰς ἰδανικὰς ἀναλογίας της, καὶ ἀποβαίνει σχῆμα γεωμετρικόν. Τί ὠφελοῦσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὰ ἰδιωτικὰ προτερήματα, χωρὶς φιλοδοξίας, τόλμης, μεγαλοφυΐας; Τὸ καθ' ἡμᾶς, βδελυττόμεθα ἐξ ὅλης ψυχῆς τὴν ἄσκοπον ὠμότητα Ἰωάννου του τυράννου, ἀλλ' ἀντὶ τῶν ταπεινῶν ἀρετῶν τοῦ Θεοδώρου, προτιμῶμεν τὰ ἐλαττώματα τοῦ Γοδουνόβ. Αἱ ἀρτιγενεῖς καὶ ἀμόρφωτοι κοινωνίαι, κατὰ τὴν πρὸς τὸ μέλλον ὁδοιπορίαν, χρήζουσιν ἀνδρῶν δραστηρίων, καινοτόμων, φιλοταράχων, χρήζουσιν ἀρχηγῶν θρασυμηχάνων μᾶλλον, ἢ ἐστεμμένων μηδενικῶν, διότι τὰ γένη, καθὼς ὁ ἄνθρωπος, δὲν προάγονται ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ἡλικίαν, χωρὶς σφαδασμῶν, καί τινος πυρετώδους ὀργασμοῦ. Οὐαὶ πρὸς τὸ παρελθὸν, ἂν ἐδικάζομεν τὰ μεγάλα πρόσωπα τῆς ἱστορίας, ὑπολογίζοντες ἀκριβῶς τὰς παρεκτροπὰς καὶ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν! Ἡ Ἀγγλία ἤθελε παραιτηθῆ τοῦ κατακτητοῦ της Οὐϊλλέλμου, ἡ Γαλλία τοῦ Πεπίνου της καὶ τοῦ Βοναπάρτου, ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς τῶν Ἁρματωλῶν αὐτῆς. Καὶ ὅμως, ἡ Ἀγγλία ὀφείλει τὸ σημερινὸν πολίτευμά της πρὸς τὸν τυχοδιώκτην καὶ καταδιώκτην ἐκεῖνον Νορμανδὸν, ὡς ἡ Γαλλία χρεωστεῖ τὴν σωτηρίαν της πρὸς τὸν τυχοδιώκτην τῆς Κύρνου, ὡς οἱ Ἕλληνες ἡμεῖς, ἐπικαρπούμενοι τὰ προϊόντα τοῦ ἀγῶνος, μακαρίζομεν τοὺς πρωταθλητὰς, παρασιωπῶντες ἐν τῷ μνημοσύνῳ ὑποπτά τινα προηγούμενα τῆς βιογραφίας των.

Ὁ Γοδουνὸβ ἀνέλαβε τὴν ἀπόλυτον κυβέρνησιν τῆς Ῥωσσίας, ζῶντος ἔτι τοῦ δεισιδαίμονος γαμβροῦ του, ὅστις, τέρψεις ἀφίσας καὶ συμπόσια, περιώδευε πεζῇ ὡς ταπεινὸς προσκυνητὴς ἀπὸ μονῆς εἰς μονὴν, καὶ τὸν βίον κατηνάλισκεν εἰς καλογηρικὰς ἀσκήσεις. Ἐν τούτοις, ἡ φήμη τῆς τοῦ Τσάρου ὑπερευλαβείας, διελθοῦσα τὴν Ἀνατολὴν, ἀνεπτέρωσε τὴν καρτερίαν λαῶν καὶ ἡγεμόνων ὀρθοδόξων, ὑποπεσόντων ἤδη εἰς τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν, ἢ ἐν ἀκμῇ κινδύνου διακειμένων. Αἱ ἐλπίδες τῶν πιστῶν ἐστράφησαν ὅλαι πρὸς Μόσχαν, ὡς πρὸς μόνην ἄγκυραν σωτηρίας. « Ἐπέστη ροβερὸς τῇ χριστιανωσύνῃ καιρὸς, ἔγραφε διὰ τοῦτο πρὸς τὸν Θεόδωρον καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, βασιλεὺς τῆς Γεωργίας, καιρὸς ροβερὸς, ὃν προεῖδον ἄνδρες θεόπνευστοι. Ἡμεῖς οἱ ὁμόθρησκοι ἀδελφοὶ τῶν Ῥώσσων στενάζομεν ὑπὸ τοὺς ἀτεβεῖς· σὺ δὲ μόνος, ὀρθόδοξε κυριάρχα, θέλεις σώσει τήν τε ζωὴν καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Ἐγώ τε καὶ τὸ ἔθνος μοῦ προσκυνοῦμέν σε μέχρις ἐδάφους, αἰτούμενοι ἵνα ὦμεν σοὶ εἰς αἰώνας αἰώνων! » Αὐτὰ δὲ ταῦτα, ὡς ἔγγιστα, διεβίβαζον στοματικῇ πρεσβείᾳ καὶ ἐπανειλημμένως τὰ τέσσαρα Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ἱκετευτικῶς πρὸς τὸν Τσάρον διερμηνεύοντα τοῦ συνόλου πληρώματος τὰς εὐχὰς, τοὺς φόβους, τὰς προσδοκίας, καὶ ἐπικαλούμενα προστασίαν. Τὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθω, τοῦ μεγάλου Σπηλαίου, τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, τῆς Ἱερουσαλὴμ, τὰ τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας ἔσπευσαν νὰ στείλωσιν ἀποστόλους εἰς Μόσχαν, ὅπως ἐνδείξωσι τὴν φυσικὴν αὐτῶν πρόσφυσιν πρὸς μονάρχην ὁμόδοξον, καὶ ὄζοντα ἁγιωσύνης. Ἱερὰ δῶρα, προσφοραὶ, χειροτεχνήματα ποικίλα ἐπέμφθησαν τῷ Θεοδώρῳ πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος. Ἔπεμψεν ἡ Κρήτη τὰς τότε θαυμαζομένας εἰκόνας της, παριστώσας τὴν θεομήτορα· ἔπεμψεν ὁ Ἄθως τὰ καὶ σήμερον ἔτι τιμώμενα ξυλογλυφήματά του, προϊόντα μοναστικῆς ἀργίας καὶ ὑπομονῆς· ἔπεμψεν ἡ Πελοπόννησος ὅσα ἡ φυγὴ τῶν Παλαιολόγων εἰς Ἰταλίαν ἄφισεν ἐκεῖ θαυματουργὰ λείψανα ἁγίων καὶ μαρτύρων· ἔπεμψεν ἡ Ἱερουσαλὴμ πολότιμα κομβολόγια, τὸ Σινᾶ ἠλεκτρίνους Σταυροὺς, ἡ Ἀλεξάνδρεια μηναῖα χειρόγραφα, καὶ διφθέρας περιεχούσας τῆς μοναχικῆς διαίτης τὰ τυπικά. Ἐντὸς ὀλίγου, τ' ἀνάκτορα τοῦ Θεοδώρου ἔβρισαν βιβλίων ἐκκλησιαστικῶν, εἰκονισμάτων, καὶ φυλακτηρίων, καὶ λειψάνων, καὶ παντοειδῶν κειμηλίων. Ἀληθὲς δὲ ὅτι ἡ παρουσία τῶν ἐξορίστων μοναχῶν καὶ ἀποστόλων τῆς Ἀνατολῆς εἰσήγαγεν ἔκτοτε εἰς Ῥωσσίαν πολλὰς βελτιώσεις περὶ τὴν ἱεροπραξίαν. Τοιοῦτοι ἦσαν ἐκ μὲν τῶν κληρικῶν ὁ Ἐλασσῶνος Ἀρσένιος, περὶ οὗ μνεία γενήσεται κατωτέρω, Γεννάδιος ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεσσαλονίκης, ὁ Ἰγνάτιος Κύπρου, Μακάριος ὁ ἡγούμενος Ἄθω, καὶ ἕτεροι πολλοὶ, ἐκ δὲ τῶν λαϊκῶν, ὁ Ἐμμανουὴλ Μοσχόπουλος, ἀπόγονος τῶν Παλαιολόγων, ὁ Δημήτριος, ἐκ τῶν μεγιστάνων Θεσσαλονίκης, οἱ ὁσποδάροι τῆς Μολδαυΐας Στέφανος καὶ Δημήτριος, οἱ υἱοὶ τοῦ ὁσποδάρου τῆς Βλαχίας, ὁ ἐκ Κεφαλληνίας ἑλληνοδιδάσκαλος Φωκᾶς, Γαβριὴλ ὁ Σεβῆρος, ὁ καὶ ἐν

Ἐνετίᾳ ποιμάνας ἔπειτα τὸν ὀρθόδοξον λαὸν, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι Ἕλληνες εἴτε λόγιοι, εἴτε εὐπατρίδαι, εἴτε στρατιωτικοὶ, ἐν ὑπηρεσίᾳ τῆς Ῥωσσίας ἐκεῖ διαμένοντες.

Ἀλλ' ὅσῳ ἡ θέλησις τοῦ προβασιλεύσαντος Ἰωάννου ἀνεφάνη ἀκάθεκτος, ἄκαμπτος, σιδηρᾶ, τόσῳ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ἐφιλοτιμήθη νὰ ἐπιδείξῃ, ὅτι ἄλλην θέλησιν δὲν εἶχε, παρὰ τὴν τοῦ παιπαλίμου γυναικαδέλφου του. Ἀναφέρουσιν οἱ ἱστορικοὶ περιέργους μαρτυρίας περὶ τῆς θελήσεως τοῦ προτελευτήσαντος τυράννου, θελήσεως ἐξαιρέτως ῥωσσικῆς καὶ αὐτοκρατορικῆς. Ἐλθόντος ποτὲ, λέγουσιν, εἰς Μόσχαν πρωτοφανῶς ἐλέφαντος πελωρίου, ἀποσταλέντος παρὰ τοῦ Περσάρχου, ἠθέλησεν ὁ Ἰωάννης νὰ τὸν ἐπισκερθῇ· ἐπειδὴ δὲ, ἀπέναντι τοῦ κτήνους, τὸ ἀνάστημα τοῦ βασιλέως ἀνεδείχθη ταπεινὸν καὶ πυγμαῖον, ὁ ἀπόλυτος μονάρχης, τρωθεὶς, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν αὐλικῶν, τῇ φιλοτιμίᾳ, προσέταξε τῷ ζώῳ ἀμέσως νὰ γονυπετήσῃ· τούτου δὲ ἀνεπιτηδείου ὄντος εἰς τὴν γονυκλισίαν, καὶ ἀπειθήσαντος τῇ προσταγῇ, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων κατεκερματίσθη πρὸς κοινὸν παραδειγματισμόν. Τὴν ἄκαμπτον ταύτην θέλησιν τοῦ τυράννου ἐκληρονόμησεν, ἀντὶ τοῦ υἱοῦ, ὁ ἐχέφρων ἀδελφὸς τῆς Τσαρίνης, ὁ Γοδουνὸβ, αὐτὸς, τὸν ὁποῖον ἀρτίως ἠθέλομεν ἀποκαλέσει Οὖγον Καπέτον, ἢ καὶ Richelieu τῆς Ῥωσσίας, ἂν τὰ ἤθη καὶ τὰ φρονήματα τῶν ὁμοεθνῶν του κατὰ τὴν ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδα δὲν ἀπεῖχον τῶν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Καρόλου, ἢ τῶν τῆς τῆς Βερσαλίας ἐπὶ Λουδοβίκου. Ὁ Γοδουνὸβ, *Κυβερνήτης*, καὶ *Μέγας Εὐπατρίδης* ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου ἀναγορευθεὶς, ὡς ἀνέλαβε τοὺς οἴακας τῆς πολιτείας, ἐπεχείρησεν ἐπὶ νέας βάσεως νὰ στήσῃ καὶ τὴν κοινωνίαν, καὶ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν ἔτι τῆς ἐπικρατείας. Ἔπαυσε τοὺς κατηγορουμένους ἐπιτηρητὰς, στρατηγοὺς καὶ δικαστὰς, ἀναπληρώσας αὐτοὺς δι' ἐπιτηδειοτέρων· ἐδιπλασίασε τὸν μισθὸν τῶν ὑπαλλήλων, ὅπως ζῶσιν ἐντίμως καὶ ἀδωροδόκητοι· ἔκτισε πόλεις, διέταξε δὲ τὸν στρατὸν, καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν ὅπου ἀναγκαῖον ἦν, πρὸς ἀνάκτησιν τῆς τιμῆς τῶν ὅπλων, ἢ πρὸς ἡσυχίαν τῆς πατρίδος· κατέστειλε τοὺς ἐπαναστάτας, κραταιώσας τὸ σέβας πρὸς τὸν μονάρχην· ἀπώθησε τῶν Ταρτάρων τὴν εἰσβολὴν, ἐπανέκτησε τὴν Σιβηρίαν, ἐξέτεινε τὴν ῥωσσικὴν ἐξουσίαν ἄχρι Γεωργίας, καὶ συνέδεσε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὰ κυριώτερα κράτη τῆς Εὐρώπης· ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ διὰ νόμων ἁρμοδίων καὶ συνθηκῶν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἐξέτεινε τὸ ἐμπόριον, ἐπέτυχεν ὁ ἔμπειρος πολιτικὸς νὰ πολλαπλασιάσῃ τοὺς πόρους τῆς ἡγεμονίας, καὶ ν' ἀποταμιεύσῃ πλοῦτον ἄπειρον εἰς τὸ βασιλικὸν θησαυροφυλάκιον. Ὡς ἐκ τῶν διενεργηθέντων τούτων ἀγαθῶν, καὶ ἑτέρων ἔτι, ἅπερ συντομίας χάριν ἐνταῦθα παραλείπομεν, ἡ ὑπόληψις καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ τοσοῦτον ἐνισχύθησαν ἐντός τε καὶ ἐκτὸς Ῥωσσίας, ὥστε ὁ παντοδύναμος ἀπετάθη πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, ἀνταλλάξας πρὸς αὐτοὺς δῶρα, καὶ δεχθεὶς ἐπισήμως τοὺς πρέσβεις εἰς τὸν ἴδιον οἶκον.

Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἤρκουν. Τῶν πολιτικῶν μεταρρυθμισθέντων, ἀπελείπετο ἡ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιρεσίας ἐπὶ τὸ μοναρχικώτερον μεταβολή. Ἐπὶ πᾶσι τοῖς κλάδοις τῆς ἐξουσίας ὤφειλεν ὁ Γοδουνὸβ νὰ προετοιμάσῃ τὸ προσδοκώμενον μεγαλεῖον καὶ ἀπόλυτον κράτος τῆς βασιλείας του.

Ὁ κλῆρος τῆς Ῥωσσίας, συμμέτοχος καὶ αὐτὸς τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ κλήρου ἐπὶ Γραικορωμαίων αὐτοκρατόρων, σπανίως ἀντεπολιτεύθη τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν, κατὰ δὲ τὴν συνήθειαν ἀνεδείχθη καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πρόθυμος καὶ εὐπειθὴς τῇ θελήσει τοῦ κυριάρχου. Καὶ ὅμως οἱ ἱεράρχαι, ἐμπαριστάμενοι εἰς τὰς ἐθνικὰς συνελεύσεις, καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς ἐπικρατείας διὰ ψήφου συμβουλευτικῆς ἐπιδοκιμάζοντες, μετεῖχον ὁπωσοῦν τῆς κυβερνήσεως, ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν, τὴν σπουδαιότητα τῆς θεσμοθεσίας, καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ κυριάρχου. Ἡ ἄμεσος αὕτη τοῦ κλήρου ἐπενέργεια ἦν ἀσήμαντος ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Γ' καὶ ἐπὶ Βασιλείου, ἰσχυροτέρα δὲ κατ' ἀρχὰς ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Δ', καὶ ἐλάσσων εἰς τὰς ἡμέρας τῆς τούτου τυραννίας· ἀλλ' ὁ Θεόδωρος, καίτοι εὐμενέστατος πρὸς ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς, ἐδίσταζε νὰ δώσῃ πολιτικήν τινα βαρύτητα τῷ ἀξιώματι τοῦ Πρωθιεράρχου, ἑωσοῦ τὴν ἀνωτάτην τῆς Ῥωσσίας ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν κατεῖχεν ὁ σοφὸς, καὶ ἐνάρετος, καὶ φιλόδοξος, καὶ εὔγλωττος, καὶ εὐφυὴς ἐκεῖνος Διονύσιος, ὃν ὠνόμασαν οἱ σύγχρονοι *σοφὸν γραμματικόν*. Ὁ Διονύσιος, ἄγρυπνος παρατηρητὴς πάντων τῶν προβιβασμῶν τοῦ σχεδίου, δι' οὗ ὁ Γοδουνὸβ μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον θαρρῶν τῇ ἀσυμφωνίᾳ τῶν εὐπατριδῶν καὶ τῇ ἀπρονοησίᾳ τοῦ μονάρχου, εἰς τὴν βασιλείαν παρεσκευάζετο, ἐτόλμησε, λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς περιφανεῖς Σουΐσκη, τοὺς ἐμπόρους τῆς πρωτευούσης, καί τινας πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἀξιωματικοὺς, νὰ καθικετεύσῃ τὸν Θεόδωρον ἐν ὀνόματι τῆς Ῥωσσίας ἁπάσης, ὅπως διαζεύξῃ τὴν στεῖραν Εἰρήνην, ἀδελφὴν τοῦ Γοδουνὸβ, λάβῃ δὲ γυναῖκα ἄλλην, ἱκανὴν νὰ δώσῃ κληρονόμον καὶ πρὸς αὐτὸν ἅμα καὶ πρὸς τὸν θρόνον. Ὁ Βορίσης συνηθάνθη ἀμέσως τῶν ἐχθρῶν του τὴν πλαγίαν προσβολὴν, καὶ ἐγκαίρως ἀπέκρουσεν αὐτήν. Μετ' ὀλίγον, ψευδεῖς καταμηνύσεις ἐπινοήσας, καὶ δικαστὰς συστήσας ἀσυνειδήτους, τοὺς μὲν Σουΐσκη ἐξώρισε, τὸν δὲ πρίγκηπα Ἀνδρέαν Ἰωάννου, πρωταίτιον τῆς προδοσίας ἐξελεγχθέντα, καθὼς καὶ τὸν πρίγκηπα Ἰωάννου Πέτρου, ὑπερορίους ἐποίησεν εἰς ἀπέχοντας τόπους, ἄλλους δὲ πολλοὺς εὐπατρίδας ἔπεμψεν εἰς διαφόρους ἐρήμους, καὶ τοὺς συνομώσαντας κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἐπὶ τέλους, ἀπεκεφάλισεν ἐν τῇ ἀγορᾷ, πολλοὺς τὸν ἀριθμόν. Ὁ κλῆρος, ἐπὶ τοιούτοις ἀνοσιουργήμασι, προσφυὴς ὢν τῷ Διονυσίῳ, συνεξανέστη· ὁ δὲ παρρησιώδης Πρωθιεράρχης, μὴ ἀνεχόμενος νὰ μείνῃ δειλὸς τοῦ διωγμοῦ θεατὴς, ἀναφανδὸν καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ βασι-

λέως ἐκάλεσε τὸν Γοδουνὸβ συκοφάντην καὶ τύραννον, μαρτυρόμενος, ὅτι οἱ ἡρωϊκοὶ καὶ φιλοπάτριδες Σουΐσκη *ἀπόλλυντο ὡς βουλευσάμενοι σῶσαι τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τῆς ἀμέτρου φιλοδοξίας τοῦ Βορίση.* Καὶ ὁ μὲν Διονύσιος ἔμεινεν ἀβλαβὴς πρὸς ὥραν, μὴ ὑποστὰς ἢ τὴν καθαίρεσιν μόνην, ἢν ἄλλως τε συνεμερίσθη καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Κρουτίτσων Βαρλαὰμ, ὡς κατηγορήσας τοῦ Κυβερνήτου μετὰ τῆς αὐτῆς εὐτολμίας, καὶ τὴν οὐρανίαν δίκην ἀπειλήσας αὐτῷ· οἱ δὲ δύο πρῶτοι τῶν Σουΐσκων, ὁ ἀγχινούστατος εὐπατρίδης Ἀνδρέας, καὶ ὁ ἔνδοξος πρίγκηψ Ἰωάννης, μυστικῇ τοῦ Βορίση διαταγῇ, ἀπηγχονίσθησαν ἐν τῇ εἱρκτῇ . . . « Οὕτω τὴν τραγικὴν περιγραφὴν περαίνων παρατηρεῖ ὁ Καραμψῖνος, ὁ σωτὴρ τοῦ Πσκόβου καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἡμῶν τιμῆς, ὁ ἀθάνατος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀνὴρ, οὗπερ τὸ ἔνδοξον κατόρθωμα ἐν πολλαῖς εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις ἐξιστορήθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων πρὸς δόξαν τοῦ ῥωσσικοῦ ὀνόματος, παρέδωκε τὴν δαφνοστεφῆ κεφαλὴν τῇ ἀγχόνῃ ἐν εἱρκτῇ ζοφερᾷ! »

Ἀντὶ τοῦ τολμηροῦ καὶ παῤῥησιώδους Διονυσίου, ἀνηγορεύθη Μητροπολίτης Μόσχας ὁ ταπεινότερος Ἰὼβ, ἀρχιεπίσκοπος Ῥοστόβου, πρόθυμος ὢν νὰ ὑπουργήσῃ τῷ Βορίσῃ εἰς τὴν τελεσφόρησιν τῶν σχεδίων του, οὐχ ἧττον δὲ τούτου κενόδοξος τυγχάνων καὶ σπουδάρχης περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Οἱ δύο οὗτοι συνεργάται τοῦ τεκταινομένου σφετερισμοῦ συνεννοοῦνται πρὸς ἀλλήλους, ἕκαστος δὲ εἰς συμφέρον ἴδιον διαμερίζονται τὴν μέλλουσαν ἐξουσίαν, ὁ μὲν Γοδουνὸβ ἐπιφυλαττόμενος τὴν βασιλικὴν, ἥτις ἔπρεπε μόνῳ τῷ εἰς δολοφονίαν προωρισμένῳ ἡγεμονόπαιδι Δημητρίῳ, υἱῷ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, καὶ ἀδελφῷ τοῦ Θεοδώρου, ὁ δὲ προσλαμβάνων τὴν Πατριαρχικὴν ἀξίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, πρὸς ἣν οὐδεὶς τῶν Ῥώσσων ἱεραρχῶν εἶχεν ἕως τότε τολμήσῃ ν' ἀποβλέψῃ. Δύο θρόνοι, τοιουτοτρόπως, ὑπὸ δύο συνενόχων ἠγείροντο ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων τῆς σκιᾶς, ἥτις ὠνομάζετο Θεόδωρος, ἐπὶ δὲ τὰς βαθμίδας τοῦ νομίμου θρόνου τῶν Ῥουρίκων ἐκάθητο ἐν τοσούτῳ τὸ ἐννεατὲς αὐτὸ μειράκιον, ὅπερ ἡ δίψα τῆς ἐξουσίας καθειμαρμένον εἶχεν ἕως ἀπὸ γενετῆς εἰς τὴν σφαγήν.

Δύο ἔτη μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Διονυσίου καὶ τοῦ Βαρλαὰμ, τὸ 1586, ἔτυχε παρὼν εἰς Μόσχαν ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακεὶμ, τῇ μὲν γνώμῃ τινῶν, πρὸς συναγωγὴν ἱερῶν προσφορῶν, τῇ δὲ μαρτυρίᾳ ἄλλων, κατὰ πρεσβείαν τοῦ Βορίση. Ὁ παναγιώτατος ἔλαβε λαμπροτάτην, καὶ ὄντως βασιλικὴν εἰς τ' ἀνάκτορα, εἰς τὴν μητρόπολιν, εἰς τὰς περὶζ μονὰς τὴν ὑποδοχήν· μετὰ δὲ παρέλευσιν ἡμερῶν τινων, ὁ Τσάρος, ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου παρακινηθεὶς, ἐδήλωσεν αὐτῷ τὴν ἄκραν ἀνάγκην τῆς καθιδρύσεως Πατριαρχείου ἐν τῇ Βασιλευούσῃ τῆς ἐπικρατείας του, λόγῳ ὅτι πλατυνθέντος ἤδη τοῦ κύκλου τῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς βορρᾶν, ὡς ἐπλατύνθη τὸ πάλαι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου περὶ τὸν Βόσπορον, αἱ ἐπαρχίαι τῆς Ῥωσσίας δὲν ἠδύναντο νὰ διαμείνωσι περαιτέρω στερούμεναι τῆς ἱεραρχικῆς τιμῆς, ἧς ἠξιώθη ποτὲ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ἡ νέα Ῥώμη. Ὁ Ἰωακεὶμ ἐπήνεσε μὲν τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοδώρου, ἀπεποιήθη ὅμως, ὡς πατριάρχης, τὴν ἄμεσον τῆς ἐγκαθιδρύσεως ἐκτέλεσιν, χωρὶς ἀδείας ἀνωτέρας, καὶ ταμιεύσας ἄρθονα ἐλέῃ, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, διατεθειμένος νὰ μεσιτεύσῃ παρὰ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ ὑπὲρ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ εὐεργέτου του, καὶ κατ' αὐτὸν μόνου τῆς πίστεως προστάτου. Ῥῶσσός τις πρεσβευτὴς διέτριβεν ἐν τοσούτῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἕως ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους ὑπὸ πρόφασιν διάφορον. Ὁ πρεσβευτὴς οὗτος, δεύτερος τῶν δύο ἐκείνων, ὧν ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω, ἐπιτετραμμένος ἦτο παρὰ τοῦ Γοδουνὸβ νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν τῆς μεταβάσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου εἰς Μόσχαν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἅμα ὡς ἡ Σύνοδος τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἤθελεν ἐγκρίνει τὴν σύστασιν πέμπτου Πατριαρχείου ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ῥωσσίας.

Προέδρευε τότε τῆς δεινοπαθούσης ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ πολὺς τήν τε παιδείαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν Ἱερεμίας ὁ Λαρίσσης, ἀνὴρ, κατὰ Μελέτιον, ἀρετῇ πάσῃ κεκοσμημένος, καὶ τῶν σωτηρίων λογίων ἑρμηνευτὴς, ἄγρυπνος δὲ φύλαξ τῶν πατρίων παραδόσεων. Εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Πατριάρχου τούτου οἱ αἱρεσιάρχαι καὶ ἀντιπαπισταὶ τῆς Δύσεως δὲν εἶχον εἰσέτι ἀποθέσει τὴν ἐλπίδα νὰ σύρωσι τὸ γένος ἡμῶν εἰς τὴν πλάνην τῆς μεταῤῥυθμίσεως· μάλιστα βλέποντες αὐτὸ πολιτικῶς ἐξουδενημένον, καὶ ὑπὸ μὲν τῶν Λατίνων εἰς τὰ τῆς τύχης ἐγκαταλειπόμενον, ὑπὸ δὲ τῶν ἀπίστων δεσποτῶν μυριοτρόπως κατατραννούμενον, ἐνόμισαν αὐτὸ εὐάλωτον θήραμα πρὸς τὸν νεωτερισμόν. Ἀλλ', ὡς φαίνεται, πεπρωμένος ἦτο ὁ ἑλληνισμὸς καὶ τότε, ὡς ἐν ταῖς πρότερον περιπετείαις, τὴν ἰδίαν ἀκατάβλητον δύναμιν νὰ μὴ ἀντλῇ, ἤ, κατὰ τὸν μυθολογούμενον Ἀνταῖον, πατῶν τὸ ἔδαφος τῆς μητρώας γῆς· πεπρωμένος ἦτο, ἐκτὸς μὲν νὰ περιοδεύῃ τὴν οἰκουμένην, διασκεδάζων τὴν ἀχλὺν τῆς βαρβαρότητος, καὶ φωταγωγῶν λαοὺς, εἰς δὲ τὰ ἐντὸς νὰ μὴ εὑρίσκῃ τὴν ἐνεστῶσαν καὶ μέλλουσαν αὐτοῦ σωτηρίαν, παρὰ ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἀμεταβλησίας. Τίνα λίθον δὲν ἐκίνησαν, τί δὲν ἐπειράθησαν οἱ σοφώτεροι τῶν τότε διαμαρτυρομένων, ὅπως ἐπιτύχωσιν ἅπαξ νὰ μετακινήσωσι τὸν ἀδρανῆ καὶ ἀσάλευτον ἐκεῖνον ὄγκον τῆς Ἑπτασυνόδου πολιτείας; Ἕως ἀπὸ Μελάγχθωνος καὶ Ζουϊγκλίου ἐνεδύσατο πρὸς δραστηριωτέραν πλάνην ὁ νεωτερισμὸς καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ ἑλληνικὸν, τοῖς ἡμετέροις ἱεράρχαις ὑποβάλλων τὰ κεφάλαια τῆς μεταῤῥυθμίσεως· ἀλλ' ἡ πλάνη δὲν ἐνήργησεν, ἡ δὲ τῶν διαμαρτυρομένων προσπάθεια ἀπήντησεν ἐντονωτάτην κατὰ τὰ τέσσαρα πατριαρχεῖα τὴν ἀντιδιαμαρτύρησιν, ἔτυχε πανταχόθεν ἐλέγξεως, ἀντὶ προσηλύτων. Ὁ Ἱερεμίας, ἐν τῇ μελέτῃ τῶν Πατέρων δεινὸς εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῆς ἐποχῆς του, ὡς προὐχειρίσθη Πατριάρχης

Οἰκουμενικός, ὑπεδύθη γενναίως τὸν διπλοῦν κατὰ λατίνων καὶ διαμαρτυρομένων πόλεμον. Καὶ πρῶτον μὲν, ἰδιογράφως καὶ εἰς καθαρὸν ὕφος ἑλληνικὸν ἀνεσκεύασεν ἓν πρὸς ἓν τὰ κεφάλαια τῆς νέας πίστεως, ἅπερ ἐστάλησαν αὐτῷ ἀπὸ Τυβίγγης παρὰ τῶν ἑλληνιζόντων Ἰακώβου τοῦ Ἀνδρέου, καὶ τοῦ γνωστοῦ συγγραφέως τῆς Τουρκογραικίας Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου, ἀποδείξας αὐτὰ ῥοῦδα καὶ ἐν πολλοῖς αἱρετικά· ἀκολούθως δὲ πάλιν ἐξήλεγξεν ἐπιστολιμαίως τὸν Λουκᾶν Ὀσιάνδρου, συζητήσαντα τὴν θεολογίαν τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ τρίτον αὖθις ἀνῄρεσε τὴν ὁμολογίαν τῶν ἐν Τυβίγγῃ νεωτεριστῶν, ἐμπεδώσας ὡς μόνην χριστιανικὴν ὀρθοδοξίαν τὴν τῆς ἑλλην. Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας ταύτης προσκαλέσας τοὺς κακοζήλους ἀντεπιστέλλοντας. Οὐ μὴν ἀλλά, ῥοῦρὸς τῶν πατρίων δογμάτων καὶ ἐθίμων ἀναγορευθεὶς, συνήθροισε τῷ 1583 σύνοδον μητροπολιτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπιδημήσαντος καὶ Σιλβέστρου τοῦ Ἀλεξανδρείας, δι' ἧς, τὴν αἴτησιν τῶν λατίνων ἀποῤῥίψας, κατέκρινε καὶ ἀπεδοκίμασε τὸ ὑπὸ Γρηγορίου ΙΕ' Ῥώμης καινοτομηθὲν Καλενδάριον, ὅθεν πηγάζει ἡ σήμερον ἔτι σωζομένη διάκρισις τοῦ ἔτους εἰς παλαιὸν καὶ νέον.

Τοιοῦτος ἀνὴρ ἐπατριάρχευεν, ὅτε προῆλθεν ἐν τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ ἡ αἴτησις τοῦ Γοδουνὸβ περὶ καθιδρύσεως πέμπτου Πατριαρχείου ἐν τῇ βασιλευούσῃ τοῦ Θεοδώρου.

Τὸ ὀθωμανικὸν ἀνακτοβούλιον, θεωρῆσαν τὴν πρότασιν τοῦ Ῥώσσου πρέσβεως, καὶ τὸν σκοπὸν τῆς εἰς Μόσχαν ἀποδημήσεως τοῦ Ἱερεμίου, ὡς ἐνδεχομένην ἀφορμὴν προσεχοῦς ῥήξεως τῶν δύο ὁμοδόξων ἐκκλησιῶν, τῆς ἑλληνικῆς, δηλαδὴ, καὶ τῆς ῥωσσικῆς, ἐξ ἧς ῥήξεως ἤθελε βέβαια πηγάσει ἡ παντελὴς τῶν ὑποκειμένων αὐτῷ χριστιανῶν πολιτικὴ ἀπομόνωσις, προθύμως ἐξέδωκε τὴν ἄδειαν τῆς ἀπελεύσεως τοῦ Πατριάρχου. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ἀφ' ἑτέρου, ἀπρεπὲς, ἅμα δὲ καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀσφάλειαν ἀσύμφορον κρίνασα νὰ δυσαρεστήσῃ δι' ἀποδοκιμασίας βασιλεῖ, ἕως τότε προστατεύσαντι κατὰ δύναμιν τὴν πάσχουσαν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἄλλως τε δὲ δυναμένῳ καὶ αὐθαιρέτως νὰ κατορθώσῃ τὸ σκοπούμενον, δοθείσης τῆς Συνοδικῆς ἀρνήσεως, ἔσπευσε νὰ κηρύξῃ δεκτὴν τὴν πρότασιν τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωακεὶμ περὶ συστάσεως Μοσχαϊκοῦ Πατριαρχείου, συμφώνως δὲ πρὸς τοιαύτην ἀπόφασιν ἐπέτρεψε τῷ Οἰκουμενικῷ ποιμένι Ἱερεμίᾳ τὸ βάρος νὰ μεταβῇ εἰς Ῥωσσίαν, κἀκεῖ δὲ μετὰ προσηκούσης πομπῆς νὰ χειροτονήσῃ τὸν ἐψηφισμένον.

Ἀνεχώρησεν ἡ συνοδία ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1588, ἦλθε δὲ εἰς Μόσχαν περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου. Ὁ Ἱερεμίας διέβη ἐπὶ ὄνου τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ἀκολουθούμενος ὑπὸ δύο Ἀρχιεπισκόπων, τοῦ Ἱεροθέου Μονεμβασίας, καὶ τοῦ Ἀρσενίου Ἐλασσῶνος, ὑπὸ τριῶν ἱερέων, ἑνὸς ἀρχιδιακόνου, καὶ οἰκετῶν. . . . Ἀλλ' ἐνταῦθα, νομίζομεν, προσφυεστέρα πάσης ἄλλης συγγραφῆς καθίσταται αὐτὴ ἡ περίληψις τῶν εἰσοδίων καὶ τῆς ἐν Μόσχᾳ γενομένης τελετῆς, τὴν ὁποίαν δίδει αὐτὸς ὁ κορυφαῖος τῶν Ῥώσσων ἱστοριογράφων, ὃν ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν.

« Πᾶσα ἡ πρωτεύουσα ἐκινήθη, λέγει ὁ Καραμψῖνος, ὅτε ὁ Πρωθιεράρχης οὗτος τῆς χριστιανωσύνης, (ἐπειδὴ ὁ ἀρχιεπιοκοπικὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνος ἐθεωρεῖτο ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ὡς ὁ πρῶτος), ὅτε ὁ πολυπαθὴς καὶ ἐνάρετος οὗτος γέρων, βλέπων μετὰ περιεργείας τοὺς πολλοὺς κατοίκους αὐτῆς καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ναῶν, καὶ εὐλογῶν τὸν λαὸν, καὶ μετὰ κατανύξεως ἀκούων τῶν χαροποιῶν αὐτοῦ προσρήσεων, ἐπορεύετο ἐπὶ ὄνου πρὸς τὸν Τσάρον διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Μόσχας, προπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ Ἱεροθέου, Μητροπολίτου Μονεμβασίας, καὶ τοῦ Ἀρσενίου, Ἀρχιεπισκόπου Ἐλασσῶνος, ἐφίππων. Εἰσελθόντων δὲ εἰς περίχρυσον δωμάτιον, ὁ Θεόδωρος, ἐγερθεὶς, προϋπήντησε τῷ Ἱερεμίᾳ βήματά τινα πρὸ τοῦ θρόνου· καθίσας δ' αὐτὸν παρ' ἑαυτῷ, ἔλαβε μετ' ἀγάπης τὰ δῶρα, εἰκόνα δηλαδὴ μετὰ τῶν σημείων τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου, σταγόνων αἵματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ λείψανα τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου. Παρήγγειλε δὲ τῷ Βορίσῃ ἵνα συνδιαλεχθῇ κατ' ἰδίαν τῷ Πατριάρχῃ, ὅστις, ὁδηγηθεὶς εἰς ἕτερον δωμάτιον, διηγήθη αὐτῷ τὰ καθ' ἑαυτόν. Ἐπὶ δεκαετίαν ἦρξε τῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἱερεμίας· διαβληθεὶς δὲ ὑπὸ κακοβούλου τινὸς Ἕλληνος (1) ἐξωρίσθη εἰς Ῥόδον· ὁ δὲ Σουλτάνος, παραβὰς τὴν πάνδημον ὑπόσχεσιν Μωάμεθ τοῦ Β', τοῦ ἀπέχειν τῶν πραγμάτων τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς τῶν χριστιανῶν, ἐδίωξε παρανόμως τὸν θεόληπτον πατριάρχην. Μετὰ πέντη ἔτη ἀπεδόθη τῷ ἐξορίστῳ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἱεράρχου, ἀλλ' ἤδη ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀρχιεπισκόπων τοῦ Βυζαντίου ἐλατρεύοντο ὁ Ἀλλὰχ καὶ ὁ Μωάμεθ, τουτέστιν ὁ ναὸς οὗτος ἐγένετο τέμενος Ὀθωμανικόν.—Διὰ δακρύων, εἶπεν ὁ Ἱερεμίας, ἔλαβον τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ ὠμοῦ Ἀμουράτ ἀπελθεῖν εἰς χώρας χριστιανικὰς, ὅπως συναθροίσω ἐλέῃ πρὸς ἀνέγερσιν νέου ναοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πρωτευούσῃ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ποῦ δὲ ἐδυνάμην εὑρεῖν προθυμίαν, συμπάθειαν καὶ ἐλευθεριότητα, πλὴν τῆς Ῥωσσίας;—Εἶτα, συνδιαλεγόμενος τῷ Γοδουνὸβ, ἐπήνεσε τὴν βουλὴν τοῦ Θεοδώρου τοῦ ἐγκαθιδρύσαι Πατριάρχην ἐν Ῥωσσίᾳ, ὁ δὲ δόλιος Βορίσης προέτεινε τὸ ἀξίωμα τοῦτο αὐτῷ τῷ Ἱερεμίᾳ, ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ἑδρεύσει ἐν Βλαδιμίρῳ. Καὶ συνήνει μὲν ὁ Ἱερεμίας εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἤθελε μένειν ἐκεῖ ὅπου καὶ ὁ Τσάρος, τουτέστιν ἐν Μόσχᾳ (2). Ἀλλ' ὁ Γοδουνὸβ ἀπέβαλε τοῦτο εἰπὼν, ὅτι ἦν ἄδικον τὸ ἀπομακρύναι τῆς Μόσχας καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τὸν ἅγιον ἄνδρα Ἰὼβ, προσέθηκε δὲ ὅτι ὁ Ἱερεμίας ἠγνόει τήν τε

(1) Ὑπὸ Παχωμίου τοῦ Ἀεσβίου.

(2) Πρὸς τὴν συναίνεσιν τοῦ Ἱερεμίου, κατὰ Καραμψῖνον, ἀντιφάσκει τὸ Ὀδοιπορικὸν τοῦ Ἀρσενίου, ὅπου ὁ πατριάρχης, ἀποκρούων τοῦ Κυβερνήτου τὴν πρότασιν λόγῳ φιλοπατρίας καὶ προσκολλήσεως εἰς τὰ ὑψηλὰ αὐτοῦ καθήκοντα, ἐκφωνεῖ λόγους συγκινητικοὺς περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Ῥωσσίας, ὥστε ἀδύνατον ἦν αὐτῷ νουθετεῖν τὸν μονάρχην ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσιν ἄνευ διερμηνέως, πρὸς ὃν ἦν ἄτοπον ἵνα φανεροποιῆται ἡ ψυχὴ τοῦ μονάρχου. Ὁ δὲ πατριάρχης ἀπεκρίνατο· « Γεννηθήτω τὸ θέλημα τὸ κυριαρχικόν· ἔχων ἤδη τὴν ἄδειαν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, εὐλογήσω καὶ ἀναγορεύσω τῇ θείᾳ ἐπινεύσει ὃν τινα ἐκλέξῃ ὁ Θεόδωρος. » Ἡ ἐκλογὴ ἦν ἀναμφισβήτητος· ὅμως, πρὸς ἀφοσίωσιν, οἱ ἐπίσκοποι Ῥῶσσοι, ἀναδείξαντες τρεῖς ὑποψηφίους, τὸν Μητροπολίτην Ἰώβ, Ἀλέξανδρον τὸν Νοβογορόδου, καὶ Βαρλαὰμ, ἀρχιεπίσκοπον τοῦ Ῥοστόβου, παρέστησαν τὰ τρία ταῦτα ὀνόματα πρὸς τὸν Τσάρον, ὅστις ἐξέλεξε τὸν Ἰώβ. Τῇ 23 Ἰαννουαρίου 1589, μετὰ τὸν ἑσπερινόν, ὁ ἐκλεχθεὶς οὗτος πρωθιεράρχης ἔψηλε Δοξολογίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως, φορῶν τὸ ἐπιτραχήλιον, τὸν φαινόλην καὶ τὸ ὠμοφόριον μετὰ πάντων τῶν ἐπισκόπων, παρόντος τοῦ Τσάρου, καὶ ἀναριθμήτου λαοῦ· ἐξελθὼν δὲ τοῦ Ἁγίου Βήματος, ἔστη ἐπὶ ἄμβωνος, ἔχων ἐν μὲν τῇ μιᾷ χειρὶ ἀνημμένον κηρίον, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ χαριστήριον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Τσάρον καὶ τὸν κλῆρον. Τότε εἷς τῶν πρώτων μεγιστάνων, ἔχων ὡσαύτως κηρίον, προσῆλθεν αὐτῷ καὶ εἶπε μεγαλοφώνως· « Ὁ Ὀρθόδοξος Τσάρος, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἀνάγουσί σε εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βλαδιμίρου τῆς Μόσχας καὶ πάσης τῆς Ῥωσσίας! » Ὁ δὲ Ἰώβ ἀπεκρίνατο· « Δοῦλός εἰμι ἁμαρτωλὸς, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Κυριάρχης, ὁ Οἰκουμενικὸς *Κύριος* Ἱερεμίας καὶ ἡ Σύνοδος προάγουσί με ἐπὶ τὸ μέγιστον τοῦτο ἀξίωμα, δέχομαι αὐτὸ εὐγνωμόνως. » Ἔκλινε δὲ ταπεινῶς τὴν κεφαλὴν, καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν, ἀπήγγειλεν ἐν κατανύξει τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ κυβερνῆσαι μετὰ ζήλου τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ ποίμνιον. Οὕτως ἐτελέσθη *ἡ ἐκλογή*. Ἡ δ' ἐπίσημος *χειροτονία* ἐγένετο τῇ 26 Ἰαννουαρίου κατὰ τὴν θείαν μυσταγωγίαν μετὰ τῶν συνήθων ταῖς χειροτονίαις τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων τελετῶν, ἄνευ οὐδεμιᾶς καινοτομίας. Ἐν μέσῳ τοῦ μεγάλου, ἤτοι καθολικοῦ ναοῦ, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἦν γεγραμμένος διὰ κρητίδος ἀετὸς δικέφαλος καὶ δωδεκάβαθμον ἀνάβαθρον, ἵσταντο δὲ καὶ δώδεκα λαμπαδοῦχοι· αὐτόθι δ' ὁ πρεσβύτερος τῶν ποιμένων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εὐλογήσας τὸν Ἰώβ, ὡς σύνθρονον τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ ἐπιθεὶς αὐτῷ τὴν τρέμουσαν χεῖρα, προσηυχήθη τῷ Θεῷ ἵνα ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γένηται ἄσβεστος λυχνία τῆς πίστεως. Ὁ νέος Πατριάρχης τῆς Μόσχας, φέρων ἐπὶ κεφαλῆς τὴν μίτραν μετὰ Σταυροῦ καὶ διαδήματος, ἐλειτούργησε μετὰ τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν ἐκδυθεὶς, ἔλαβε παρὰ τοῦ Τσάρου πολύτιμον Σταυρὸν μετὰ Τιμίου Ξύλου, τὸν ἐκ σηρίκνου πράσινον μανδύαν μαργαριτοκόσμητον, καὶ τὸ λευκὸν ἐπανωκαλύμμαυχον, ἐφ' οὗ ἦν ὡσαύτως Σταυρός· ἔλαβε συγχρόνως καὶ τὴν ποιμενικὴν ῥάβδον τοῦ μητροπολίτου Ἁγίου Πέτρου, παραγγελθεὶς ἵνα καλῆται *Ἀρχηγὸς τῶν ἐπισκόπων, Πατὴρ τῶν Πατέρων, καὶ πατριάρχης πασῶν τῶν ἀρκτῴων χωρῶν, ἐλέῳ Θεοῦ καὶ θελήματι τοῦ Τσάρου*. Ὁ Ἰώβ εὐλόγησε τὸν Θεόδωρον καὶ τὸν λαόν, ὁ δὲ χορὸς ἔψηλε τὸ *Εἰς πολλὰ ἔτη* ὑπὲρ τοῦ κυριάρχου καὶ τῶν δύο πατριαρχῶν Βοζαντίου καὶ Μόσχας, καθημένων παρ' αὐτῷ. Ὁ Ἰώβ, προπεμπόμενος ὑπὸ δύο ἐπισκόπων, τῶν εὐπατριδῶν καὶ πολλῶν τῶν ἐν τέλει, ἐξῆλθε τοῦ ναοῦ, καὶ ἀναβὰς ἐπὶ ὄνου, περιῆλθε τὰ τείχη τοῦ Κρεμλίνου ἐπιῤῥαίνων αὐτὰ ἁγιάσματι, εὐλογῶν διὰ τοῦ Σταυροῦ, καὶ εὐχόμενος ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς πόλεως. Ἐδείπνησε δὲ παρὰ τῷ κυριάρχῃ μετὰ τοῦ Ἱερεμίου, παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τῆς Συγκλήτου. »

« Πρὸς ἑδραίωσιν δὲ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς ῥωσσικῆς ἱεραρχίας συνετάχθη πρᾶξις, ἐν ᾗ ἀναφέρεται, ὅτι ἡ *πρεσβυτέρα Ῥώμη* ἔπεσεν ἐκ τῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀπολλιναρίου· ὅτι ἡ *νέα Ῥώμη*, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἦν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἀθέων φυλῶν τῶν Ἀγαρηνῶν· ὅτι *τρίτη Ῥώμη* ἐστὶν ἡ Μόσχα· ὅτι, ἀντὶ τοῦ ψευδοποιμένος τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, κατεσκοτισμένης οὔσης ὑπὸ ψευδοδιδασκαλίας, πρῶτος Οἰκουμενικὸς Ἱεράρχης ἦν ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δεύτερος ὁ Ἀλεξανδρείας, τρίτος ὁ *Μόσχας καὶ πάσης Ῥωσσίας*, τέταρτος δὲ ὁ Ἀντιοχείας, καὶ πέμπτος ὁ Ἱερουσαλήμ· ὅτι ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ καθῆκον προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐν ταύτῃ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου, ὅστις τοὐντεῦθεν καὶ μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος ἐκλέγεται καὶ χειροτονεῖται ἐν Μόσχᾳ, οὐ χρῆζων τῆς συναινέσεως καὶ ἐγκρίσεως αὐτῶν. — Πλὴν τῶν ἐξωτερικῶν σημείων τοῦ ἀρχιποιμένος τούτου τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, προσετέθησαν καὶ ταῦτα. Ἡ ἔξοδος αὐτοῦ γίνεται πάντοτε μετὰ λαμπάδος, ψαλμῳδίας, καὶ κωδωνοκρουσίας, τὸ δὲ πρὸς τὴν ἀμφίεσιν αὐτοῦ ὕψωμα ἔχει τρεῖς βαθμίδας· φέρει δὲ κατὰ μὲν τὰς συνήθεις ἡμέρας τὸ ἐπανωκαλύμμαυχον μετὰ τῶν Σεραφείμ, καὶ τὸν ἐκ μαργαρίτου σταυρὸν καὶ τὴν ποιμενικὴν ῥάβδον, ἐποχεῖται δ' ἐφ' ἁμάξης ὑπὸ ἓξ ἵππων κινουμένης . . . . κτλ. »

« Τῶν διατάξεων τούτων τῆς Ἐκκλησίας μᾶλλον ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ συμμεθέξαντες ὁ Μονεμβασίας καὶ ὁ Ἐλασσῶνος, ἐπορεύθησαν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Σεργίου, ὅπου, ὡς ἐν τοῖς ναοῖς τῆς Μόσχας, ἐξεπλάγησαν ἐπὶ τῷ πλούτῳ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν σκευῶν καὶ τῶν ἱερῶν ἀμφίων. Ἐν δὲ τῇ πρωτευούσῃ, δειπνοῦντες παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰώβ, εθαύμαζον τὴν σύνεσιν τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ ἐπῄνουν τὰς μεγάλας ἀρετὰς τοῦ Γοδουνόβ καὶ τὸν ἔξοχον νοῦν τοῦ γέροντος Ἀνδρέου Τσελκάλωβ. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐπῄνουν τὴν μεγαλοδωρίαν τῶν Ῥώσσων, δωρουμένων ἀπαύστως αὐτοῖς ἀργυρᾶ σκεύη, ποτήρια, μαργαρίτας, σηρικὰ ὑράσματα, σαθερίνας διφθέρας καὶ χρήματα. Προσελθόντες δὲ τῇ Τσαρίνῃ, ὑπερεχάρησαν ἐπὶ τῇ ἁγιότητι, ταπεινόφρονι μεγαλείῳ, ἀγγελικῇ καλλονῇ, τῇ χάριτι τῶν λόγων καὶ τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἰδέᾳ αὐτῆς, φερούσης

στέμμα μετὰ δώδεκα ἀκτίνων ἐκ μαργαριτῶν, κεφαλόδεσμον, καὶ περὶ τὸν τράχηλον χρυσῆν ἅλυσιν, κεκοσμημένην βαρυτίμοις λίθοις, καὶ ἐσθῆτα ἐκ σηρίκνου ποδήρη, καὶ πεποικιλμένην κατὰ τ' ἄκρα μεγάλοις μαργαρίταις· ἀλλὰ καὶ ὁ μανδύας αὐτῆς ἦν οὐχ ἧττον πολυτελής. Καὶ ἔνθεν μὲν παρ' αὐτῇ ἵστατο ὁ Τσάρος, ἔνθεν δ' ἀσκεπὴς ὁ Βορίσης Γοδουνόβ ταπεινῶς καὶ εὐλαβῶς, ἀπωτέρω δὲ αἱ ἐπιφανεῖς γυναῖκες λευχειμονοῦσαι καὶ μετ' ἐσταυρωμένων χειρῶν. Ἡ Εἰρήνη παρεκάλεσε θερμῶς τοὺς Ἕλληνας ἱεράρχας ἱκετεῦσαι τὸν Παντοδύναμον ὅπως δωρήσηται αὐτῇ υἱόν, κληρονόμον τοῦ θρόνου. « Καὶ ἡμεῖς πάντες βαθέως κατανυχθέντες (λέγει ὁ Ἐλασσῶνος ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ), καὶ χέοντες σὺν αὐτῇ δάκρυα, ἀνεκράξαμεν ὁμοθυμαδὸν πρὸς τὸν Ὕψιστον ὅπως πληρωθῇ ἡ ἁγνὴ καὶ θερμὴ εὐχὴ τῆς εὐσεβοῦς ταύτης ψυχῆς. » — Τέλος, κατὰ τὸν Μάϊον μῆνα τοῦ 1559 ὁ Τσάρος ἐπέτρεψε τῷ Ἱερεμίᾳ ἐπανελθεῖν εἰς Κωνσταντινούπολιν, δοὺς καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Σουλτάνον, δι' ἧς προέτρεπεν αὐτὸν μὴ καταπιέζειν τοὺς χριστιανούς. Πλὴν δὲ τῶν δώρων, ἔπεμψε χίλια ῥούβλια, ἤτοι δισχιλίους οὐγγρικοὺς χρυσοῦς, πρὸς ἀνέγερσιν νέου πατριαρχικοῦ ναοῦ, εὐγνωμονοῦντος μεγάλως παντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου. »

Τὰ προτεθέντα τῆς διατριβῆς ταύτης ὅρια δὲν μᾶς ἐπιτρέπουσι νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν ἔκθεσιν τῶν πραγμάτων ἕως τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τὸ ἐπινόημα τοῦ Βορίση καρποφορεῖ τὸν παράνομον καρπὸν, ἢ καὶ ν' ἀναφέρωμεν τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἀηδοῦς κωμῳδίας, ἥτις προετοιμάζει τὴν ὁριστικὴν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ῥωσσίας ἀνάβασιν, κωμῳδίας σκανδαλώδους, ἐν ᾗ ὁ εὐνοούμενος Ἰώβ ὑποκρίνεται τὸ σπουδαιότερον πρόσωπον. Περὶ τούτων παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην πρὸς τὰς εὐφυεῖς καὶ ἐντόνους σελίδας τοῦ ἱστορικοῦ, ὃν ὁ Κ. Κροκιδᾶς ἐδωρήσατο τῇ ἡμετέρᾳ γραμματολογίᾳ, καὶ προβαίνομεν ἀχρονοτριβήτως εἰς τὸ προκείμενον. Τοῦτο δὲ μόνον ἐκ παρόδου παρατηροῦμεν· ὅτι οἱαδήποτε καὶ ἂν προῆλθον ἀποτελέσματα ἐκ τῆς καινοτομίας τοῦ Γοδουνόβ, οἱ ἱεράρχαι τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες βεβαίως ἠγνόησαν τοὺς σκοποὺς τοῦ σπουδάρχου Κυβερνήτου, ὅσον ἀφελῶς ἐπίστευσαν εἰς τὴν ὁσιότητα τοῦ Ἰώβ, ἔτυχον ἐν Μόσχᾳ παρά τε τοῦ Τσάρου, καὶ τοῦ κλήρου, καὶ τῶν εὐπατριδῶν, καὶ τοῦ λαοῦ, τοιαύτης εἰλικρινοῦς φιλοφροσύνης καὶ γενναίας ὑποδοχῆς, οἵας πρὸ ἑκατὸν πενήκοντα ἐτῶν, εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ἑνωτικῆς ψευδοσυνόδου, ἐστερήθησαν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἔνθα ἐπείνασαν ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ Πάπα, περιῆλθον ἀνυπόδητοι τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως τῶν Μεδίκων, καὶ τέλος, τὸν ὅρον τῆς αἰσχύνης, δακρύοις μᾶλλον, ἢ μελάνῃ συνυπογράψαντες, ἀπέπλευσαν πεποιθότες, ὅτι *παρὰ Φράγγων οὐδὲν ἀγαθόν*.

Συνέβη δὲ κατὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἡμετέρου Πατριάρχου ἔκτακτόν τι, δεινὰς ἐρεξῆς ἐπαγαγὼν συνεπείας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἐπιστρέφων ἐκ Μόσχας διῆλθε διὰ τοῦ Κιέβου, πόλεως καὶ χώρας μὴ ὑπαγομένων τότε τῇ Ῥωσσικῇ κυριαρχίᾳ· ἐκεῖ δὲ, σκανδαλισθεὶς ὑπὸ τῆς κακοηθείας τῶν κληρικῶν, καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τῆς διαγωγῆς Ὀνησιφόρου τοῦ μητροπολίτου, τοῦτον μὲν ἐδίκασε καὶ καθεῖλεν ὡς δίγαμον, τὸν δὲ Μιχαὴλ Ῥαγόζαν ἀνηγόρευσεν ἀντ' αὐτοῦ, συγχρόνως δ' ἔκρινεν ἐπισκόπους, ἐτιμώρησεν ὅσους ἀναξίους ἀρχιμανδρίτας, καὶ ἀπέδοσε πρὸς τὰ ἱερὰ τὴν προσήκουσαν εὐπρέπειαν. Ἀλλ' ὁ Ῥαγόζας οὗτος, εἰ καὶ σεμνυνόμενος ἐπὶ ζήλῳ πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν, ἦν δόλιος τὸ ἦθος, ἀπατεὼν καὶ ῥαδιοῦργος, ὑπέκρυπτε δὲ ἐπιδεξίως τὴν προδοσίαν, ὥστε καὶ σχέσεις ἐτήρει μυστικὰς πρὸς τὴν Ῥώμην διὰ τοῦ περιβοήτου Ἰησουΐτου Ἀντωνίου τοῦ Ποσσεβίνου, ἀπεσταλμένου τὸ πρὶν παρὰ τοῦ Πάπα ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Τσάρου. Κατὰ τὸ 1595, συγκαλέσας ὁ ὕπουλος μητροπολίτης εἰς Κίεβον πάντας τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας του, πειθαναγκάζει αὐτοὺς, ὑποβλεπομένους ἤδη καὶ ἐπιβουλευομένους παρὰ τοῦ βασιλέως Σιγισμούνδου, νὰ ζητήσωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀσφάλειαν ἑαυτῶν καὶ τοῦ ποιμνίου. Δύο μόνοι τῶν συνεδριασάντων, ἑῤῥαμιλλοι τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ προαθλήσαντος Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, καὶ διερμηνεῖς τῆς γνώμης ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων καὶ Λιθουανῶν μεγιστάνων, ἐτόλμησαν ν' ἀποκρούσωσι τὴν πρότασιν τῆς Ἑνώσεως, ὁ Λεμβέργου Γεδεὼν Βαλαβὰν, καὶ ὁ Πρεσμιλίας Μιχαὴλ, ὧν ἡ μνήμη αἰδέσιμος ἀείποτε καὶ σεπτὴ περιέσεται καθ' ἅπασαν τὴν ὀρθόδοξον πολιτείαν. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀπέστειλεν ὁ λατινόφρων Σιγισμοῦνδος εἰς Ῥώμην τοὺς ἱεράρχας Ὑπάτιον τὸν Βλαδιμίρου, καὶ Κύριλλον τὸν Λούτσκου ἀγγέλους τῆς ἐψηφισμένης ἀποστασίας· οὗτοι δὲ πλήθοντος τοῦ Οὐατικανοῦ, ἠσπάσαντο ἐν ὀνόματι τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων τῆς Λιθουανίας τὴν σταυροφόρον ἐμβάδα τοῦ Πάπα Κλήμεντος τοῦ Η', ὅστις ἐναγκαλισάμενος ηὐλόγησεν αὐτοὺς, καὶ παντοιοτρόπως ἐφιλοφρονήσατο. Κατὰ τύχην κακὴν τοῦ Καρδιναλίου, ὅστις ἐν τῇ δὲ τῇ περιστάσει μεγαλορρημόνως εἰς λόγον ὀγκώδη ἐχαιρέτισε *τὴν ἀνάλαμψιν νέου ἐν ταῖς ἀρκτῴαις χώραις φωτὸς*, ὀλίγον διήρκεσεν ἡ χαρὰ διὰ τὴν κατορθωθεῖσαν ἕνωσιν, διότι πολλοὶ καὶ τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν εὐπατριδῶν ἐπιμόνως ἀπεδοκίμασαν αὐτὴν, ἐξαιρέτως ὁ πρίγκηψ Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ὀστρόγου, στρατηγὸς μὲν τοῦ Κιέβου, βαθύπλουτος δὲ, καὶ μέγα δυνάμενος ἐν τῇ Γερουσίᾳ. Ὅθεν μετ' ὀλίγον, δι' ἐπισήμου πράξεως συνοδικῆς, καὶ χάριν εἰρηνοποιήσεως, συνῆλθον αὖθις πάντες οἱ ἐπίσκοποι εἰς Βρέστην, ὅπου παρῆσαν καὶ οἱ μεγιστᾶνες τοῦ Σιγισμούνδου, καὶ οἱ πρέσβεις τοῦ Κλήμεντος, καὶ οἱ ἐπίτροποι, καθὰ λέγουσι, τοῦ Θεολήπτου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ὅμως, τὰ ἐκκλησιαστικὰ πάθη, ἀντὶ νὰ κοπάσωσι κατὰ τὴν συζήτησιν, μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ἀνεῤῥιπίσθησαν καὶ ἐξηγριώθησαν ἀμφοτέρωθεν, ὥστε ἡ ἀπόπειρα τοῦ συμβιβασμοῦ ἐματαιώθη. Ἔκτοτε, δύο Ἐκκλησίαι συνυ-

πάρχουσιν ἐν Αἰθουανίᾳ, ἡ τῶν *Οὐνιτῶν* (Uniti), ἥτις ὁμολογεῖ τὴν κατὰ Λατίνους ἐκπόρευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸν ἀγνισμὸν τοῦ Καθαρτηρίου, καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ Ῥώμης Ἐπισκόπου, τηρεῖ ὅμως τὴν παραδόσιμον ἱερουργίαν, ὡς ἔγγιστα κατὰ τὸ ἑλληνικὸν τυπικόν, καὶ τὴν χρῆσιν τῆς σλαβικῆς διαλέκτου, καὶ ἡ *Εὐσεβὴς* λεγομένη, τουτέστιν ἡ Ὀρθόδοξος ἑλληνική. Ἐπὶ βασιλείας τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου τὸ Κίεβον καὶ ἡ μικρὰ Ῥωσσία περιῆλθον εἰς τὸ κράτος τῶν τῆς Μόσχας κυριαρχῶν. Ἴσως μετ' οὐ πολὺ πᾶν ἴχνος τῆς ἀποστασίας τοῦ Ῥαγόζα θέλει ἐκ τῆς χώρας αὐτῆς ἐξαλειφθῆ, ἵνα πάλιν *ἐπικληθῇ ἐν τοῖς υἱοῖς αὐτῆς τὸ ὄνομά μας, καὶ τὸ ὄνομα τῶν πατέρων μας.*

Τοῦ Ἱερεμίου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστρέψαντος, συνεκροτήθη Σύνοδος ἐν τῷ ναῷ τῆς Παμμακαρίστου, τῆς λεγομένης Παραμυθίας, κατὰ τὸ 1593, μηνὶ Φεβρουαρίῳ, ἐν ᾗ συνῆλθον ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος, ὁ Ἀλεξανδρείας Μελέτιος, ἀντιπροσωπεύων καὶ τὸν Ἀντιοχείας Ἰωακεὶμ, ὁ ἐπίτροπος τοῦ ἑτέρου πατριαρχείου, καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων, παρόντος δ' ἔτι καὶ Γρηγορίου τοῦ Ἀθανασίου, πρέσβεως τοῦ Τσάρου, συνοδοιπόρου τῶν Πατέρων κατὰ τὴν ἐπιστροφήν. Ἡ Σύνοδος κανονικῶς ἐκύρωσε πάντα τὰ κεφάλαια τοῦ Ὅρου τῆς ἐν Μόσχᾳ τοπικῆς Συνόδου, καὶ διέταξεν, ὁ πατριάρχης πάσης Ῥωσσίας νὰ ἔχῃ ἐφεξῆς τὸν τόπον *μετὰ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριάρχην* εἴς τε τὰ ἱερὰ δίπτυχα καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς συνελεύσεις· τοῦθ' ὅπερ προθύμως ἀναιρεῖ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καραμψίνου, ὅτι τὸ πατριαρχεῖον τῆς Μόσχας ἀνεκηρύχθη, παρόντος τοῦ Ἱερεμίου, τριτοβάθμιον (1). Γνωστὸν ὅτι ὁ θρόνος οὗτος δὲν κατεῖχε τὸ πρίν, ἢ τὸν ἑβδομηκοστὸν βαθμὸν ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ τῶν μητροπόλεων, καθὼς γνωστὸν ἐπίσης, ὅτι βραχύβιος ἀπέβη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἡ καθίδρυσις, ἣν ἐπενόησεν ὁ Γοδουνόβ, διότι τὸ Πατριαρχεῖον τοῦτο κατηργήθη ἐπὶ Πέτρου τοῦ μεγάλου, κατὰ τὸ 1721.

(1) Ὅρα τὴν πρᾶξιν τῆς Συνόδου ταύτης ἐν τῷ Τόμῳ ἀγάπης, φυλ. 542 ἔχουσαν οὕτω·

« Δίκαιον οὖν κρίνω, καὶ τὴν ἁγίαν ταύτην καὶ μεγάλην Σύνοδον κρίνειν ἀξιῶ, τὸν θρόνον τῆς εὐσεβεστάτης καὶ ὀρθοδοξουπόλεως Μοσκόβου εἶναι τε καὶ λέγεσθαι Πατριαρχεῖον διὰ τὸ βασιλείας ἀξιωθῆναι παρὰ Θεοῦ τὴν χώραν ταύτην, πᾶσαν τε Ῥωσσίαν, καὶ τὰ ὑπερβόρεια μέρη ὑποτάσσεσθαι τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ Μοσκόβου καὶ πάσης Ῥωσσίας καὶ τῶν ὑπερβορείων μερῶν, ἔχειν τὸν τόπον αὐτοῦ μετὰ τὸν παναγιώτατον Ἱεροσολύμων ἐν τε τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συνελεύσεσιν. . . . Ἡ Ἁγία Σύνοδος ὁμοθυμαδὸν εἶπε· τοῦτο ἐπειδὴ κατὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους κίκριται, ἅπαντες στέργομεν· καὶ τοῦτο δὶ περὶ τῆς βασιλείας ἐκείνης κρίνομεν, ἵνα ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς Μοσκόβου καὶ αὐτοκράτωρ πάσης Ῥωσσίας, καὶ τῶν ὑπερβορείων μερῶν, καθὼς μέχρι σήμερον ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἔχει τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ, καὶ ἐν ταῖς ἁγίαις προθέσεσι καὶ ἱεροῖς διπτύχοις, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Ἐξαψάλμου, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν δύο ψαλμῶν, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως λεγομένων, ἐκφωνεῖται κατὰ τὴν ἐκφώνησιν ἐκείνην κατ' ὄνομα, ὡς ὀρθοδοξότατος βασιλεύς· πάντες εἶπον καὶ τοῦτο εὔλογον. » Βλέπε καὶ Μελέτιον Τ. Γ', Π'.

Περὶ δὲ τῆς συστατικῆς τοῦ Τσάρου Θεοδώρου ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἀμουράτ ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἧς κομιστὴς ἐγένετο ὁ Ἱερεμίας, αὕτη, καθ' ὅσον γινώσκομεν, οὐδὲν ἔσχεν αἴσιον ἀποτέλεσμα. Μετ' ὀλίγον ὁ Σουλτάνος ἀπεβίωσεν, ὁ δὲ υἱός του καὶ διάδοχος Μωάμεθ ὁ Γ', ὁ φονεὺς τῶν ἑννεακαίδεκα ἀδελφῶν αὐτοῦ, πρὸς ἐκδίκησιν τῆς σφαγῆς τῶν Τούρκων, ὑπὸ τῶν Βλάχων εἰς Γιούργεβον καὶ Βουκουρέστην γενομένην, διέταξεν il Vespero Siciliano contro i Cristiani, κατ' αὐτὴν τοῦ ἑνετοῦ Βαΐλου τὴν μαρτυρίαν, δηλαδὴ τὴν γενικὴν τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν σφαγήν. Ἀγαθῇ τύχῃ, ἡ διαταγὴ περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν ἔξωσιν ἁπάντων τῶν ἀγάμων Ἑλλήνων· οἵτινες ἐγκατέλιπον τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐντὸς τριημέρου προθεσμίας, καὶ ἀπῆλθον ἡμίγυμνοι καὶ ῥαπιζόμενοι εἰς τὴν ἀλλοδαπήν (1). —Ταῦτα μὲν περὶ Τούρκων.

Ἡ δὲ προβίβασις τοῦ μητροπολίτου Μόσχας δὲν ἔμεινεν ἐστερημένη καὶ Ἑλλήνων πανηγυριστῶν. Ὁ Ἐλασσῶνος Ἀρσένιος, ἐπανακάμψας οἴκοι μετὰ τοῦ Ἱερεμίου καὶ τοῦ Ῥώσσου πρέσβεως, συνέταξεν ἐκτεταμένην εἰς δεκαπεντασύλλαβον στίχον περιγραφὴν τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῆς ἐν Μόσχᾳ διατριβῆς τῶν Πατέρων ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν·

« *Κόποι καὶ Διατριβὴ τοῦ ταπεινοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀρσενίου, γράφει καὶ τὴν προβίβασιν τοῦ πατριάρχου Μοσχοβίας.* »

Διατί ὁ πεπαιδευμένος μητροπολίτης προὐτίμησεν ἐν τῇ συγγραφῇ του ταύτῃ τὸν ἔμμετρον λόγον, ἀντὶ τοῦ πεζοῦ, ἀντὶ δὲ τῆς τότε ἐν χρήσει πρεσβυτέρας ἑλληνίδος, προὐτίμησε τὴν ταπεινότητα τῆς χυδαίας καὶ καθομιλουμένης; Δύσκολον τὸ ζήτημα· ἐκτὸς ἐὰν ὑποθέσωμεν αὐτὸν ὅλως ἄμοιρον τῆς καθαρευούσης, ὅπερ ἀμφισβητούμενον, ἢ, τὸ πιθανώτερον, ἐὰν ἐξεικάσωμεν ὅτι συνέθεσε τὸ ποιημάτιον εἰς τὴν τότε κοινῶς λαλουμένην, ὅπως καταστήσῃ γνωστὰς πρὸς τοὺς συγχρόνους ὁμογενεῖς του τὴν ἀφοσίωσιν τῆς ῥωσσικῆς Αὐλῆς καὶ τὴν ἀγάπην τῶν Ῥώσσων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Βέβαιον, ὅτι ὁ Ἀρσένιος, συνδέσας ἐν Μόσχᾳ στενὰς σχέσεις πρός τινας τῶν ἐν τέλει, ὑπεσχέθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ῥωσσίαν, καθὼς ἐπανῆλθε τῷ ὄντι μετ' ὀλίγον, καὶ διῴκησεν ὡς ἀρχ ἐπίσκοπος τὴν ἐπαρχίαν τῆς Σουσδαλίας (2). Ὥστε, γινομένης δεκτῆς τῆς δευτέρας τῶν ὑποθέσεων, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Ὁδοιπορικὸν ἐγράφη εἰς σχῆμα χυδαῖον πρὸς διασάλπισιν τῆς ῥωσσικῆς φιλορθοδοξίας, καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόδρομος τοῦ πασιγνώστου παρ' ἡμῖν *Ἀγαθαγγέλου*, ὅστις συνετάχθη ἐν Ῥωσσίᾳ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, καί τοι εἰς ὕρος καθαρώτερον, διακόσια περίπου ἔτη μετὰ τὸ πόνημα τοῦ Ἀρσενίου.

Καὶ τὸ μὲν πρωτότυπον τοῦ πολυτίμου τούτου πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥωσσίας ἐγγράφου ἀπώλετο, ἢ διαμένει ἄγνωστον· ἡ δὲ βασιλικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ταυρίνου περιέχει ἓν ἀντίγραφον, τὸ ὁποῖον αὐτοπροσώπως ἐξετάσαμεν, εὐμενείᾳ τοῦ καλοκαγάθου καὶ φιλέλληνος βιβλιοθηκαρίου, ἀντίγραφον, ὅπερ ἡμαρτημένως ὁ Adelung ὑπέθεσε μετακομισθὲν εἰς Παρισίους. Τρεῖς Ἰταλοὶ λόγιοι, συνεργασθέντες, ὁ Pasini, ὁ Rivotella καὶ ὁ Berta, ἐδημοσίευσαν τῷ 1749, εἰς τὸν Κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς τοῦ Ταυρίνου βιβλιοθήκης, τὸ κείμενον μετὰ μετρίας λατινικῆς μεταφράσεως (1). Ἐφεξῆς ἡ μετάφρασις αὕτη κατὰ μέρος μὲν ἐξεδόθη παρὰ τοῦ Beckmann (2), καθ' ὁλοκληρίαν δὲ μετέπειτα παρὰ τοῦ Wichmann (3), καὶ τοῦ Starczewscki (4). Ὁ παπολάτρης Ῥῶσσος πρίγκηψ Αὐγουστῖνος Γαλιτσῖνος ἐδημοσίευσε νεωστὶ καὶ μετάφρασιν γαλλικὴν (5).

Ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου τῆς Ταυριανῆς ἐκδόσεως αὕτη ἐγένετο ἀθλία, καὶ πλήρης πλείστων ὅσων ἐλαττωμάτων. Ἀρκεῖ μόνον περὶ ταύτης νὰ σημειώσωμεν, ὅτι οἱ ἐκδόται, ὑπὸ τῆς ἀπειροκαλίας ἀπατηθέντες τοῦ Ἕλληνος καλλιγράφου, τοῦ ἀντιγράψαντός ποτε τὸ ποίημα, ἐξέλαβον αὐτὸ ὡς σύγγραμμα πεζόν, καὶ εἰς σχῆμα πεζοῦ συγγράμματος ἐπεσύναψαν αὐτὸ εἰς τὸν Κατάλογον, ἀντὶ νὰ διαιρέσωσι τὴν διήγησιν κατὰ τοὺς δεκαπεντασυλλάβους στίχους, ἐν οἷς ὁ λόγος συνετέθη. Παρασιωπῶμεν τὰ περισσὰ τυπογραφικὰ παροράματα, ἅπερ ποῦ μὲν ἀκρωτηριάζουσι τὸν στίχον, ποῦ δὲ στρεβλοῦσι τὸ νόημα.

Τὸ κείμενον τοῦτο, ἐπιμελῶς διωρθωμένον, καὶ στιχηδὸν διατεταγμένον, ὡς πρέπει εἰς ἔμμετρον πόνημα, ζητοῦμεν τὴν ἄδειαν νὰ παρασυνάψωμεν τῇ δε τῇ Διατριβῇ, οὐχὶ βέβαια ὡς δεῖγμα ποιητικῆς εὐφυΐας, ἢ τεκμήριον τέχνης διηγηματικῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς μνημεῖον σπουδαῖον ἅμα δὲ καὶ δυσεύρετον, διαφέρον τά τε χρονικὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας γραμματολογίας μας.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

Ἕπεται τὸ ποίημα).

(1) Hammer, T. 7. B. 41.

(2) Καραμψῖνος, T. 10. Κεφ. Γ'.

(1) Codices manuscripti Bibliothecæ Taurinensis Athenæi. Taurini, 1749, I. 433.

(2) Litteratur der älteren Reisebeschreibungen. Göttingen, 1809, I. 404.

(3) Sammlung bisher noch ungedruckter kleiner Schriften ältern zur Geschichte und kenntnis des Russischen Reichs. Berlin, 1820.

(4) Historiæ Ruthenicæ scriptores exteri sæculi XVI. T. 2.

(5) Document relatif au patriarcat Moscovite. Paris, chez Techener, 1857.

ΔΥΩ ΡΩΣΙΔΕΣ

αἰχμάλωτοι ἐν Καυκάσῳ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. 227, 228, 229 καὶ 230.)

—ooo—

Ὁ Γράμοφ ἀνεχώρησε τὴν 2 Δεκεμβρίου ἐκ τοῦ χωρίου Ἀνδρειέφσκ μετὰ τοῦ τατάρου Μωχάμεθ. Πλὴν δὲ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῶν προφορικῶν διακοινώσεων τὰς ὁποίας ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ πρίγκηψ Δαυὶδ διὰ τὸν Σιαμίλ, ἐνεχείρισε καὶ ἐνδύματα καὶ διάφορα ἄλλα πράγματα διὰ τὰς αἰχμαλώτους. Καὶ πρῶτον μὲν ἦλθον εἰς Βουρτοννάϊ, κώμην πρωτεύουσαν τῆς πλησιεστέρας ἐχθρικῆς χώρας. Ἐκεῖ ὁ ναΐπ Μουρτιζὰ Ἀλῆς ἔδειξεν αὐτοῖς ἐπιστολὴν τοῦ Σιαμίλ, περιέχουσαν ταῦτα· « Εἶδον κατ' ὄναρ ὅτι ὁ διερμηνεὺς τοῦ πρίγκηπος Ὀρβελιάνη ἔρχεται κομίζων εὐαρέστους εἰδήσεις περὶ τοῦ υἱοῦ μου. Οἱ ὀφθαλμοί μου τὸν ἀκολουθοῦσιν. » Ἔπειτα δὲ μετεφέρθησαν εἰς Δερκὲτ Ὀτάρ, ὅπου κατεσκήνου ὁ Σιαμίλ· ἀλλὰ πρὶν ἢ παρουσιασθῇ εἰς τοῦτον ὁ Γράμοφ ἔγραψεν αὐτῷ ἐρωτῶν πῶς ἔπρεπε νὰ παρουσιασθῇ. — Κατὰ τὸν ῥωσικὸν τρόπον, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος. — Ὅτε δὲ ἦλθεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ἱμάμη ἀφώπλισαν αὐτὸν οἱ φύλακες, καὶ εἰσελθὼν εὑρέθη κατέναντι τοῦ Σιαμίλ, καθημένου μεταξὺ τοῦ σουλτάνου Δανιὴλ καὶ τοῦ Κὲρ Ἐφρένδη, μουρίδου σχεδὸν τυφλοῦ, παρακολουθοῦντος πάντοτε τὸν ἀρχηγὸν τῶν ὀρέων, καὶ κοιμωμένου μάλιστα μετ' αὐτοῦ.

« Ὁ Ῥῶσος ἔκλινε τὴν κεφαλὴν καὶ ἐνεχείρισε σιωπηλῶς τῷ Σιαμὶλ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ στρατηγοῦ Ὀρβελιάνη· ἦτο δὲ ἡ ἐπιστολὴ συστατήριος, περιέχουσα καὶ συγχαρητήριους εὐχὰς διὰ τὴν δοθεῖσαν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἄδειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Τελειωθείσης δὲ τῆς μεταφράσεως, ὁ Σιαμὶλ προσεκάλεσε τὸν Γράμοφ νὰ καθήσῃ, καὶ ἠρώτησε περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ του καὶ τοῦ πρίγκηπος Τσαυτσαυατζέ.

» — Ὑγιαίνουν χάριτι θείᾳ, ἀπεκρίθη ὁ Γράμοφ, καὶ σὲ εὐχαριστοῦν διὰ τὴν περὶ τῶν αἰχμαλώτων φροντίδα σου. Ἐκτιμῶμεν τὸ καλόν, καὶ ἂν δὲν ἠμπορέσωμεν ἡμεῖς νὰ σὲ ἀνταμείψωμεν, ἰδοὺ ὁ Θεός.

» Ταῦτα ἀκούσας ὁ σουλτάνος Δανιὴλ ἐμειδίασεν ἐκλαβὼν ἀντὶ εἰρωνείας· ἀλλ' ὁ Σιαμὶλ ἄλλως πως ἔκρινε. Διέταξε τοὺς σωματοφύλακας ν' ἀποδώσωσι τὰ ὅπλα εἰς τὸν Γράμοφ, καὶ τοὺς ἐπέπληξε σφοδρότατα ὡς ἀτόπως φερθέντας πρὸς ξένον, τὸν ὁποῖον τόσον ἠγάπα. Εἶτα στραφεὶς πρὸς τοῦτον εἶπε·

» — Χαίρω ἀληθῶς διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνην. Πρῶτον σήμερον ἔρχεται ἐδῶ ἀξιωματικὸς ῥῶσος ἔχων ἀξίωμα πρέσβεως· διὸ καὶ θεωρῶ τοῦτο ὡς ἀπόδειξιν τιμῆς.

» Ἐπειδὴ δὲ ὁ Γράμοφ ἐγίνωσκε τὰ ἤθη τοῦ τόπου, ἀπεκρίθη εὐγενῶς· καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐξηκολούθησεν ἡ συνδιάλεξις ἐπί τινα ὥραν.

» — Θὰ ἔλθῃ ὁ υἱός μου; ἠρώτησεν ἐπὶ τέλους ὁ Σιαμίλ.

» — Ἂν καὶ ἔγεινε μισὸς Ῥῶσος, ἀπεκρίθη ὁ Γράμοφ, καὶ ἐκληρονόμησε τὸν ἰσχυρόν σου νοῦν, θὰ ἔλθῃ ἀναμφιβόλως. Προτιμότερον νὰ διοικῇ ἐδῶ χιλιάδας ἀνθρώπων παρὰ μίαν ἑκατοντάδα Ῥώσων.

» — Τί φρονεῖς δι' αὐτόν; ἠρώτησεν ὑπομειδιῶν ὁ Σιαμὶλ τὸν σουλτάνον Δανιήλ. —Καὶ ἐκβαλὼν τὸ ὡρολόγιόν του ἐσήμανεν αὐτό· ἡ ὥρα ἦτο ἑνδεκάτη καὶ ἡμίσεια. — Εἶναι καιρός, εἶπε, νὰ προσευχηθῶ.

» Τότε μουλλάς τις, ἐκεῖ πλησίον εὑρισκόμενος,

ἔψαλε τὴν συνήθη κλῆσιν, καὶ οὕτως ἐτελείωσεν ἡ συνεδρίασις, μεταφερθέντος τοῦ Γράμοφ εἰς ἄλλην σκηνήν. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς προσευχῆς ὁ Κὲρ ἐφφένδης ἐλθὼν πρὸς τοῦτον τὸν ἠρώτησε μετὰ πολλὰς εὐγενεῖς περιφράσεις, περὶ τῆς πολιορκίας τῆς Σεβαστουπόλεως. Ἐκεῖνος δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἐξηκολούθει μὲν πάντοτε, ὅτι ὅμως διὰ τὴν δριμύτητα τοῦ χειμῶνος ἀπέθνησκον καὶ πολλοὶ Ῥῶσοι καὶ ἐχθροὶ πολλοί.

» Τὴν δὲ πρωΐαν τῆς ἐπιούσης ὁ Σιαμὶλ ἔστειλε νὰ ἐρωτήσῃ τὰ περὶ τοῦ Γράμοφ, καὶ περὶ τὴν πέμπτην ὥραν ὀρεινοί τινες ἐκ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ ἰμάμη ἔφεραν αὐτῷ ἐπὶ ξυλίνου δίσκου πήλινον ἀγγεῖον περιέχον τσαΐον ἕως δώδεκα ποτηρίων. Ἠναγκάσθη δὲ νὰ πίῃ ὅλον αὐτό, διότι ἄλλως θὰ ἐφαίνετο ὅτι προσέβαλλε τὸν φιλοξενοῦντα. Τὴν μεσημβρίαν οἱ αὐτοὶ ὀρεινοὶ ἔφεραν γεῦμα, τὸ δὲ ἑσπέρας προσεκλήθη νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Σιαμίλ, ὅστις ἀπέτεινεν αὐτῷ μυρίας ἐρωτήσεις περὶ τῶν ῥώσων στρατηγῶν καὶ πολλῶν ἄλλων πραγμάτων· περὶ τῶν αἰχμαλώτων ὅμως οὐδὲ λέξιν ἐπρόφερε. Μετὰ πολλὰς δὲ ἡμέρας ὁ Σιαμὶλ ἀνήγγειλε πρὸς τὸν Γράμοφ ὅτι ἐσκόπει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Δαργιβέδενον, καὶ ὅτι ἐκεῖ θὰ ἐπραγματεύοντο περὶ τῆς γνωστῆς ὑποθέσεως. Καὶ ἀληθῶς ἀνεχώρησε τὴν ἐπιοῦσαν ἀπὸ πρωΐας, παρακολουθούμενος ὑπὸ διακοσίων μουριδῶν (*). Τὴν ὥραν ἐκείνην ἠκούσθησαν πυροβόλων καὶ καννονίων κρότοι ἕνεκα συμπλοκῆς, καθ' ἣν ὁ στρατηγὸς Βράγγελ κατετρόπωσε τὸ κυριώτερον σῶμα τῶν στρατευμάτων τοῦ Σιαμίλ. Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Σιαμὶλ ἀπεδείκνυε μὲν ὅτι δύσκολα ἐθεώρει τὰ καθ' ἑαυτόν, ἐτήρει ὅμως πάντοτε ἀταραξίαν ἤθους. Πρὶν δὲ προχωρήσῃ εἰς τὰ ὀρεινότερα μέρη, ἠστειεύετο μετὰ τοῦ παρακολουθοῦντος αὐτὸν Γράμοφ· καὶ εἷς τῶν ἀζιωματικῶν ἔψαλε τὸ ἱερὸν ἄσμα *Λία ἰλλία ἰλ Ἀλλάχ*, τὸ ὁποῖον ἐπανέλαβον ἐν χορῷ ὅλοι οἱ μουρίδαι. Οὕτω πως προέβησαν ἱκανῶς· ἀλλὰ τὸ πῦρ τῆς μάχης ἐγένετο τοσούτῳ ζωηρὸν ὥστε ὁ Σιαμὶλ ἐστάθη, ἐσκέφθη ἐπὶ δύο ἢ τρία λεπτὰ τῆς ὥρας, μεθ' ἃ ἐπανέλαβε τὴν πορείαν χωρὶς νὰ δείξῃ τὴν ἐλαχίστην ἀνησυχίαν, διότι πάντοτε φαίνεται ἀτάραχος. Καὶ κατὰ τὰς κρισιμωτέρας περιστάσεις ἀστειεύεται ἢ σοφίζεταί τι ψεῦδος ὅπως κρύψῃ τὴν ἐσωτερικὴν ταραχήν του.

» — Ἰσαὰκ βεη (**), εἶπε πρὸς τὸν Γράμοφ ὅπως ἑλκύσῃ ἀλλαχοῦ τὴν προσοχήν του, βλέπεις τὸ ἄλογον τοῦτο μὲ τὰ δύο δισάκκια;

» — Μάλιστα.

» — Ἰδοὺ πῶς πρέπει νὰ ἐκστρατεύῃ τις· ἐκεῖ μέσα εὑρίσκεις ὅλα μου τὰ πράγματα· καὶ ὡς τόσον εἶμαι ἰμάμης καὶ ἀρχηγὸς στρατευμάτων. Εἰς τὴν Ῥωσίαν ὅμως καὶ οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ σύρουν περισσότερα· διὰ τοῦτο αἱ στρατιωτικαὶ φάλαγγές σας εἶναι τόσον ἐκτεταμέναι, τὸ ὁποῖον, ὁμολόγησέ το, φέρει μεγάλα ἐμπόδια.

» Ὀλίγον πορρωτέρω ὁ Σιαμὶλ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν συνηντήθησαν ὑπὸ πολλῶν ὀρεινῶν οἵτινες, ὡς ἐφαίνετο, εἶχον μετασχῆ τῆς τελευταίας μάχης, τῆς ὁποίας τὸ πῦρ ἠλαττοῦτο ἀδιακόπως. Εἷς δὲ τούτων ἐνεχείρισε τῷ Σιαμὶλ τεμάχιον χάρτου ἐφ' οὗ ὁ ναΐπ Ἐσκὶ ἔγραφεν αὐτῷ ἐν συντόμῳ. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ὁ Σιαμὶλ συνεχάρη τοὺς περιεστῶτας εἰπὼν ὅτι οἱ Ῥῶσοι ἐτράπησαν.

» — Εὐχαριστήσατε ἐκ μέρους μου τὸν Ἐσκὶ ναΐπ, εἶπε μεγαλοφώνως εἰς τοὺς ὀρεινούς, καὶ ἐγχειρίσατε εἰς αὐτὸν τὸν πῖλον τοῦτον ὡς δεῖγμα τῆς εὐαρεσκείας μου.

» Καὶ ὅμως ὁ Γράμοφ, ὅστις ἤρχετο τελευταῖος, ἤκουσε τοὺς ἐλθόντας ἄλλως πως διηγουμένους τὰ τῆς μάχης. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα στραφεὶς πρὸς τὸν Ῥῶσον· — Πήγαινε, εἶπεν, Ἰσαὰκ βεη, εἰς Δαργιβέδενον· ἐγὼ θὰ ὑπάγω εἰς τὰ στρατεύματά μου. Περίμενέ με νὰ ἐπιστρέψω. Δὲν θέλω νὰ ἔλθῃς μαζῆ μου διὰ νὰ μὴ πληγωθῇς.

» Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀνεχώρησε μετὰ τῶν μουριδῶν· ὁ δὲ Γράμοφ ἐξηκολούθησε διευθυνόμενος μετὰ τῶν ὁδηγῶν του εἰς Δαργιβέδενον. »

Ὅτε δὲ ἔφθασε πλησίον εἰς τὴν πρωτεύουσαν ταύτην τοῦ Σιαμίλ, οἱ ἐκεῖ μουρίδαι ὑπεδέχθησαν αὐτὸν φιλοφρόνως καὶ μετ' ἐκπυρσοκροτήσεων. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους ἀπήντα ἦσαν γέροντες, διότι οἱ νέοι ὅλοι εἶχον ἐκστρατεύσει. Ἐδόθη δὲ αὐτῷ πλειοτέρα ἐλευθερία ἢ πρὸς τὰς πριγκήπισας ἵνα παρατηρήσῃ τὸ Δαργιβέδενον καὶ τὰ περίξ· καὶ περίεργα εἶναι ὅσα εἶδε. Τὸ χωρίον, ὡς ὅλα τὰ χωρία τῶν Τσετσέγκων, ἔχει μεγίστην ἔκτασιν, καὶ ὅλαι αἱ οἰκίαι εἶναι ξύλιναι· τῶν δὲ κατοίκων ὁ ἀριθμὸς ἀναβαίνει εἰς τετρακοσίους περίπου. Ἡ οἰκία τοῦ Σιαμὶλ κεῖται ἐν μέσῳ τοῦ χωρίου, ἐπὶ ἀπεράντου οἰκοπέδου, περικλειομένου διὰ κιγκλίδων καὶ χάνδακος· ἐνταῦθα εἶναι ἡ πρώτη αὐλή, ὅπου ὑπάρχουσιν οἰκήματα διὰ τοὺς διακοσίους μουρίδας, τοὺς σωματοφύλακας. Πορρωτέρω κεῖται μικρὸν παράπηγμα, ὅπου εἶδεν ὁ Γράμοφ ὀκτὼ καννόνια ἐλεεινά· φαίνεται δὲ ὅτι πλὴν τοῦ ἐκλεκτοῦ τούτου στρατοῦ, εὑρίσκονται εἰς Δαργιβέδενον ἔτι τετρακόσιοι τεσσαράκοντα ξένοι, καὶ μάλιστα Πολωνοί. Ὁσάκις ὁ Σιαμὶλ μεταβαίνει εἰς τὸ τζαμίον, οἱ μουρίδαι σχηματίζουσι δύο γραμμὰς ἀπὸ τῆς πύλης τῆς αὐλῆς μέχρι τῆς τοῦ ναοῦ, διὰ μέσου τῆς ὁποίας διαβαίνει ἐκεῖνος, καὶ ψάλλουσι τοὺς προρρηθέντας στίχους τοῦ Κορανίου. Ἐνῷ δὲ προσεύχεται ὁ ἰμάμης, ἵστανται ὅλοι σιωπηλοὶ καὶ ἐν κατανύξει· ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι δὲν μένει πώποτε εἰς τὸ τζαμίον πλέον ἡμισείας ὥρας. Τοσοῦτον δὲ σέβας ἔχουσι πρὸς αὐτὸν ὥστε ὁρκιζόμενοι ὀμνύουσιν εἰς τὸ ὄνομά του.

(*) Κατὰ τὰς ἐκστρατείας ὁ Σιαμὶλ συνοδεύεται πάντοτε ὑπὸ 200 λογάδων μουριδῶν, καλῶς ὡπλισμένων καὶ ἰδιαιτέραν ἐχόντων σημαίαν. Καὶ οἱ μὲν ἡμίσεις αὐτῶν προτερεύονται, ἵστανται δὲ οἱ λοιποί. Βαδίζοντες διῃρημένοι εἰς σειρὰς πέντε ψάλλουσι τὸν στίχον τοῦ Κορανίου τὸν ὁποῖον ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω· ψάλλουσι δὲ αὐτὸν ἀλληλοδιαδόχως οἱ προπορευόμενοι καὶ οἱ ἑπόμενοι. Ἐκ δεξιῶν τοῦ Σιαμὶλ ἔρχεται ὁ σουλτάνος Δανιὴλ, εἰς μόνον τὸν ὁποῖον δίδεται ἡ ἔντιμος αὕτη θέσις.

(**) Τὸν τίτλον τοῦτον ἔδιδεν ὁ Σιαμὶλ πρὸς τὸν Ἰσαὰκ Γράμοφ.

Τὴν ἐπιοῦσαν, περὶ τὴν ἕκτην ὥραν, ἦλθε καὶ ὁ Σιαμὶλ· μετὰ ὥρας δὲ δύο πέμψας ἠρώτησε τὸν ξένον περὶ τῆς ὑγείας του, καὶ τὴν δεκάτην προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸ δωμάτιόν του, ὅπου ἦσαν πολλοὶ συνηγμένοι. Ἐκάθησε δὲ ἐκ δεξιῶν μὲν ἔχων τὸν σουλτάνον Δανιὴλ, ἐξ ἀριστερῶν δὲ τὸν Κὲρ ἐφφένδην. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ Γράμοφ ἀνεγνώρισε τὸν ναΐπ Μουρτοὺλ Ἀλὴν καὶ τὸν συμπολίτην του Σὰκ Ἀεβάς, τὸν ἀρμένιον διερμηνέα. Ἵσταντο δὲ παρατεταγμένοι περὶ τὸν τοῖχον.

« Ὁ ἀπεσταλμένος ῥῶσος ἐχαιρέτισε πάντας καὶ ἐστάθη ἀκίνητος πλησίον τῆς πύλης.

» — Εἶσαι καλά; ἠρώτησεν αὐτὸν εὐμενῶς ὁ Σιαμίλ.

» — Χάριτι θείᾳ καὶ μὲ τὴν εὐχήν σου, ἀπεκρίθη εὐσεβάστως ὁ Γράμοφ.

» — Κάθησε, ἐπανέλαβεν ὁ Σιαμίλ, δακτυλοδεικτήσας θέσιν τινὰ ἐπὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ τάπητος.

» Καὶ ὁ Ῥῶσος ὑπακούσας ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ τάπητος· μετὰ μικρὸν δὲ ὁ Σιαμὶλ ἠρώτησεν αὐτὸν μειδιῶν·

» — Πῶς ἦλθες, Ἰσαὰκ βεη, τὸ Δαγεστάν;

» — Τί ἐννοεῖς, ἰμάμη;

» — Πῶς σὲ φαίνονται οἱ δρόμοι, αἱ συνήθειαι, ἡ ὑποδοχὴ τὴν ὁποίαν σ' ἔκαμαν, εἰς ἕνα λόγον ὅλα ὅσα παρετήρησες;

» — Μὲ συγχωρεῖς, ἰμάμη, νὰ ὁμιλήσω ἐλευθέρως;

» — Βέβαια· ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἦναι εἰλικρινὴς καὶ μὲ τὸν Θεὸν καὶ μὲ τοὺς ὁμοίους του.

» — Σὲ λέγω λοιπὸν ὅτι οἱ δρόμοι σας εἶναι πολλὰ κακοὶ καὶ καταλασπωμένοι. Αἱ μεταβάσεις γίνονται μὲ κόπον ἕνεκα τῶν δασῶν, τῶν στενῶν καὶ τῶν ποταμῶν. Μόλις ἐπεριπάτουν δέκα βέρστια τὴν ἡμέραν καὶ ἀπέκαμνα. Ὅσον ὅμως διὰ τὴν ὑποδοχὴν τὴν ὁποίαν μ' ἔκαμαν εἶμαι πολλὰ εὐχαριστημένος.

» — Ναί, φίλε μου, τοῦτο ἐπεθύμουν ν' ἀκούσω. Μάθε ὅτι ὁ ὀνατὸς ἡγεμών, ὁ ὁποῖος δὲν θέλει νὰ ὑποταχθῇ εἰς τρεῖς μεγάλους βασιλεῖς, δὲν ἠμπορεῖ νὰ μὲ βλάψῃ, ἂν καὶ στέλλει ἀδιακόπως στρατεύματα ἐναντίον μου. Δὲν πρέπει, τὸ ἠξεύρω, νὰ συγκρίνωμαι μὲ μεγάλους μονάρχας· εἶμαι ἁπλοῦς Σιαμίλ, τάρταρος· ἀλλὰ αἱ λάσπαι, τὰ δάση καὶ τὰ στενά μου μὲ ἀναδεικνύουν ἰσχυρότερον πολλῶν μοναρχῶν. Ἐὰν ἐδυνάμην θὰ ἔχριζα μὲ ἄγιον μύρον ὅλα τὰ δένδρα τῶν δασῶν μου, καὶ θ' ἀνεκάτωνα εὔοσμον μέλι εἰς τὰς λάσπας τῶν δρόμων μου, τόσον τὰ ἀγαπῶ· αὐτὰ τὰ δένδρα καὶ αὐτοὶ οἱ δρόμοι εἶναι ἡ δύναμίς μου.

» Μετὰ τὴν ἀπόκρισιν ταύτην ὁ Σιαμὶλ ἐστράφη μειδιῶν πρὸς τοὺς περιεστῶτας, καὶ ὅλοι ὑπεμειδίασαν συγχρόνως· ἀλλ' ἐκεῖνος μεταβαλὼν ἦθος, ἀπέτεινε καὶ πάλιν τὸν λόγον πρὸς τὸν ῥῶσον εἰπών·

» Ἰσαὰκ βεη, οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι ἀρχίζουν πάντοτε τὴν ὁμιλίαν ἀπὸ ἀστειότητας, καὶ ἔπειτα ἔρχονται εἰς τὰ σπουδαιότερα· αὐτὸ κάμνομεν καὶ ἡμεῖς. Τώρα ἂς ὁμιλήσωμεν διὰ τὴν ὑπόθεσίν μας.

» — Πρόσταξε, ἰμάμη, εἶπεν ὁ Γράμοφ καὶ θὰ σὲ ἀποκριθῶ.

» — Μήπως οἱ πρίγκηπες Ὀρβελιάνης καὶ Τσαυτσαυατζὲ μὲ περιγελοῦν; ἠρώτησεν ὁ Σιαμὶλ μὲ τόνον ὅλως διάφορον τοῦ πρώτου.

« Ὁ Ῥῶσος ἔμεινεν ἐκστατικός, ἐνῷ τὸ ἦθος ὅλων ἐδείκνυε μεγίστην προσοχήν· ὁ δὲ Σιαμὶλ ἐξηκολούθησεν·

» — Εἶχα ζητήσει ἐν πρώτοις εἰς ἐξαγορὰν τῶν οἰκογενειῶν των πέντε ἑκατομμύρια ρουβλίων (ΩΩ ἑκατομ. δρ.) Μετὰ ταῦτα ὅμως λυπηθεὶς ἐζήτησα ἓν μόνον ἑκατομμύριον, ἑκατὸν πενῆντα ὀρεινοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὸν υἱόν μου· ἀλλ' ἕως τώρα μὲ τρέφουν μ' ἐλπίδας· ἀπορῶ πόσας ἐπιστολὰς γράφουν· καὶ ὅμως ἦτον προτιμότερον νὰ δώσουν τέλος εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Πρὸ πάντων εἶμαι πειραγμένος μὲ τὸν πρίγκηπα Ὀρβελιάνην, καὶ ἂν τὸν πιάσω . . . . Ἀλλὰ τὸ ἴδιον θὰ ἔκαμνε καὶ αὐτὸς μὲ ἐμέ, διότι εἴμεθα ἐχθροί.

» Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς, τοὺς ὁποίους ἔχει συνήθως κλειστούς, καὶ τὸ βλέμμα του ἐγένετο ἀπειλητικόν. Μετὰ βραχεῖαν δὲ σιωπὴν ὁ Γράμοφ ἠρώτησεν εὐσεβάστως·—Ἰμάμη, μὲ συγχωρεῖς νὰ ὁμιλήσω;

» — Λέγε, εἰπέ με ὅ,τι σὲ παρήγγειλαν νὰ μὲ εἰπῇς.

» — Ἀδιάφορον εἶναι εἰς τοὺς πρίγκηπας ἐὰν ζητῇς ἓν ἢ πέντε ἑκατομμύρια· μόνον οἱ βασιλεῖς ἔχουν τόσας ποσότητας. Μὲ παρήγγειλαν λοιπὸν νὰ σὲ ἐπαναλάβω τὴν πρώτην προσφοράν, δηλαδὴ σαράντα χιλιάδας ρούβλια ἀργυρὰ (ὑπὲρ τὰς 176 χιλ. δρ.) Μόνος ὁ Θεὸς ἠξεύρει πόσον κόπον ἐδοκιμάσαμεν ἕως νὰ κατορθώσωμεν αὐτὴν τὴν ποσότητα.

» Εἶπε καὶ ἐσιώπησεν ὁ Γράμοφ· ἐσιώπα δὲ καὶ ὁ Σιαμίλ.

Μετὰ μικρὸν δὲ ἐπανέλαβεν ἐκεῖνος· — Ἰδοὺ ὁ σουλτάνος Δανιὴλ, ὁ ὁποῖος γνωρίζει καλὰ τὴν κατάστασιν τῶν πριγκήπων τῆς Γεωργίας. Ἐρώτησέ τον· εὑρίσκεται κανεὶς τοῦ ὁποίου τὰ κτήματα νὰ ἀξίζουν ἓν ἑκατομμύριον;

» Ὁ Δανιὴλ ἐπεκύρωσε τοῦτο προσθέσας μάλιστα· — Ἀπορῶ πῶς ἠμπόρεσαν νὰ εὕρουν τόσα χρήματα.

» Ἀνεμίχθησαν δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ναΐπιδες εἰς τὴν ὁμιλίαν, καὶ ἐξέφρασαν δισταγμοὺς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ Ῥώσου.

» — Ἰσαὰκ βεη, εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν, ὅ,τι εἶπες εἶναι ψεῦμα. Τί εἶναι ἓν ἑκατομμύριον δι' αὐτούς; Τίποτε. Ἐὰν τὸ ἀπῄτει ὁ ἰμάμης μας θὰ τὸν ἔδιδαν καὶ ἕνα ἀραμπὰ (ἅμαξαν) γεμάτον φλωρία.

» — Ζητήσατε καὶ δύο, ἀπεκρίθη ὁ Γράμοφ ἐντόνως. Τί θὰ τοὺς κάμετε; Σᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ τοὺς περάσετε ἀπὸ τὰ βουνά σας. Βλέπω ὅτι δὲν ἐννοεῖτε τί ὀνομάζεται ἑκατομμύριον. Ἐὰν σᾶς ἔδιδαν νὰ μετρήσετε τόσα κουκκία ὅσας μονάδας περιέχει ἓν ἑκατομμύριον ἀργυρῶν ρουβλίων, καὶ εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ σᾶς ἄριναν νηστικούς, θὰ ἀπε-

θνήσκετε ὅλοι ἀπὸ τὴν πεῖναν πρὶν τελειώσετε τὸ μέτρημα.

» Ἡ μεταφορὰ αὕτη ἐφάνη προξενήσασα ἐντύπωσίν τινα εἰς τοὺς ναΐπιδας, οἵτινες τῳόντι δὲν ἐνόουν τί ἐζήτουν· ὁ δὲ Γράμοφ συνεχάρη ἑαυτὸν διὰ τὴν εὐγλωττίαν του. Παρατηρήσας ὅμως ὅτι ὁ συμπολίτης αὐτοῦ Σὰκ Ἀβὰς ἡτοιμάζετο νὰ ὁμιλήσῃ καὶ νὰ ἀνατρέψῃ ὅ,τι ἐκεῖνος προητοίμασεν, ἐστράφη πρὸς τὸν Σιαμὶλ καὶ εἶπεν·

» — Ἰμάμη, κάμε με μίαν χάριν.

» — Ποίαν ; ἠρώτησε στεγνῶς ὁ Σιαμίλ.

» — Νὰ προστάξῃς νὰ σιωπήσουν· διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁμιλήσω.

Ο Σιαμίλ.

» — Δὲν σὲ διακόπτουν πλέον, ἀπεκρίθη ὁ Σιαμὶλ περιφέρων βλέμμα ἐξουσίας περὶ αὐτόν· ἀλλὰ πῶς θὰ τελειώσωμεν ;

» — Οἱ πρίγκηπες δὲν ἠμποροῦν βεβαίως νὰ σὲ δώσουν περισσότερα τῶν σαράντα χιλιάδων ῥουβλίων· πλὴν τούτων θὰ λάβῃς καὶ τὸν υἱόν σου καὶ ὅλους τοὺς ὀρεινοὺς αἰχμαλώτους ὅσους συνάξωμεν. Ἐὰν δὲ ὁ υἱός σου δὲν θελήσῃ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ ἔλθῃ, στεῖλε ἀνθρώπους τῆς ἐμπιστοσύνης σου διὰ νὰ τὸν καταπείσουν.

» — Φίλτατε Ἰσαὰκ βεη, εἶπεν ὁ Σιαμίλ, περισσότερον φροντίζω διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ μου παρὰ διὰ τὸν υἱόν μου. Δεκαὲξ χρόνοι ἐπέρασαν ἀφοῦ ἐχωρίσθην ἀπὸ αὐτόν, καὶ τὸν ἐλησμόνησα. Ὄχι, δότε με ἓν ἑκατομμύριον. Ὁ πρίγκηψ Τσαυτσαυατζὲ ἔχασε τὴν οἰκογένειάν του ὑπερασπιζόμενος γενναίως τὸν τόπον του. Ὁ αὐτοκράτωρ χρεωστεῖ λοιπὸν νὰ τὸν ἀνταμείψῃ, καὶ τὴν ἀμοιβὴν αὐτὴν ἀς τὴν ζητήσῃ ὁ πρίγκηψ.

» — Ἰμάμη, κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ ζητήσῃ τι ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα. Μόνος εὐδόκησε νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν εἰς τὸν υἱόν σου· ὁ πρίγκηψ δὲν ἐτόλμα νὰ τὸν παρακαλέσῃ. Ὅσον δὲ διὰ τὴν γενναιότητα τὴν ὁποίαν ἔδειξε, καὶ πολλοὶ ἄλλοι δεικνύουν τοιαύτην· ὥστε ἐὰν ἔπρεπε νὰ ἀνταμείβῃ ὅλους δίδων ἀπὸ ἓν ἑκατομμύριον . . . .

» — Καλά· ὁμιλοῦμεν πάλιν· τώρα πρέπει νὰ ὑπάγω νὰ προσευχηθῶ.

» — Ἰμάμη, ἐπιθυμῶ νὰ σὲ ὁμιλήσω καταμόνας.

» — Καλά, καλά . . Πήγαινε εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. »

Ὁ Ῥῶσος ὑπήκουσεν· ἔμεινε δὲ μόνος εἰς τὸ δωμάτιόν του μέχρι τῆς ἑσπέρας. Τὰ γεύματά του ἦσαν ἀξιόλογα, ἔδωκαν δὲ καὶ ἄλας πρὸς αὐτόν, τὸ ὁποῖον παρὰ τοῖς Τσετσέγκοις σημαίνει ἐξαίρετον ὑπόληψιν. Ἔφεραν πρὸς τούτοις πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς μικροὺς πρίγκηπας Τσαυτσαυατζὲ καὶ Ὀρβελιάνη· τὴν δὲ πρὸς τὰς αἰχμαλώτους ἐπιστολὴν εἶχεν ἐγχειρίσει τὴν προτεραίαν πρὸς τὸν Σιαμίλ. Τὸ ἑσπέρας ὁ Σὰκ Ἀβὰς καὶ πολλοὶ τῶν ὀρεινῶν τῷ

παρασταθέντων εἰς τὴν πρωϊνὴν συνδιάλεξιν ἦλθον πρὸς αὐτόν· οὗτος δὲ συνομιλήσας ἀρμενιστὶ μετὰ τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ προσέφερεν αὐτῷ ὡρολόγιον, δύο τεμάχια χρυσοῦ καὶ τσαΐον· ὁ δὲ πιστὸς τοῦ Σιαμὶλ ὑπεσχέθη νὰ τὸν συνδράμῃ. Ὅλοι οἱ κατώτεροι ὁπαδοὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ὀρεινῶν εἶναι εἰς ἄκρον ἐρασταὶ τῶν δώρων. Τὴν ἐπιοῦσαν δὲν προσεκάλεσεν ὁ Σιαμὶλ τὸν Ῥῶσον, τὴν μετ' αὐτὴν ὅμως συνδιελέχθησαν ἐκ νέου· παρευρίσκοντο δὲ καὶ ἄλλοι εἰς τὴν αἴθουσαν.

« — Κάθησε, Ἰσαὰκ βεη, εἶπεν ὁ Σιαμὶλ κατὰ τὴν τάξιν.

» — Δός με τὴν ἄδειαν νὰ σταθῶ ὄρθιος, διότι πονοῦν τὰ γόνατά μου.

» — Ὅπως θέλεις· εἶσαι καλά;

» — Χάρις τῷ Θεῷ.

» — Ὁ Θεὸς νὰ σὲ διαφυλάττῃ! Δὲν θέλεις νὰ χαροποιήσῃς τὰς πριγκήπισας ;

» — Τοῦτο εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν σου.

» — Ἡμεῖς τὰς καλομεταχειριζόμεθα· τὰς φυλάττομεν τόσον καλά, ὥστε οὔτε πουλὶ δὲν ἔρχεται νὰ τὰς ἐνοχλήσῃ· τὸ κάμω ὅμως μόνον δι' αὐτάς, καὶ πρέπει οἱ πρίγκηπες νὰ μὲ γνωρίζουν χάριν. Μὲ δίδουν ὀλίγα χρήματα· καὶ ὑποθέτω ὅτι μακρύνουν τὸ πρᾶγμα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐξουσιάσουν τὸ Δαργιβέδενον καὶ νὰ τὰς ἐλευθερώσουν.

» — Ἰμάμη, εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποκριθῶ εἰς αὐτὰ ἔμπροσθεν ἄλλων.

» — Καλά, ἀργότερα, εἶπεν ἐκεῖνος, μὴ ἔχων σκοπὸν νὰ δεχθῇ ὅ,τι ἐζήτει ὁ Ῥῶσος. »

Τὸ ἑσπέρας τῆς ἐπιούσης ἀπεφάσισε τέλος πάντων νὰ δεχθῇ κατ' ἰδίαν τὸν Ῥῶσον· ἀλλ' εἰ καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐπεθύμει τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην συνέντευξιν, ἐφοβεῖτο ὅμως μὴ ἔλθωσιν αἴφνης οἱ περὶ αὐτὸν καὶ τὸν καταλάβωσιν ἐπ' αὐτοφώρῳ.

« — Καὶ ἂν εἶχαν οἱ πρίγκηπες, εἶπεν ὁ Γράμοφ πρὸς τὸν Σιαμίλ, τὸ ἑκατομμύριον, δὲν θὰ σὲ τὸ ἔδιδαν.

» — Διὰ τί ;

» — Διότι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν θὰ τοὺς ἐσυγχώρει νὰ σὲ δώσουν πόρους τόσῳ σημαντικοὺς ὥστε νὰ ἐξακολουθήσῃς τὸν πόλεμον. Πλὴν τούτου εἶναι ὑπερήφανοι, καὶ ὅ,τι εἶπαν μίαν φορὰν δὲν τὸ ἀναιροῦν. Τέλος πάντων, συγχώρησέ με νὰ σὲ τὸ εἰπῶ, ἔπρεπε νὰ εὐχαριστηθῇς διὰ τὴν δόξαν τὴν ὁποίαν θ' ἀποκτήσῃς ἀναγκάζων τοὺς Ῥώσους νὰ σὲ δώσουν τὸν υἱόν τὸν ὁποῖον σ' ἐπῆραν μὲ τὰ ὅπλα εἰς χεῖρας. Θὰ διασαλπισθῇ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, καὶ θὰ γράψουν εἰς τὰς ἐφημερίδας ὅτι ἐνίκησες τοὺς Ῥώσους.

» — Ὀρθὸν αὐτό· ἀλλὰ καὶ τὰ χρήματα εἶναι καλά, ἀπεκρίθη μειδιῶν ὁ Σιαμίλ.

» — Πίστευσέ με, ἰμάμη, ὅτι ἂν καὶ θέλω νὰ φανῶ χρήσιμος εἰς τοὺς πρίγκηπας, δὲν ἐπιθυμῶ ὅμως νὰ δυσαρεστήσω καὶ σέ. Τίς ἠξεύρει ; Ἐνδέχεται νὰ πέσω μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἐξουσίαν σου . .

» — Καλά, ἐπανέλαβε μετὰ μικρὸν ὁ Σιαμίλ. Θὰ προσπαθήσω νὰ τελειώσω ἐντὸς τῆς αὔριον μὲ τὸν λαόν· διότι, ὡς ἠξεύρεις, τίποτε δὲν ἠμπορῶ ν' ἀποφασίσω χωρὶς τὴν συγκατάθεσίν του. Καὶ μεθαύριον ἀναχωρεῖς μὲ τὴν ὁριστικήν μου ἀπόκρισιν. »

Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Ῥῶσος· ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν, προσεκλήθη καὶ αὖθις παρὰ τῷ Σιαμίλ, ὅστις ἐκάθητο ἐν μέσῳ τῶν ὀρεινῶν αὐτοῦ. Ἅμα δὲ ἰδὼν τὸν Γράμοφ ἐστράφη πρὸς αὐτὸν καὶ εἶπεν·

« — Ἰσαὰκ βεη, πρέπει νὰ σὲ συγχαρῶ. Ἰδοὺ ὁ γραμματεύς μου. — Καὶ ἔδειξέ τινα καθήμενον ἐνώπιον τετραδίου. — Θὰ γράψω εἰς τὸν πρίγκηπα Ὀρβελιάνην· τὰ χρήματα εἶναι ὡς ὁ χόρτος ὁ ὁποῖος ξηραίνεται· δὲν λατρεύομεν τὰ χρήματα ἀλλὰ τὸν Θεόν.

» Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ περιεστῶτες ἐφάνησαν σύννοες καὶ προσεκτικοί· ὁ δὲ Σιαμὶλ ἐξηκολούθησε λέγων· — Δὲν θὰ γράψω πολλά· δὲν θὰ σᾶς μιμηθῶ κατὰ τοῦτο· ἀλλὰ νὰ ἀναγγείλῃς ἐκ μέρους μου εἰς τὸν πρίγκηπα ὅ,τι τὸν γράφω ἐδῶ· ὁ Θεὸς εἶναι πολυέλεος· νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ υἱός μου καὶ ἀποδίδω τὰς πριγκήπισας.

» Ὁ Ῥῶσος ἀπεχώρησεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον προσεκλήθη καὶ πάλιν ἵνα λάβῃ τὴν ἐπιστολήν. Παραδοὺς δὲ αὐτῷ ὁ Σιαμὶλ καὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πρίγκηπα Τσαυτζαυατζέ, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγνώσει, τὸν παρήγγειλε νὰ θέσῃ ἐπὶ παρουσίᾳ του ἀμφοτέρας ἐντὸς φακέλλου, τὸν ὁποῖον ἐσφράγισε μόνος, τὸν παρεκάλεσε νὰ ὑπάγῃ εἰς συνάντησιν τοῦ υἱοῦ του Τζεμὰλ Ἐδδίν, καὶ ἐπὶ τέλους εἶπε·

» — Φρόντισε μὴ τριγυρισθῇ ὁ υἱός μου ἀπὸ ἀνθρώπους κακοβούλους, οἱ ὁποῖοι θὰ τὸν συμβουλεύουν νὰ μὴν ἔλθῃ. Κάμε με αὐτὴν τὴν χάριν. Ἔσο εἰλικρινὴς εἰς ὅλας σου τὰς πράξεις, καὶ θὰ σὲ ἀνταμείψω· ὑγίαινε. »

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ τελευταῖα λόγια τὰ ὁποῖα ἀπέτεινεν ὁ Σιαμὶλ πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον· μίαν δὲ ὥραν μετὰ ταῦτα, ἀνεχώρησεν οὗτος συνοδευόμενος, ὅπως καὶ ὅτε ἔρθασεν, ὑπὸ κρότων πυροβόλων, καὶ διευθύνθη εἰς Κασὰφ Γιούρτ, ὅπου ἔμελλε νὰ συναντήσῃ τοὺς πρίγκηπας, ἀναμένοντας ἀνυπομόνως τὴν ἐπάνοδόν του.

Αἱ δὲ πριγκήπισαι ἂν καὶ ἐγίνωσκον τὴν ἔλευσιν τοῦ Γράμοφ, ἠγνόουν ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τῶν συνδιαλέξεων· ὑπώπτευον μόνον ὅτι ὁ Σιαμὶλ ἦτο ἀνήσυχος διὰ τὰ διατρέχοντα· ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐπανῆλθε διὰ νυκτός, ἄνευ πομπῆς, συνοδευόμενος ὑπὸ μόνου τοῦ Σελίμ, ἀπεδείκνυεν ὅτι ἐνικήθη κατὰ τὴν μάχην. Τὰς ὑποψίας δὲ ταύτας ἐπεκύρου τὸ τεθλιμμένον ἦθος τῶν γυναικῶν ὅλων τοῦ σεραγίου. Μία μάλιστα ἐξ αὐτῶν εἶπε κρυφίως πρὸς τὰς αἰχμαλώτους ὅτι παρ' ὀλίγον συνελαμβάνετο καὶ αὐτὸς ὁ Σιαμίλ, καὶ ὅτι φεύγων διὰ νυκτὸς μετὰ τοῦ Σελὶμ εἶπεν αὐτῷ· — Πρὸ πολλοῦ μὲ φαίνεται ὅτι ζητεῖς εὐκαιρίαν νὰ αὐτομολήσῃς εἰς τοὺς Ῥώσους· ἰδού, πήγαινε. — Ὀλίγον μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἔφεραν τραυματίαν καὶ ἀπέθεσαν αὐτὸν εἰς τὸ δω-

μάτιον τῶν ξένων· ὅλαι αὐταὶ αἱ εἰδήσεις ἐπεβεβαίουν τὰς ὑποψίας τῶν αἰχμαλώτων.

Ἡ θέσις ὅμως τούτων ἦτο πάντοτε ἡ αὐτή, καὶ ὁ χειμὼν ἐπηύξανε τὰ παθήματα καὶ τὰς στερήσεις των· ἤρχισαν δὲ καὶ νὰ φοβῶνται μὴ παραταθῇ ἐπὶ πολλοὺς ἔτι μῆνας ἡ αἰχμαλωσία των. Μόνην διασκέδασιν εἶχον ἀφ' ὅτου ἔφθασαν εἰς τὸ σεράγιον, τὸ νὰ ἀκούωσι τὰ μυστικὰ τῶν γυναικῶν τοῦ Σιαμὶλ καὶ νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς ἔριδας τῆς φιλαυτίας των. Τέλος πάντων διεδόθη μεγίστη εἴδησις καθ' ὅλον τὸ Δαργιβέδενον· ὁ υἱὸς τοῦ Σιαμὶλ ἔφθασε τὴν 13 Φεβρουαρίου εἰς Σταυρούπολιν, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀνεχώρησεν εἰς Κασὰφ Γιοὺρτ μετὰ τοῦ Γράμορ, ὅστις τὸν εἶχε παρουσιάσει εἰς τὸν πρίγκηπα Τσαυτσαυατζέ (*). Ὁ πρίγκηψ ἔστειλεν ἄνθρωπον ἐπίτηδες εἰς τὸν Σιαμὶλ ἵνα προσκαλέσῃ αὐτὸν νὰ πέμψῃ τινὰς ἱκανοὺς νὰ ἐξελέγξωσι τὴν ταυτότητα τοῦ υἱοῦ του. Ἐστάλη δὲ γέρων τις μουρίδης Ἰουνοὺς τὸ ὄνομα, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις παρέδωκεν ἄλλοτε τὸν νέον πρὸς τοὺς Ῥώσους, ὁ ἐπιστάτης Κάτζιος καὶ ὁ ἀρμένιος διερμηνεύς. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἀνεχώρησαν αὐθημερόν.

Ἐνῷ δὲ μετέβαινον σπεύδοντες εἰς Κασὰφ Γιούρτ, οἱ ἐν τῷ χωρίῳ διεπραγματεύοντο τὰ περὶ τῶν λύτρων τῶν κατωτέρων αἰχμαλώτων. Ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης οἱ αἰχμάλωτοι ὑπεβλήθησαν εἰς δεινοτέρας δοκιμασίας καὶ ἐρυλάσσοντο μετὰ πλείστης αὐστηρότητος, διότι οἱ ὀρεινοὶ ἤλπιζον ὅτι τὰ παράπονα τῶν πασχόντων ἤθελον παρακινήσει τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν νὰ αὐξήσωσι τὰ λύτρα. Αἱ πριγκήπισαι ἤκουον συχνότερον ἢ ἄλλοτε τὸ ἱερὸν ᾆσμα τῶν ὀρεινῶν· εἶπον δὲ πρὸς αὐτὰς ὅτι ὁ Σιαμὶλ ἔφερεν εὐσεβῆ τινα ἀσκητήν. Κατά τινας δὲ ἡμέρας οἱ πέριξ ὀρεινοὶ συνερχόμενοι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αὐλὴν ἤκουον τὸν ἀσκητὴν ἱεροκηρύττοντα κατὰ τοῦ πλούτου, καὶ ἐξιστοροῦντα τὰς αὐστηρὰς ἀρχὰς τῶν μουριδῶν· τὸ λοιπὸν δὲ τοῦ χρόνου κατεγίνετο εἰς προσευχάς, τῶν ὁποίων ἐπίσης μετεῖχε καὶ ὁ Σιαμὶλ μετὰ τῶν οἰκείων του. Τότε ἔρθανον εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν πριγκηπισῶν τὰ ᾄσματα. Ὅτε δὲ ὁ ἀσκητὴς ἔδιδε τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως, ὅλοι οἱ περιεστῶτες ἐπανελάμβανον τὴν ψαλμῳδίαν, καὶ παρεδίδοντο εἰς ἔκστασιν. Τὰ αἴτια τῆς κωμῳδίας ταύτης ἐνόησαν μετὰ ταῦτα αἱ πριγκήπισαι.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

(*) Ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ Σιαμὶλ εἶναι νέος εὐειδής, εὔκαμπτος καὶ ὑψηλός· εἶχε δὲ τότε εἰκοσιδύο περίπου ἐτῶν ἡλικίαν. Καὶ τὸ μὲν ἦθός του ἐμφαίνει ἀγαθότητα, τὸ δὲ βλέμμα νοῦν καὶ ἐνεργητικότητα. Ὁμοιάζει δὲ πολὺ τὸν ἀδελφόν του Χατζὴ Μεχμέτ, νεώτερον ὢν ἔτος. Ἀγαπᾷ ἐξάκρον τὴν μελέτην, καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸν Καύκασον ἔφερεν ἄπειρα βιβλία, σχέδια, κτλ. Εἰ καὶ μουσουλμάνος, εἶχεν ὅμως λησμονήσει ἐξ ὁλοκλήρου τὴν γλῶσσαν τῆς πατρίδος του, καὶ ἠγάπα εἰλικρινῶς τὴν Ῥωσίαν.

ΤΑ ΟΛΥΜΠΙΑ.

—ooo—

Πρώτη ἐντύπωσις.

—

Ὁποῖα τὰ Ὀλύμπια καὶ τίς ὁ ἀγωνοθέτης ἔμαθον οἱ ἀναγνῶσται τῆς *Πανδώρας* ἀπ' αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος ἔτους, ὅτε ἐγράψαμεν ὀλίγα περὶ αὐτῶν ἐν τῷ 204 φυλλαδίῳ. Πρὶν ἢ οἰκοδομηθῇ δαπάνῃ τοῦ Κ. Ε. Ζάππα κτίριον εὐρύχωρον καὶ διαρκές, ἀνηγέρθη ἄλλο πρόσκαιρον, ἐν ᾧ ἀπετέθησαν τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας, καὶ ὅπου ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τὴν 18 τοῦ παρελθόντος Ὀκτωβρίου, παρόντων τῶν Μεγαλειοτάτων βασιλέων, τῶν δημοσίων καὶ δημοτικῶν Ἀρχῶν, καὶ ἄλλων ἡμεδαπῶν καὶ ξένων ἐγκρίτων.

Τὴν ἐπιοῦσαν τῶν ἐγκαινίων ἐπεσκέφθημεν καὶ ἡμεῖς τὸ *Παλάτιον τῆς ἐκθέσεως*, μὴ φέροντες μεθ' ἡμῶν μήτε μεμψιμοιρίαν μήτ' ἄκρατον θαυμασμόν. Καὶ διετρίψαμεν μὲν ἐν αὐτῷ ὑπὲρ τὰς δύο ὥρας παρατηροῦντες τὰ ἔργα τῆς φιλοπονίας τῶν ὁμογενῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ λιτὰ ὄντα τὰ πρωτόλεια ταῦτα, δεικνύουσιν ὅμως ἐπιμέλειαν, φιλοκαλίαν, εὐφυΐαν, τάσιν πρὸς τὴν πρόοδον, ἐνίοτε δὲ καὶ πρόοδον ἀληθῆ, αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ ὁμιλήσωμεν λεπτομερῶς περὶ αὐτῶν μετὰ δευτέραν καὶ τρίτην ἐπίσκεψιν. Διὰ τοῦτο ἀναγγέλλομεν μόνον σήμερον τὴν ἔναρξιν, καὶ σκιαγραφοῦμεν τὴν πρώτην ἡμῶν ἐντύπωσιν.

Τὸ προσωρινὸν οἰκοδόμημα, ἔργον τοῦ ἀρχιτέκτονος Βουλανζέ, ἔχει ἐσωτερικῶς, πλὴν τῶν δύο περιστύλων πτερύγων, αἵτινες προσηρτήθησαν, ὡς ὑποθέτομεν, μετὰ ταῦτα ἑκατέρωθεν τῆς μεγάλης εἰσόδου χάριν πλείονος ὡραϊσμοῦ τῆς τελετῆς, καὶ κομψότητα καὶ χάριν καὶ συμμετρίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἐξ ἀνάγκης μέτριον τὴν ἔκτασιν· ἀλλ' εἰσερχόμενος εἰς αὐτὸ αἰσθάνεσαι κατὰ πρῶτον πλατυνομένην τὴν καρδίαν καὶ ἀνυψούμενον τὸν νοῦν σου, ὡς ὅτε ἐπισκέπτεσαι μεγαλοπρεπὲς κτίριον. Τὸ μικρογραφικὸν τοῦτο *Παλάτιον*, οὗτινος θέλομεν δημοσιεύσει τὸ σχέδιον, διαιρεῖται εἰς τρεῖς ὑποστάσεις· ἔχει δὲ καὶ πρόδομον, καὶ ἀπέναντι τούτου, πρὸς τὸ βάθος, στοὰν ἴσην, ὡς νομίζομεν, πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ προδόμου. Αἱ τρεῖς αὐτοῦ κατατομαὶ χωρίζονται διὰ κιόνων, ἐν μέσῳ δὲ τῆς κυριωτέρας ὑποστάσεως ἀναβρύει πιδαξ, ὅθεν ἀνυψούμενον τὸ ὕδωρ μέχρι σχεδὸν τῆς ὀροφῆς, καταπίπτει ἐπὶ λεκάνης μαρμαρίνης, καὶ μεταβαλλόμενον εἰς σταγόνας ῥαντίζει τὰ πέριξ φυτά. Τὸ φῶς εἰσέρχεται ἀπὸ τῆς ὑαλίνης στέγης καὶ τῶν περὶ αὐτὴν θυρίδων ἄφθονον, ὥστε οὐδὲ τὰ λεπτότερα ἀντικείμενα δυσκολεύεται νὰ διακρίνῃ ὁ ὀφθαλμός.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκτεθειμένων ἡ διάταξις ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἐπιμεληταὶ δὲν ἐστεροῦντο φιλοκαλίας. Εἰς ἡμᾶς μάλιστα ἐφάνη ἱκανῶς εὔστοχος καὶ ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ οἰκοδόμημα, ὥστε δὲν ἐδιστάσαμεν

νὰ συγκρίνωμεν αὐτὴν πρὸς μικρὸν ἀλλ' ἀργυροφεγγῆ γαλαξίαν, ποικίλλοντα αἴθριον καὶ γαλανὸν οὐρανόν.

Ἀγαθῇ τύχῃ! εὐτελὴς ἀλλ' εὐτυχὴς ἡ ἀρχή· διὸ ἐλπίζομεν πολὺ βελτίονα τὰ μετὰ ταῦτα. Ἀλλ' ἡ βελτίωσις, σημειωτέον τοῦτο καλῶς, κρέμαται κατὰ πολὺ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν Ἑλλανοδικῶν, αἵτινες πρέπει νὰ γίνωσι μετὰ πλείστης ὅσης εὐθύτητος, ἀπροσωποληψίας καὶ δικαιοσύνης.

Τῆς βελτιώσεως δὲ ταύτης παρίσταται μηνυτὴς ἐντὸς τοῦ *Παλατιου*,

. . . . . *ὠκυπέτης ἴρηξ, ταυσίπτερος ὄρνις,*

ὅστις, ἀνεγειρομένης τῆς οἰκοδομῆς, κατέπεσεν ἐπ' αὐτῆς. Οἱ ἐπιμεληταὶ ἐκλαβόντες τοῦτο ὡς οἰωνὸν ἀγαθόν, συνέλαβον τὸν ἱέρακα, καὶ θέσαντες κατὰ τὴν δεξιὰν πτέρυγα ἐπὶ τόπου ὑψηλοῦ, τρέφουσιν αὐτὸν ὡς ἐν πρυτανείῳ. Περιερχόμενος βήματι βραδεῖ ἐπὶ πλατείας σανίδος καὶ ῥίπτων μετά τινος μεγαλοπρεπείας ἀπὸ τῆς περιωπῆς αὐτοῦ τὸ βλέμμα ἐπὶ τοὺς θεατάς, καθίσταται καὶ αὐτὸς ἓν ἐκ τῶν ὁπωσοῦν περιέργων ἀντικειμένων τῆς ἐκθέσεως.

ΔΙΦΟΡΑ.

ΜΑΤΣΙΝΗΣ. Τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον κυκλοφορεῖ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας περὶ τοῦ Ἰταλοῦ Ματσίνη. Ὁσάκις οὗτος μεταβαίνῃ κρυρίως εἰς Ἰταλίαν διέρχεται δια τῆς τοπαρχίας Τικίνο τῆς Ἑλβετίας. Οἱ Ἑλβετοὶ μὴ ἀρεσκόμενοι εἰς τοῦτο, ἀπεφάσισαν νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτόν, καὶ ἔδωκαν εἰς ὅλους τοὺς σταθμάρχας περιγραφὴν τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ Ἰταλοῦ στρατιώτου, προσθέντες καὶ τὴν παρατήρησιν ὅτι φέρει συνήθως μεθ' ἑαυτοῦ δύο διαβατήρια. Ὁ Ματσίνης μετημφιεσμένος ἐντελῶς παρουσιάσθη εἰς ἕνα τῶν σταθμῶν· ὁ δὲ σκοπὸς παραβαλὼν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ξένου μὲ τὴν περιγραφὴν συνέλαβεν ἀμέσως ὑπονοίας, καὶ ἐξετάσας τὸ διαβατήριον εἶπεν αὐτῷ·

— Τὸ μὲν διαβατήριόν σας, Κύριε, εἶναι ἐν τάξει, ἀλλὰ ποῦ εἶναι τὸ δεύτερον;

— Τὸ δεύτερον; ἀπεκρίθη ὁ Ματσίνης· τί ἐννοεῖς ἓν μόνον διαβατήριον ἔχω.

— Ἂν δὲν ἔχετε ἄλλο διαβατήριον, Κύριε, ἐπανέλαβεν ὁ σκοπός, περάσετε ἐλευθέρως, διότι δὲν εἶσθε σεῖς ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ζητῶ. Καὶ ὁ Ματσίνης διῆλθε διὰ τῆς Ἑλβετίας ἕνεκα τῆς μεγάλης *ὀξυνοίας* τοῦ Ἑλβετοῦ σκοποῦ.

ΣΥΖΥΓΟΣ ΔΑΚΝΟΥΣΑ. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπάρχει ἀρχαῖον ἔθος, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, νὰ ζητῇ ὁ θέλων συμβουλὴν παρὰ τῶν δικαστῶν ἐνῷ οὗτοι συνεδριάζουσιν. Ἐκ τούτου συμβαίνουσιν ἐνίοτε περιεργότατα σκηναί, ἐξ ὧν τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ ἑπομένη. Κύριός τις ἐλθὼν πρὸς τὸν Κ. Βίγκαμ, δικαστὴν ἔν τινι συνοικίᾳ τοῦ Λονδίνου, εἶπε ταῦτα·

— Πέντε ἡμέρας μετὰ τὸν γάμον μου, γενόμενον ἐσχάτως, ἡ σύζυγός μου μ' ἐδάγκασεν εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματός μου, καί . . .

Δικαστής. Καὶ τί! Σὲ ἀπέδειξε διὰ τούτου ὅτι σὲ ἀγαπᾷ.

Δαγκασθείς. Δὲν μ' ἐδάγκασε διὰ νὰ μὲ ἀποδείξῃ τὴν ἀγάπην της, ἀλλὰ διότι τὴν εἶπα ὅτι εἶχα ὀλιγάριθμον οἰκογένειαν ἐκ τριῶν τέκνων συγκειμένην, τῶν ὁποίων τὸ νεώτερον εἶναι δώδεκα ἐτῶν.

Δικαστής. Ἔπρεπε νὰ τὸ εἰπῇς εἰς αὐτὴν πρὸ τοῦ γάμου σου.

Δαγκασθείς. Φίλτατέ μου, προσφιλέστατε καὶ παλαιέ μου φίλε (γενικὸς γέλως), ἐδιάλεξα τὴν καταλληλοτέραν εὐκαιρίαν διὰ νὰ τὸ εἰπῶ· ἐκείνη ὅμως ἔπεσεν ἐπάνω μου, καὶ ἠμπορεῖτε νὰ ἰδῆτε, φίλτατέ μου, εἰς ποίαν κατάστασιν μ' ἔφερεν. Εἶμαι γεμάτος ἀπὸ δαγκαματιάς, ἐδῶ, ἐκεῖ, παντοῦ (νέος γέλως). Δὲν εἶμαι οὔτε ῥάπτης, οὔτε ἐργάτης ἐνησχολημένος ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὸ ἔργον του, καὶ δυνάμενος νὰ κρύψῃ τὰ ἴχνη τῶν πληγῶν του. Εἶμαι ἔμπορος κονδυλίων, καὶ περιφέρομαι ἀπὸ θύραν εἰς θύραν, εἰς τὰ ἐργαστήρια καὶ τὰς οἰκίας τὰς πλέον σημαντικάς, καὶ (ἐνταῦθα ἔλαβεν ἦθος θρηνῶδες) σᾶς ἐρωτῶ, ἀγαπητέ μου κύριε, ἂν ἠμπορῶ, ὅπως μ' ἔκαμε, νὰ παρουσιασθῶ εἰς τοὺς ἐντίμους ἀγοραστάς. Πλὴν τούτου ἡ σύζυγός μου ἐξέκαμε καὶ μίαν μου κόρην.

Δικαστής. Τὴν ἐξέκαμε! πῶς; τὴν ἐφόνευσε;

Δαγκασθείς. Ὄχι δά· τὴν ἐδίωξεν ἀπὸ τὴν κατοικίαν μου· ἐβίασε καὶ τὸν πρωτότοκόν μου νὰ γραφθῇ στρατιώτης, καὶ τὸν ὑπεχρέωσε νὰ πάρῃ μαζῇ καὶ τὸν δεύτερον.

Δικαστής. Τὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα φέρεις εἶναι ἐνίοτε σημεῖα ἀγάπης· εἰς τὴν περίστασιν ὅμως ταύτην δὲν ἔχουν νομίζω τὸν χαρακτῆρα τοῦτον. Θὰ σὲ ὑπερασπισθῶ ἐναντίον τῶν ὑπὲρ τὸ δέον νευρικῶν σπασμῶν τῆς ἀμαζόνος σου. Θέλεις νὰ τὴν κληρεύσῃς;

Δαγκασθείς. Ὦ Θεέ μου! Τότε πρέπει νὰ στείλετε τὴν κλῆσιν, διότι ἐγὼ βέβαια δὲν τὴν πηγαίνω.

Δικαστής. Λοιπὸν θὰ ἐκδώσω ἔνταλμα συλλήψεως.

Δαγκασθείς. Τρέμων καὶ ἀναχωρῶν·—Εὐχαριστῶ, ἀγαπητέ μου, ἀξιόλογέ μου φίλε. Σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν καλοσύνην σας.

Προτρέπομεν τοὺς κυρίους ἐκδότας τοῦ Στοβαίου νὰ καταχωρίσωσι τὰ ἀνωτέρω εἰς τὸ Ἀνθολόγιον, τὸ περιέχον τὰ προτερήματα τῶν γυναικῶν.

ΙΕΡΑ ΕΡΕΙΠΙΑ. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἐρείπια* τοῦ Πραιτωρίου τοῦ Πιλάτου γαλλική τις ἐφημερὶς δημοσιεύει τὰ ἑξῆς· « Γνωστὸν ὅτι ταῦτα ἀπεδόθησαν τὸ 1857 ἔτος παρὰ τῶν Μουσουλμάνων τοῖς Καθολικοῖς· ἦσαν δὲ ἐρείπια πλήρη ἀκαθαρσιῶν, ἐφ' ὧν οἱ ἡγούμενοι τῶν Παρθένων τῆς Σιὼν ἀπεφάσισαν νὰ οἰκοδομήσωσι ναόν. Τὸν παρελθόντα Μάϊον ἐγένετο ἀρχὴ τῆς ἐργασίας· κατὰ δὲ τὰς ἀνασκαφὰς ἀνεκαλύφθη ἡ ἀρχαία τεθλιμμένη ὁδός, τῆς ὁποίας αἱ πλάκες, βραχεῖσαι διὰ τοῦ αἵματος

τοῦ Ἰησοῦ, θὰ ἁγιάσωσι τὸν μέλλοντα ναόν. Ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ἀπέραντος ὑπόγειος ὁδὸς σολωμονείου κατασκευῆς, παρατεινομένη μέχρι τοῦ Ναοῦ, ὅστις σήμερον εἶναι τέμενος τοῦ *Ὀμάρ.* »

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ. Ἰδοὺ ἐν συνόψει ἡ χρονολογία τοῦ τελευταίου μεταξὺ τῆς Γαλλίας καὶ Αὐστρίας πολέμου ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας·

10 Μαΐου (ἔ. ν.) 1859. Ἀναχώρησις Ναπολέοντος ἐκ Παρισίων.
20 Μαΐου. Νίκη Μοντεβέλλου.
30 Μαΐου. Νίκη Παλέστρου.
1 Ἰουνίου. Διάβασις τοῦ Τικίνου.
3 Ἰουνίου. Νίκη Τουρβίγου.

Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ, βασιλεὺς Σαρδηνίας.

4 Ἰουνίου. Νίκη Μαγέντας.
6 Ἰουνίου. Εἴσοδος Ναπολέοντος εἰς Μεδιόλανα.
8 Ἰουνίου. Νίκη Μαρινιάνου.
18 Ἰουνίου. Εἴσοδος Ναπολέοντος εἰς Βρύσαν.
24 Ἰουνίου. Νίκη Σολφερίνου.
26 Διάβασις τοῦ Μιγκίου.
8 Ἰουλίου. Ἀνακωχή.
12 Ἰουλίου. Εἰρήνη.

Ὥστε ὁ πόλεμος ἤρξατο καὶ ἐτελείωσεν ἐντὸς δύο μηνῶν.

ΑΓΓΛΙΚΑ ΠΛΟΙΑ. Ἐκ τῆς ἑπομένης σημειώσεως τῆς διὰ τὸ δίκροτον *ὁ δοὺξ Οὐέλιγκτων* γενομένης δαπάνης, συμπεραίνομεν πόσα ἀπαιτοῦνται δι' ἓν πλοῖον τοιαύτης τάξεως.

Εἰς κατασκευὴν τοῦ *δουκὸς Οὐελιγκτῶνος* ἐδαπανήθησαν 5,152,500 δραχ. Εἰς ἐνιαυσίαν συντήρησιν αὐτοῦ, ἤτοι διὰ τοὺς ἱστούς, τὰ ἱστία, τὸ σκάφος καὶ τὰ ἐξάρτια, (μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐξόδων τοῦ πληρώματος, κλ.) ἀπαιτοῦνται δρ. 435,000. Μὲ τὰ ἱστία τοῦ *δουκὸς τοῦ Οὐελιγκτῶνος* σκεπάζεται ἔκτασις μεγαλητέρα καὶ ἑνὸς πλέθρου καὶ ἡμίσεως.

ΤΕΡΑΤΩΔΕΣ ΑΕΡΟΣΤΑΤΟΝ. Ἐνῷ ἡ Ἀγγλία ἑτοιμάζεται νὰ στείλῃ εἰς τὴν Ἀμερικὴν τὸν περιώνυμον *Λεβιάθαν* τῶν θαλασσῶν, ἡ Ἀμερικὴ ἑτοιμάζεται νὰ στείλῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν της μητρόπολιν τὸν *Λεβιάθαν* τῶν ἀνέμων, τερατῶδες ἀερόστατον τὸ ὁποῖον ὁ ἀεροναύτης T. S. C. Lowe κατεσκεύασε περὶ Νεοβόρακον. Τὸ μέγεθος τοῦ ἀεροστάτου τούτου εἶναι τοσούτῳ ἀνώτερον τοῦ μεγέθους πάντων τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων, ὥστε μόνη ἡ ἀνύψωσίς του, καὶ ἂν δὲν κατορθώσῃ νὰ διαβῇ τὸν Ὠκεανόν, θέλει ἀναγραφῇ ὡς ἀξιόλογος τις ἐποχὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀεροπορίας. Ὀνομάζεται δὲ *Πόλις τοῦ Νεοβοράκου*, καὶ ἔχει ὕψος μὲν ἀπὸ τῆς λέμβου μέχρι τοῦ ἐκπνευστῆρος 350 πόδας, διάμετρον δὲ 130. Τὸ μέρος ὅπου φυλάσσεται τὸ ἀέριον περιλαμβάνει 725,000 πόδας κυβικοὺς ἐξ αὐτοῦ, οἵτινες ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ ἀναβάζωσιν 22 τόνους καὶ ἥμισυν, ἤτοι 33335 χιλιόγραμμα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ βάρος τοῦ ἀεροστάτου, τῆς λέμβου, τῶν διασωτηρίων, τῶν μηχανῶν, κλ, εἶναι τριῶν καὶ ἡμίσεως τόνων, ἢ χιλιογράμμων 3,630, ὁ Κ. Lowe ἠμπορεῖ νὰ προσλάβῃ ἐπιβάτας, ἐμπορεύματα, τροφὰς ἢ ἄμμον ζυγίζοντα 19 τόνους ἀγγλικούς. Ὁ Κ. Lowe προτίθεται νὰ περάσῃ τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν ἢ τὴν Ἀγγλίαν, ἐντὸς τεσσαράκοντα ὡρῶν.

ΜΑΚΡΟΒΙΟΤΗΣ. Δὲν ἠθέλομεν βεβαίως πιστεύσει τὸ ἀκόλουθον ἐὰν δὲν περιείχετο εἰς τὸν *Βελγικὸν Μηνύτορα*· « Ἔχομεν εἰς τὸ Βέλγιον οὐ μόνον τὸν ἀρχαιότερον τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην στρατιωτικῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν Νέστορα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Πρέπει νὰ ἀναδράμωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Βίβλου ἵνα εὕρωμεν μακροβιότητα τόσῳ ὑπερβολικήν, ὅσῳ ἡ τοῦ λοχαγοῦ Ἀλεξάνδρου-Βίκτωρος-Ναρκίσσου Βιροῦ, μετατεθέντος εἰς τοὺς ὑπὸ σύνταξιν τὴν 15 Σεπτεμβ. 1859. Καὶ τὸ παραδοξότερον εἶναι ὅ-ι ὁ κύριος οὗτος, ὅστις ἐγεννήθη τὴν 9 Νοεμβρ. 1079, καὶ ἑπομένως εἶναι σήμερον 150 ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα, ἐνεγράφη στρατιωτικὸς τὴν 10 Ὀκτωβρ. 1630. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος του, δὲν ἐσυλλογίσθη τὴν ἡλικίαν του. Αἰσθανόμενος δὲ ἑαυτὸν νέον καὶ ῥωμαλέον, ἐξηκολούθησεν ὑπηρετῶν καὶ ἔλαβε βαθμὸν λοχαγοῦ. Ἐσχάτως μόνον ἠθέλησε ν' ἀποχωρήσῃ εἰς Chimay ὅπου ἐγεννήθη· ὁ ἀὴρ τοῦ μέρους τούτου εἶναι καθαρώτατος, καὶ οἱ κάτοικοι ζῶσι πολλὰ ἔτη.